

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXVI (LXV)

4•2019

РЕДАКТОР **ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ**
КОРИЦА **ГЕОРГИ ИВАНОВ**
ПРЕДПЕЧАТ **ВАСИЛКА СТЕФАНОВА**
ПЕЧАТНИ КОЛИ 7,25. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 220
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2019
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Александра Дипчикова
гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загорев
Веселин Тодоров
Виолета Цветкова
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
Ефросина Ангелова-Пенкова
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
ас. Милена Колева-Звънчарова
Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Росица Кирилова
д-р Силвия Найденова
доц. д-р Тодор Чобанов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Нова книга на НБКМ 5–8	<i>Красимира Александрова</i> Дарителството в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Събития 9–11	<i>Виолета Цветкова</i> „Изкуството на книгата в Хърватия“ гостува в София. Пътуващата изложба на Националната и университетска библиотека в Загреб бе открита в НБКМ
12–14	<i>Милан Пелиц</i> Изкуството на книгата в Хърватия
15–16	<i>Бояна Минчева</i> Хърватската глаголица – мост между Изтока и Запада
17–30	<i>Цвятко Кадийски</i> Д-р Н. П. Николаев – писател, публицист, общественик
Библиотечни практики 31–38	<i>Малина Димитрова</i> Има ли място емоционалният маркетинг в Университетската библиотека?
Библиотеките по света 39–43	<i>Анджела Олареску</i> Библиотека „Христо Ботев“ – българската библиотека в Кишинев
Библиографи 44–59	<i>Александра Куманова</i> Елена Нерлих-Златева: En grand. В чест на 50-годишнината от първата ѝ публикация в списание „Библиотекар“
Архиви 60–77	<i>Донка Правдомирова</i> Културно-просветният живот в с. Иванча, Великотърновско (1878–1944)

**История на
книгата**
78–87

Петър Величков
Филип Чипев
и библиофилските му издания

Дискурси
88–94

Нина Закария
Начало на българския художествен автобиографизъм в „Житие и страдания грешнаго Софрония...“ на св. епископ Софроний Врачански. Литературоведски и библиографски информационен модел в компаративистичен дискурс: Ретикularan анализ

95–98

Боряна Владимирова
Образът на жената в хумористичното творчество на Христо Смирненски

99–105

Калин Николов
Левски и зографите. Щрихи от възгледите на Апостола на българската свобода, приятелствата му и неговото влияние върху приятелите си зографи

Минало
106–114

Радка Пенчева
Приятелството между Петко Тодоров и проф. Александър Балабанов

Нови книги
115–116

Христо Глушков
За описа на Вера Василева

117–118

Мая Кисьова
Спомен за Рада

119–120

Величка Шардина
Библиографски справки

In memoriam
121

Елисавета Христова Миладинова
(1932–2019)

Дарителството в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Красимира Александрова

Donation in the St. St. Cyril and Methodius National Library

Krasimira Alexandrova

Summary

The article examines the tradition of donation at the St. St. Cyril and Methodius National Library since its creation to the present day, as well as the importance of the library in preserving the spirituality, identity and culture of the nation.

Key-words: National Library “St. St. Cyril and Methodius”, donation, conference, corpus.

От древността до днес мисията на библиотеките е в съхраняването на духовността, идентичността и културата на всяка нация. Самото понятие „библиотека“ носи в основата си идеята за знанието, за неговото опазване и предаване от поколение на поколение. За библиотеките са писани научни трудове, създавани са поеми, повести, романи, а в по-ново време и филми. Тя, библиотеката, се е превърнала в своеобразен културен архетип, а приключенията на читателите в търсене на необходимата информация – в любима фабула на съвременни интелектуални „одисеи“, сравними с най-сериозните философски сюжети.

В продължение на хилядолетия знанието като колективна памет на човечеството, предавана от поколение на поколение, осигурява приемствеността в световната история на човешката култура. Библиотеката като символ на мъдростта и съкровищница на знания винаги е била притегателен център за писатели, художници, библиофили, учени от всички сфери на знанието. Тя е сравнявана с мавзолей (Стефан Маларме), вселена (Хорхе Луис Борхес), семиотичен модел на света (Умберто Еко). Подобни определения и метафори ѝ придават оттенък на сакралност, чрез който знанието през всички епохи е почитано като най-висша ценност.

Националната библиотека на всяка държава се възприема като своеобразен индикатор за културата на нацията. Съградена като храм на духа през 1878 г., Националната библиотека на България и до днес си остава такъв, пазейки традициите и културната ни история, защото, „който не помни миналото си, няма бъдеще“.

На 10 декември 2018 г. отбелязахме 140-годишнината от създаването на най-старата културна институция в България – Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Кулминация в нейната празнична програма бе Международната научна конференция „Благотворителност и култура на дарителството“. Изборът

на темата не е случаен, защото именно традицията на дарителството е поставила началото на много от институциите на паметта – библиотеки, архиви, музеи. Интересът към предложената проблематика е респектиращ – 45 заявени доклада от историци, архивисти, библиотекари, университетски преподаватели и изследователи от 12 държави.

Дарителството като акт е осъществяване на идеи и каузи, а дарителите са хора, оставили светла дия. Именно реализирането на една такава идея на видния български учител Михаил Буботинов стои в основата на създаването на Националната библиотека. На 4 април 1878 г., на организирано от Софийския градски съвет празненство в градската градина той изнася реч, в която визуализира бъдещето на града, като заявява: „За да процъфтява тя културно и образователно, на нея ѝ трябва библиотека“. Идеята му е възприета с възторг от губернатора граф Пьотър Алабин и вицегубернатора Марин Дринов, а за каузата е предоставен фондът на единствената тогава библиотека в града – на Иван Денкоглу. Започва събирането на помощи и дарения под формата на пари и книги.

В хрониките на библиотеката присъства името на началника на софийската полиция щабскапитан Александър Паул, който прави първото голямо дарение от 228 тома исторически и военни книги, руска и чужда художествена литература, списания.

Символ на мъдростта и знанието, още от създаването си Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е притегателен център за културния и научния елит на страната. Безспорен принос за формиране на облика на българската наука, култура и образование в годините след Освобождението на България имат личностите, които със своето силно родолюбиво чувство и развито национално самосъзнание градят и развиват нашата нация. Заслуга за изграждането и комплектуването на фондовете на библиотеката с ценни дарения от книги, ръкописи и документи имат Пьотър Алабин, проф. Марин Дринов, Киро Стоянов, родственик на Раковски, софийският митрополит Мелетий, Иван Сахатчиев, братя Паница, проф. Юрий Венелин, Любен Каравелов, Спиридон Палаузов, проф. Иван В. Платонов, отец Аверкий поп Стоянов, игумен на Жаблянския манастир, и др.

На 10 декември (28 ноември стар стил) 1878 г. е съставена библиотечна комитет с председател Марин Дринов и тази дата се счита за рождена дата на Народната библиотека. На 15 януари 1879 г. библиотеката отваря вратите си за читатели. Огромна заслуга за изграждането и превръщането ѝ в първостепенен културен институт имат нейните първи директори, сред които са: Георги Кирков, Петко Славейков, Константин Иречек, Васил Стоянов, Димитър Маринов, Стоян Заимов, Пенчо Славейков, Стилиан Чилингиров, Велико Йорданов и др.

С приемането на Закона за печата на 6 февруари 1883 г., който разпорежда: „издателите на периодическите и непериодическите списания и каквито и да било печатни книги, длъжни са да изпращат на Народната библиотека в София по 2 екземпляра даром, а в Министерството на вътрешните дела – по един екземпляр само от политическите вестници и списания“, се създават предпоставки за промени в осигуряването на нови книги за библиотеката и на практика се поставя началото на днешния Архив на българската книжнина.

През 1897 г. писателят Константин Величков внася за разглеждане в Народно-то събрание Закон за депозиране на печатните издания в народните библиотеки. И след като той е приет, на Народната библиотека е възложено да съставя и публикува българската национална библиография.

Промени настъпват и в комплектуването на чуждестранна литература, което дотогава е резултат само от дарения, предоставени на библиотеката от частни лица, благотворителни дружества, университети и други организации. Във фонда се влияват издания на руски, френски, немски, сръбски, румънски, гръцки и други езици.

Пръв опит за определяне на параметрите на колекциите от чужди книги в библиотеката прави Константин Иречек в изработената от него през 1884 г. „Инструкция за управлението на българската Народна библиотека“. В документа се посочва, че за книжните фондове трябва да се набавя Балканика и Булгарика, всички класически съчинения в областта на художествената литература и на науката, както и основни съчинения и справочници по всички науки.

Представената хронология е само малка част по темата за дарителската традиция в България, поставила началото на много от институциите на паметта. Тя не цели изчерпателност, а по-скоро бих я определила като малка брънка, фокусирана върху началото на дарителската традиция в Националната библиотека.

Дарителството е благородство, еманация на българския дух. Благодарение на спомоществатели и дарители през годините са комплектувани уникалните библиотечни колекции, грижливо пазени за поколенията. Историята на институцията показателно ни насочва към темата на деня, защото и през XXI в. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е с респектиращо присъствие в културния живот на България. Храм на книжовността, тя има какво да покаже на Европа и света. Приносът ѝ за популяризиране на българската култура заслужава признание и адмирации, а използването на съвременните цифрови технологии подпомага както преноса на информация, така и възможността за по-добро съхранение на безценното богатство на библиотеката.

Всяка годишнина е добър повод както за равностетка на постигнатото от полагания през годините труд, така и за нови начинания в името на изградения вече авторитет пред обществото. Библиотеката е духовно средище, което дава възможност за сближаване на хора и идеи, обединява каузи, които носят удовлетворение. Приемствеността е процес, който се основава на направеното преди и съчетаването на традиция, настояще и бъдеще. Националната библиотека е исторически пример за надграждане и забележителна приемственост между поколения специалисти и изследователи. Вярвам, че професионалното съвместяване на традицията с модерността ще ни помогне да предадем любовта към словото и книгата на всеки, прекратил нейния праг.

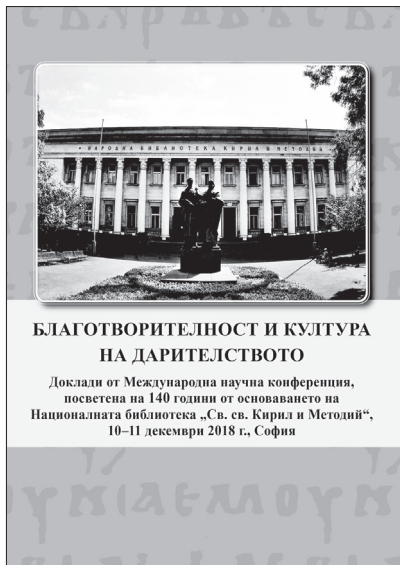
За наша радост в контекста на динамичния XXI в., на високите технологии и мобилните комуникации продължава утвърдената през епохата на Възраждането традиция на взаимопомощ и дарителство. Естествено, формите и мащабите ѝ са различни и примерите са много, като всеки дарителски жест носи чертите на вдъхновяващи и достойни за уважение лични истории и общественозначими каузи.

Безспорно доказателство за това е, че създадохме Зала „История на книгата“,

която е факт благодарение на проект, разработен и дарен на Националната библиотека от студио „Ирис дизайн“ (член на Асоциацията на интериорните дизайнери), на дарения от частни лица и фирми, както и от Съюза на печатарската индустрия в България, който предостави средства за изработване на умалено, действащо копие на Гутенберговата преса. За отпечатването на албума „Съкровищница: 140 години Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ също бяхме подкрепени от 13 дарители. Расте и броят на дарителите по програмата „Осинови книга“. Дълбоко ценим жестовете на нашите благодетели като израз на гражданска позиция и на отговорност към опазването на националната ни памет.

От своя страна Националната библиотека също дарява. Всеки месец предоставяме книги на читалищни библиотеки, на старчески домове, на българските общности в чужбина. Това ни носи удовлетворение, защото знаем, че вселенският закон за даването и получаването гласи: „Най-лесният начин да получиш онова, което искаш, е да помагаш на другите да получат онова, което искат“.

Надявам се, че на въпросите къде и кога даряваме, всеки ще открие отговор в книгата с доклади от Международната научна конференция.

Можете да купите книгата „Благотворителност и култура на дарителството“ (цена 12 лв.) директно на гише „Регистрация“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, или да поръчате на адрес: 1037 София, бул. „Васил Левски“ 88, Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Росица Владимирова, тел. 9183 136, GSM: 0885643171, e-mail: rosicavladimirova@abv.bg

„Изкуството на книгата в Хърватия“ гостува в София

Пътуващата изложба на Националната и университетска библиотека в Загреб бе открита в НБКМ

Виолета Цветкова

**“Book art in Croatia” is visiting Sofia
Traveling exhibition of the National and University Library in Zagreb was
presented at the National Library “St. St. Cyril and Methodius”**

Violeta Tsvetkova

Summary

The exhibition “Book Art in Croatia”, was prepared by the team from the National and University Library in Zagreb, which visited the National Library “St. St. Cyril and Methodius”. Specially for the opening ceremony have arrived the director Tatijana Petrić and the author of the exhibition dr. Milan Pelc.

Key-words: National and University Library in Zagreb, Croatian book, exhibition.

Експозицията „Изкуството на книгата в Хърватия“, подготвена от екип на Националната и Университетска библиотека в Загреб, гостува на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Специално за откриването ѝ пристигнаха директорът д-р Татяна Петрич и авторът на изложбата д-р Милан Пелц. Това бе и последното културно събитие, организирано с личното съдействие на посланика на Хърватия в София, Н.Пр. Лйерка Алайбег, преди окончателното ѝ отпътуване от България.

В поздравителното си слово към гостите, сред които бяха и представители на Дипломатическия корпус, директорът на НБКМ, доц. д-р Красимира Александрова, подчерта 78-годишните приятелски връзки между България и Хърватия и успешното партньорство на

Н.Пр. Лйерка Алайбег, д-р Татяна Петрич,
и доц. д-р Красимира Александрова

националните им библиотеки, благодарение на което хърватската и българската общественост се запознават с културното и книжовно наследство на двете държави. *Доказателство за това сътрудничество е подготвената от експерти от отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ на НБКМ съпътстваща експозиция в Зала „История на книгата“, която представя хърватски старопечатни книги и един ръкописен молитвеник от нашите фондове – допълни доц. Александрова. – Показаните материали са носители на най-старата азбука в славянския свят, глаголицата, която чрез хърватската ръкописна и старопечатна книга се превръща в своеобразен посредник между Изтока и Запада.*

д-р Татяна Петрич

Директорът на Националната и университетска библиотека в Загреб, д-р Татяна Петрич, също говори за добрите контакти между двете институции: *Бих искала да благодаря на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – нашия първи чуждестранен партньор, който дигитализира тези материали, за да се публикуват в сайта. Благодарение на съвместната ни работа по повод гостуването на изложбата „Книги, посоки, публикации“ на НБКМ в библиотеката ни в Загреб през 2018-а, хърватската публика се запозна със забележителни документи от колекциите „Ръкописи и старопечатни книги“, „Ориенталски сбирки“ и „Български исторически архив“ на Националната библиотека на България.*

Откритата днес експозиция „Изкуството на книгата в Хърватия“ се състои от 21 цветни информационни табла. *Върху тях се открояват изображенията на писмени паметници, украсени с миниатюри – средновековни кондики (богослужебни сборници) и ръкописни книги от епохата на Барока – разказа авторът на изложбата, д-р Милан Пелц. – Има и материали, насочващи към необичайността на хърватската култура, наричана триезична или „три-писмена“. Векове наред хърватите използват паралелно латински, староцърковнославянски и хърватски език. По същия начин, в допълнение към латинския, те са пишели текстове на глаголица и на кирилица... В изложбата представяме и печатни книги – от т.нар. инкунабули до по-модерни издания. Повечето са украсени с илюстрации, изпълнени с различни техники: дърворезба, медни гравюри, литография, сериграфия... Много от представените материали, напр. първата хърватска глаголическа печатна книга от 1483 г., предизвикват възхита с хармонията и благородната простота на техните страници. А представените издания след XIX в. показват различните възможности на модерния графичен дизайн.*

Д-р Пелц допълни: *Огромният фонд от писмени паметници на хърватската култура се натрупва от Ранното Средновековие до наши дни. А ние трябваше*

Н.Пр. Лйерка Алайбег и певиците от хор „Зорница“ при читалище „Отец Паисий – 1936“ в Нови Искър

да подберем твърде ограничен брой експонати, за да представим пред международна публика тази забележителна област от духовния и културен живот на нашия народ. Фокусът ни е върху книги, които бихме могли да наречем „носители на естетическа наслада“. Защото в процеса на създаване на всяка национална книжнина, включително на хърватската, има голям брой значими произведения, но само някои от тях притежават онази добавена стойност, която ги превръща в символи на майсторството да се прави книга... Изкуството на книгата е отражение на духовния живот на всяка нация. Излагането на самите книги би било сложна и скъпа процедура. Затова в София можете да видите визуализирани части от уникалните материали, съхранявани в различни колекции и библиотечни фондове в Хърватия и по света.

Изложбата „Изкуството на книгата в Хърватия“ бе официално открита на Н.Пр. Лйерка Алайбег. За мен е чест да служа на страната си в атмосферата на вашата прекрасна, приятелска и богата на културно наследство България. Сърдечно благодаря на всички, които взеха участие в организирането на тази ценна експозиция, каза в заключение посланикът на Хърватия.

За доброто настроение на присъстващите се погрижиха певиците от хор „Зорница“ при читалище „Отец Паисий – 1936“ в Нови Искър. Те изпълниха български и хърватски народни песни заедно с посланик Алайбег. Гостите посетиха Зала „История на книгата“ в НБКМ, Боянската църква и други забележителности в София.

Изкуството на книгата в Хърватия

Милан Пелц

Book Art in Croatia

Milan Pelc

Summary

The Speech of dr. Milan Pelc, author of the exhibition “Book Art in Croatia”, accomplished by the National and University Library in Zagreb, which was presented to public in the National Library “St. St. Cyril and Methodius” in Sofia.

Key-words: National and University Library in Zagreb, National Library “St. St. Cyril and Methodius”, Croatian book, exhibition.

Винаги съм си представял, че раят е вид библиотека. – Това е един от най-известните и любими на много хора цитати от великия писател Борхес. Изложбата „Изкуството на книгата в Хърватия“ също ни въвежда във въображаемия свят на една библиотека на фона на историческата територия на нашата страна в продължение на близо 1500 години.

Тази библиотека не съществува физически. Нейните архиви са разпръснати в множество обществени и частни колекции в Хърватия и по света. Въпреки това, един ден, който не е далече благодарение на дигиталните технологии, със сигурност ще съществуват виртуални библиотеки, където всеки би могъл да преглежда всички документи от националната ни книжнина. Но дори тогава експозиции като настоящата ще ни превеждат през сложните лабиринти на вековните библиотечни колекции.

В началото, като автор на тази камерна изложба, трябва да подчертая – почти

като извинение – че се заех с една много приятна, но и тежка задача. Огромната колекция от писмени паметници на хърватската култура се натрупва от ранното Средновековие до XXI в. Трябваше да подберем твърде ограничен брой експонати, за да представим пред международна публика тази забележителна област от духовния и културен живот на една нация. Докато това се

случваше, фокусът бе насочен към онези книги, които бихме могли да наречем „притежаващи естетическа стойност“. Надявам се да съм постигнал целта си с безценната помощ на Ясенка Зайец и на колегите от Националната и университетска библиотека в Загреб.

Когато през 1986 г. в Загреб бе организирана изложбата „Писменото слово в Хърватия“, в нея бяха изложени около 1100 обекта, свидетелстващи за писмената култура и историята на книгата в Хърватия от Античността до наши дни. Експозицията, която откриваме днес, е по-скромна. Тя е създадена с идеята да бъде своеобразен пътеводител или малка виртуална библиотека от подбрани книги, показателни за хърватската културна история. Казвам *виртуална*, защото книгите не са тук физически, те не са зад витрини, а са просто представени. Техните *портрети* са тук под формата на фотографии, следвани от библиографски данни и кратки коментари.

Излагането на самите книги би било много по-сложна и скъпо струваща процедура. Затова тук можете да видите визуализирани части от истинските и уникални книги и материали, съхранявани в различни колекции и библиотечни фондове в Хърватия и по света.

Целта на тази изложба е да хвърли светлина върху някои ключови моменти от сложния исторически път на хърватската книга и да припомни най-важните ѝ специфики. Бих искал да подчертая, че някои от представените материали са били дигитализирани и всеки може да ги разгледа във вездесъщото интернет пространство.

Както се вижда и в заглавието, този пътеводител през литературните съкровища на Хърватия не се представя като кратка история на хърватската книжнина, а преди всичко като историческа панорама на изкуството на книгата в нашата страна. Всъщност в процеса на създаване на всяка национална книжнина, включително на хърватската, има голям брой значими произведения. Само някои от тях обаче имат онази добавена стойност, която ги превръща в символи на майсторството да се прави книга. Говорим за естетическите параметри, изразени в различна степен чрез представените тук книги.

Аспектите на изкуството на книгата са разкрити по различни начини чрез представените в изложбата материали. Открояват се книгите, за чиято украса са използвани миниатюри – средновековни кондики (богослужебни сборници) и ръкописни книги от епохата на Барока.

Освен всичко друго, представените материали ще ви напомнят и за необичайността на хърватската култура, наричана триезична или *три-писмена*. Както сигурно знаете, през много векове хърватите използват паралелно латински, староцърковнославянски и хърватски език. По същия начин, в допълнение към латинския, те са пишели текстове на глаголица и на кирилица. Тези две средновековни азбуки произлизат от общите корени на славянските писмености и от дейността на славянските апостоли, братята Константин-Кирил и Методий, и на техните ученици. Това е изворът, от който са вдъхновени хърватската и българската писменост през Средните векове.

Въпреки това, изкуството на хърватската книга следва тенденциите на западното християнство и култура, които са ясно заявени в тази изложба. Обратно, сборниците с хърватско книжовно изкуство през Средновековието показват многобройни примери за взаимодействие между източния и западния художествен вкус, иконография и украса. В нашата изложба това е илюстрирано със *Сборника на Хвал*, който води началото си от средата на XV в. и е направен по поръчка на Хрвойе Вукчич Хрвѣтинич от Сплит.

Ръкописните сборници са следвани от печатни книги – от инкунабули до книги от модерното време. Повечето са украсени с илюстрации, създадени с различни техники – от дърворезба и медни гравюри до литография и сериграфия. Много от тях, като първата хърватска глаголическа печатна книга от 1483 г., предизвикват възхита с хармонията и благородната простота на своите страници.

Представените обекти след XIX в. ще ви напомнят за различните възможности на модерния графичен дизайн. Тук отново са подбрани няколко характерни примери – от енциклопедии и каталози до монографии за художественото наследство.

Последната част на нашата панорама е запазена за художествената книга в най-тесен смисъл. Това са печатни портфолия, произхождащи от творческия диалог между писатели и визуални артисти. Тук думата и илюстрацията взаимно се допълват, предлагайки на читателя двойна естетическа наслада.

Нашият панорамен обзор включва някои мостри на подвързии и корици на книги, които подсказват ранга и социалния статус на техните поръчители. В тази връзка специално трябва да споменем загребския владика Александър Микулич. До края на XVII в. той поръчва и финансира сребърното покритие на *Загребския требник* – може би най-представителния сребърен обков на хърватска книга. Негово изображение можете да видите на едно от таблата.

Тези обкови са проява на бароковия художествен вкус и, също както миниатюрите в требника, отчасти са отражение на късноготическия и на ренесансовия стил. Всички те са елементи от художественото оформление на книгата, което е свидетелство за висок интензитет в работата на изтъкнати поръчители и прекрасни майстори. А те са били многобройни. Независимо от неблагоприятната историческа обстановка в Хърватия по време на войните с Османската империя, тези майстори на книгата оставят ярка следа в развитието на националната и на световната култура. Мнозинството от тях са анонимни, но някои добиват известност в цяла Европа, като напр. миниатюристът Юлие Клович.

Изкуството на книгата е отражение на духовния живот на всяка нация. Наше задължение е да се грижим за него в исторически и в съвременен план. Завършвам своите размисли с цитат от известния хърватски историк Вйекослав Клаич, едно изречение, което трябва да се помни винаги. През 1913 г. Клаич пише следното: *Ако малките нации искат да оцелеят, те трябва да имат изключителни добродетели*. Определено една от тези добродетели е развиването на изкуството на книгата като основен елемент на националната идентичност.

Хърватската глаголица – мост между Изтока и Запада

Бояна Минчева

Croatian Glagolitic script – bridge between East and West

Boyana Mincheva

Summary

One Croatian manuscript and two Croatian incunabular from the archives of the National Library “St. St. Cyril and Methodius” were exhibited in relation with the visiting exhibition “Book Art in Croatia”, created by a team from the National and University Library in Zagreb, Croatia.

Key-words: National and University Library in Zagreb, National Library “St. St. Cyril and Methodius”, exhibition.

Един хърватски ръкопис и две хърватски старопечатни книги разгледаха през юли т.г. посетителите на Зала „История на книгата“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Те бяха експонирани във връзка с гостуващата изложба „Изкуството на книгата в Хърватия“, създадена от екип на Националната и университетска библиотека в Загреб.

Хърватският глаголически ръкопис от XVII в. съдържа молитви за различни случаи. В края му са поместени в календарен ред паметите на светци, почитани предимно от Римокатолическата църква. Отбелязани са и датите на големи хрис-

Букварът на словенския печатар Примож Трубар

тиянски празници – Благовещение, Рождество на Йоан Кръстител и др.

Букварът на словенския печатар Примож Трубар – „Табла за дицу“, отпечатан през 1561 г., е най-ранната хърватска глаголическа книга в колекциите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Той е и най-ранният славянски буквар, отпечатан на разговорен език – хърватски.

Бревиарият на Иван Паштрич, професор по догматика в колежа на Пропагандата в Рим, е литургична книга на католическата църква. Съдържа основния набор молитви от дневния, седмичния и годишния богослужебен кръг, както и жития на светците. Изданието е осъществено през 1688 г. в печатницата на Конгрегацията за проповядване на католическата вяра в Рим. Езикът на книгите, отпечатани там, е наричан често *илирийски*. Той е приеман на Балканите така, както латинският от западните католици.

Хърватските глаголически ръкописи и старопечатни книги имат ролята на културен и духовен посредник между Изтока и Запада в предаването на модели, култура на оформянето на кодекса, както и своеобразната устойчивост в продължителното използване на глаголицата.

Д-р Н. П. Николаев – писател, публицист, общественик

Цвятко Кадийски

Dr N. P. Nikolaev – author, publicist, public figure
Tsvyatko Kadiyski

Summary

The Author, historian of the Rotary – Bulgaria, follows the life path of Dr. N. P. Nikolaev, a remarkable Bulgarian politician, military activist, academic lawyer, diplomat, Member of Parliament, author, founder of the Rotarianism in our country. It's observed his socially related activity as a publicist, writer and journalist. The text marks the collaboration of the National Library "St. St. Cyril and Methodius" and the Rotary club in Sofia in joint organizing of the exhibition "Memory of Dr. Nikolaev", as well as presentation of his published "Diaries 1940–1943".

Key-words: Dr. N. P. Nikolaev, diaries, exhibition, National Library "St. St. Cyril and Methodius", Rotary club Sofia.

Успешно завърши ротарианският проект „Дневници на д-р Н. П. Николаев 1940–1943“. Уникалните записки на основателя на Ротари в България най-сетне бяха представени на българското общество в книга. Изданието е посветено на паметта на забележителния български политик, военен деятел, учен-юрист, дипломат, публицист, писател, журналист, общественик, народен представител, ротарианец, хуманист.

Запазенният по чудо текст на дневниците му от 1940–1943 г. е източник на много информация за този напрегнат и труден за страната ни период. В книгата са представени за първи път и получените от потомците на Николаев, които живеят в Швеция, десетки уникални документи, непубликувани досега.

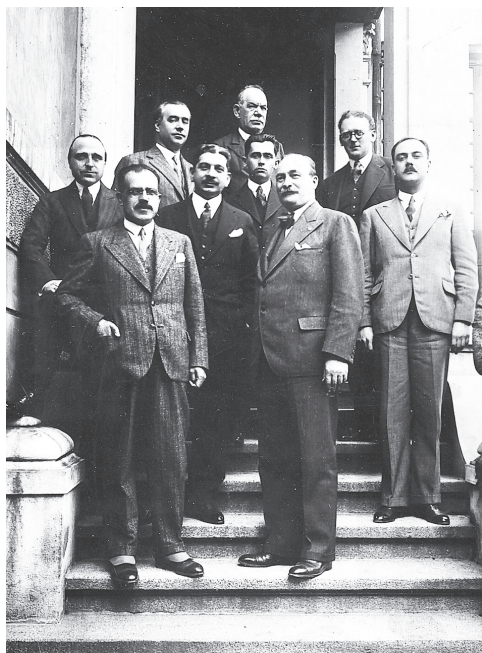
Книгата „Дневници на д-р Н. П. Николаев 1940–1943“ бе представена в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Съпътстващ проект бе изложбата, организирана от Националната библиотека и Ротари клуб София, която запозна широката общественост с изключителната личност и дело на д-р Николай П. Николаев. Акцентът в експозицията бяха оригинални документи, фотографии, лични вещи, които представят активната роля на д-р Николаев в политическия и обществен живот на България в междувоенния период, като:

- секретар в Министерството на външните работи;
- министър на вътрешните работи;
- министър на народното просвещение.

Между многото експонати посетителите видяха:

- портрети на д-р Николаев и съпругата му, нарисувани от Борис Георгиев;
- писма в оригинал на Дора Габе до Николай Николаев;
- негови ръкописи на литературни творби;
- обща снимка на цар Борис III и д-р Николаев по време на военните маневри през 1937 г. с личен автограф от царя;
- грамота за обявяването на д-р Николай П. Николаев за почетен гражданин на Котел по повод откриването на гимназията на Възраждането в града;
- снимки, свързани с дейността му като основател на ротарианството в България.

Изложбата „Спомен за д-р Николай П. Николаев“ и представянето на днев-

Първите ротарианци в България пред дома на д-р Николаев, 22 април 1933 г.

ниците му за 1940–1943 г. продължи традицията Националната библиотека, съвместно с Ротари клуб, да припомня и да не оставя в забвение онези изключителни личности от новата ни българска история, посветили живота и труда си на една кауза – своето Отечество България. Кураторката, г-жа Юлия Карадачка, каза, че ...с тази изложба успяваме да припомним за личността и делото на д-р Николаев, незаслужено забравен и който с право може да бъде нареден до онези, наречени от Симеон Радев строители на съвременна България“.

Николай Петров Николаев, по-известен като д-р Н. П. Николаев (както се е подписвал) е роден на 28 януари 1887 г. в Шумен. Той е първороден син на Петър Николаев от Стара Загора и на Василка Апостолова от Шумен. Петър Николаев завършва военно-техническото училище в Тула, Русия. Работи като началник на военните складове в Плевен, Русе и Шумен. Когато младият Николаев е на една година, бащата е преместен в Разград, където работи до 1904 г.

През ученическите си години в разградската прогимназия Николай се увлича от поезия и литература. От това време са запазени няколко стихотворения, оценени високо от Дора Габе, с която той поддържа продължителна писмовна връзка. Поетесата му дава съвети и го окуражава (в писмата си тя го нарича нежно „Коля“) да развива таланта си. Скоро мечтата му е попарена. Поради липса на средства Николай е принуден да постъпи не в гимназия, а във Военното училище в София, където като син на офицер получава стипендия. Преодолял първоначалното разочарование, той се отдава на изучаване на военните науки и завършва през 1906 г. Военното училище с отличен успех. Служи като офицер в София, Шумен и Доб-

рич до 1910 г., но не изоставя своята любов към литературата и малкото свободно време посвещава на писането. Така, през 1909 г., са отпечатани неговите поетични приказки „Слънцето захожда“, които предизвикват възторжен отзив от Дора Габе, с която Николаев продължава да поддържа писмовната връзка. А когато излиза първата сбирка стихове на Дора Габе „Теменуги“ (1908), Николаев публикува рецензия в сп. „Демократически преглед“. През 1909 г. написва драмата „Касандра“, който през 1925 г. преработва. Пак през 1909 г. издава книгата си с пътни впечатления и случаи „Босяшки души“ (посветена, както той отбелязва върху заглавната страница, *на ония, които са заразени от бацила на безпокойствието*). Написва и драмата „Пред срутеният храм“.

Все пак той разбира, че призиванието му е друго и започва усърдно да се подготвя за конкурсен изпит в генерал-щабната академия в Санкт Петербург, където следва във Военно-юридическия департамент. Използва летните ваканции за подготовка, като предприема пътувания до Германия, за да научи немски език. За времето, прекарано в Петербург, се запознава задълбочено и с руския език, култура и литература. Горещите си симпатии към тях запазва през целия си живот.

Н. П. Николаев е принуден да прекъсне следването в Русия, поради избухването на Балканските войни. През последващите военни години до 1918 г. той участва активно в бойните действия, най-вече в Добруджа, където е под командването на легендарния началник на българската конница, генерал Иван Колев. Преживяванията си във войните описва в книгата „Конници“ (1918), а през 1919-а издава биография на генерал Колев. Редактира списанията „Нашата конница“ и „Военни известия“ (1918–1919), където пътят му се пресича с този на Елин Пелин, Сирак Скитник, Йордан Йовков, Александър Божинов, Добри Немиров, Георги Машев... След войната е юрисконсулт на Министерството на войната, като през 1920 г. написва и издава „Основи на военния живот“. Активната военна кариера на Николаев приключва през 1920 г, когато с чин подполковник е уволнен по клаузите на Ньойския договор за съкращаване на българската войска.

Завършва право в Софийския университет. Заминава за Франция – като стипендиант на френското правителство – и през 1923-а защитава докторат по държавно и административно право в Париж. Докторската му теза е за трудовата повинност в България и е издадена на френски език под заглавие *Le travail obligatoire en Bulgarie*.

Николаев започва работа като адвокат, журналист, преподавател след завръщането си в България през 1923 г. В периода 1924–1931 г. е началник на Информационната служба при Министерството на външните работи, а до 1932 г. е директор на официоза *La Bulgarie*. Като главен редактор на *La Bulgarie*, Николаев се нагърбва и със съвсем отдалечени от журналистиката задачи, като напр. да подкрепя предложението на чешки индустриалци за създаване на Българо-чешка търговско-индустриална камара. Запазена е част от водената оживена преписка с проф. Пишек от Бърно, свързана с организирането на серия лекции и представяния на България в различни градове на Чехословакия, за което д-р Николаев предоставя много данни за проблемите и възможностите на българското стопанство. С помощта на Николаев, проф. Пишек организира за първи път в стопанските отношения на

двете страни опознавателна екскурзия на голяма група видни чешки индустриалци. В писмо до Пишек Николаев изразява задоволството си от добре протичащата в Чехословакия работа и моли да бъдат изпращани информации, които той да публикува във редактирания от него вестник, така че и със средствата на пресата да подпомогне развитието на икономическите и културни връзки между двете страни. Николаев лично се грижи, щото вестник *La Bulgarie* да бъде изпращан не само на адресите, предвидени в казионните списъци, но и до проявяващите интерес към България. А дори след напускането на редакцията и преминаването си на работа във в. „Мир“ той специално прави постъпки в Дирекцията по печата да бъде наредено официозът да се изпраща на хората в изготвените от Пишек и Кадийски списъци, така че започналата работа по учредяване на камарата да не затихва. Две години по-късно сближението на многобройните български и чехословашки индустриалци и търговци се увенчава с успех и в София е основана камарата. Между другото, вероятно тази дейност на д-р Николаев ще да е една от причините през 1936 г. той да получи най-високия чехословашки орден – „Белият лъв“.

Колко високо е оценена работата на Николаев, като дългогодишен редактор на вестника, се вижда от писмото на Болеслав Тахауер, председател на дружеството на чуждите кореспонденти в София, изпратено му в деня на напускането на редакцията – 20.I.1932 г. Тахауер, който е изключително ерудиран журналист и изпълнен с уважение и обич към България, към нейната природа, култура и народ, благодари за огромния принос на Николаев – работата на чуждестранните журналисти в България да бъде всячески улеснявана и подкрепяна – и предлага и в бъдеще да му сътрудничи... В отговора си Николаев подчертава голямата заслуга на Тахауер за събуждането на интереса към България сред чуждестранните читатели и особено многобройните му статии за популяризирането на България като туристическа страна. Като журналист Николаев намира и друга изява – става кореспондент на чужди вестници. Едновременно с това преподава във Военната академия и във Военното училище по военно, административно и международно право. През 1926 г. излиза от печат един от главните му трудове „Войската и парламентарната държава“. Прави впечатление, че Николаев се изкушава да издава свои трудове и на по-отвлечени и философски теми, напр. „Идеалистични и реалистични понятия за правото“, „Духовно-монистическото учение и въпросът за всеобщия мир“, Мисли върху природата на властването“...

По това време започва близкото му приятелство с един от най-нежните, най-мистични и духовно най-извисени български художници – Борис Георгиев. Тези писма свидетелстват не само за връзката на д-р Николаев с великия портретист, а показват и дълбокото му познаване на изкуството, както и подкрепата, която Николаев оказва на художника в трудни моменти от живота му.

Началото е сложено, когато Георгиев започва работа по създаване на портрети на семейство Николаеви. Малко след завършване на работата си по портретите, Георгиев пише на Николаев:

...Благодаря Ви извънредно много за любезността и вниманието, да ми се изпраща La Bulgarie, който аз чета с удоволствие. Моята програма се измени не-

волно... и трябваше да остана няколко месеца в Берлин... По съвета и настояването на Айнщайн, който се прояви като един възторжен почитател на моето изкуство, уредих изложба... и успехът бе неочакван за мен...

Георгиев изразява огорчението си от ...варварски преведената и изопачена съзнателно статия за изложбата¹, защото... българският бяс и злобата на някои недостойни българи не може да допусне да се чуе и една добра дума за един българин... от неразбирането на мнозина българи... че би трябвало да се гордеят и разберат значението на успехите в такъв мащаб на свой съотечественик, който допринася много полза на страната си... Утешава ме само мисълта, че има и други истински българи с истински духовна култура.

В отговора си д-р Николаев пише:

...успехът Ви зарадва тук всички искрени Ваши приятели, които не са толкова малко, колкото Вие мислите. В това отношение сте щастлив, че може да се освободите от нашата българска действителност и да служите на нашата малка родна земя чрез замах на едно изкуство, които по характера си остава общочовешко...

В края на същата година Георгиев по молба на Николаев изпраща 12 репродукции, между които портретът на Айнщайн и на дъщеря му, за да бъдат публикувани във френскотоизичния La Francaise. В дневниците на д-р Николаев четем за срещата им на 21.IV.1942 г.:

...дохожда художникът Борис Георгиев с племенницата си... Говорихме за большевизма, за Индия, където той бе 5 години, за Италия, дето живее (Милано). Показа ми някои свои работи. В портрета на племенницата му, в образа на покойната му сестра, в композициите на две от тези фрески², в портретите които ми показа, Борис Георгиев отива към съвършенство. Аз поне не мога да си представя нещо по-съвършено. Останах възхитен и дълбоко развълнуван...

Който види портретите на Николаев и съпругата му, нарисувани от Борис Георгиев, чието завръщане в България дължим на щедрото сърце на сина на д-р Николаев, Камен – почетен член на Ротари клуб София, не може да не се съгласи с цитатът по-горе от дневника – едва ли човек може да си представи нещо по-съвършено...

През цялото това време Н. П. Николаев сътрудничи на в. „Мир“, където през 1931 г. написва първата публикация в България, посветена на най-голямата неправителствена организация в света – Ротари. Среща се и разговаря за създаване на Ротари клуб в София с посетилия по това време България проф. Франтишек Пишек, вицепрезидент на Ротари клуб Бърно, и с инж. Цвятко Кадийски – първия българин стипендиант на Ротари. В резултат от тези срещи и последвалата

¹ Става дума за изложба от творби на самия Борис Георгиев.

² От индийския му цикъл.

кореспонденция с тях, както и от съвместната работа с виенския инженер Михаил Гербел, пълномощник на Ротари Интернешънъл за Европа, през 1933 г. по негова инициатива в дома му на ул. „Славянска“ е основан първият български Ротари клуб, на който Н. П. Николаев е първият избран президент (1934–1935). По този повод, със свойствения си картинен и леко закачлив език, Тахауер описва новоизбрания президент на софийския Ротари клуб така:

...Д-р Николаев, бивш вицепрезидент на клуба, бивш офицер от българската армия, бивш студент по право в Париж, бивш многогодишен директор на българския официоз [издаван на френски език] La Bulgarie, доктор на юридическите науки, редовен сътрудник на големият български всекидневник „Мир“, виден публицист, автор на пиеси и стихове, боек политик (но не и в ротарианското движение), запален патриот, предан гражданин, един от акушерите на Ротари клуб – София, енергичен, методичен, надежден, прецизен...

Политическата дейност на Николаев се дължи в немалка степен на едно случайно обстоятелство – през 1924 г. той сключва брак с Мария Теодорова, дъщеря на забележителния български политик Теодор Теодоров, няколко пъти министър, два пъти министър-председател, председател на Народното събрание, един от водачите на Народняшката партия. По повод на сватбата му трябва да споменем за закачливото поздравление от златорожците³, подписано от Владимир Василев, Сирак Скитник, Анна Каменова, Олга Сирак Скитник, Николай Лилиев, Дечко Узунов, Генчо Стойнов, Иван Милев и др. То показва че независимо от поемането на професионален път, съвсем отдалечен от изкуството и навлизането в политическия живот, Николаев продължава своите връзки с най-изтъкнати хора на изкуството и културата у нас.

Дълбоко засегнат от несправедливото отношение на следвоенното правителство на Стамболийски и унижението да бъде осъден като един от виновниците за националната катастрофа⁴, старият политик умира през същата 1924 г. И тогава зет му се нагърбва да поеме част от политическите и юридически дела на Народняшката партия. Николаев става активен член на Демократическия сговор. След разцеплението на Сговора през 1932 г. той става член на Централното бюро, с председател Александър Цанков, но през 1934 г. напуска, заедно с голяма част от членовете, поради несъгласието с насочването на Цанков към създаването на Народното социално движение, което проявява авторитарни и пронационал-социалистически клони.

Николаев започва да симпатизира на идеите на кръга „Звено“ и след 1934 г. заема редица висши ръководни длъжности. През 1935–1936 г. е главен секретар на Министерството на външните работи, оглавявано от Георги Кьосеиванов, в правителството на Андрея Тошев. През 1936 г. е ръководител на българската делегация в Обществото на народите и на преговорите за режима на проливите в Монтьро.

³ Писателският кръг около сп. „Златорог“, редактирано от Владимир Василев.

⁴ Обвинението е несправедливо, защото Теодоров е бил категоричен противник на присъединяването на България към Тройния съюз.

Николаев е привърженик на умерена и постепенна ревизия на Ньойския договор (каквата възможност – поне теоретически – е предвидена в Договора) и е противник на обвързвания, които биха могли за тласнат страната към опасни авантюри. Като министър на просветата (1936–1938) е инициатор за създаване и разрастване на български училища в Румъния, Югославия, Чехословакия и Швейцария. В България са открити 25 гимназии (!) – само по себе си забележително постижение, още повече, че страната само преди 3–4 години е излязла от дълбока икономическа криза. Особено големи са заслугите му за откриването на *гимназията на Възраждането* в Котел, заради което той е обявен за почетен гражданин на града.

Като министър на просветата е инициатор за учредяването на Статистическата дирекция за стопански проучвания. Автор е на закона за образованието и на наредбата, препотвърждаваща задължението всяко печатно произведение да бъде депозирано в 2 екземпляра в Народната библиотека в София. Налага ревизия на стенографския правопис от 1903 г., за да може да се постигне по-голяма точност и четимост. През 1936 г. министър Николаев започва работа по модернизиране на държавния архив. По този повод С. С. Бобчев пише във в. Мир на 26.I.1936 г.:

...относно Държавния архив – необходимостта бе явна, но нищо не се направи досега. Сега починът на учредяване на един държавен архив иде именно оттам, откъдето трябваше отдавна да се появи. Министърът на нар. просвещение, д-р Николаев, отзивчив към назрелите нужди и необходимостта от преобразования в просветното дело е намислил да се турят основите на такъв архив.

На 19 ноември с.г. в „Дневник“ съобщава за създаване на Дирекция на спорта:

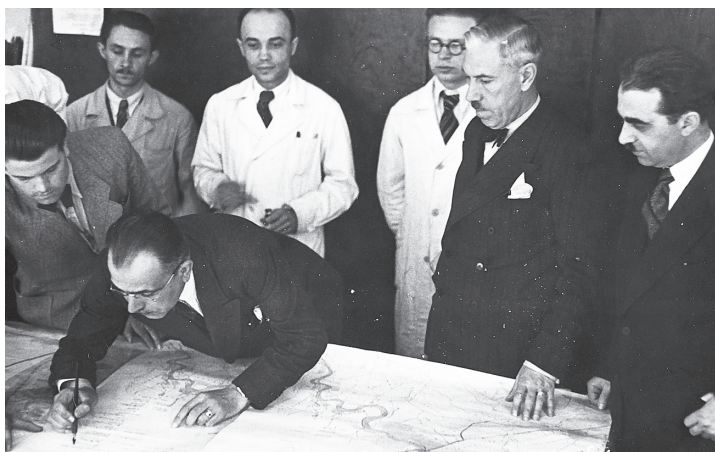
...министър Н. П. Николаев учреди дирекция на спорта... защото не се чувства само министър на просветата, но и на спорта...

Николаев обръща особено внимание на читалищното дело като едно изключително българско явление, с важна роля за поддържането на българския дух. Той е отявлен поддръжник на дейността на народните читалища. И не само на думи, но и на дела, успява да прокара решение на Министерския съвет за освобождаване на читалищата от всякакви такси, берии и взимания, свързани с тяхното просветно-културна дейност. По време на една дискусия в Ротари клуб през 1937 г. за образованието, върху бланка на клуба Николаев нахвърля проект за наредба, съгласно която до 20.VII.1937 г. комисия да прегледа и опише всички български книги, които *събират прах по рафтовете и канцелариите на Министерството* и да ги предостави на българските легации и училища в чужбина.

На 17.VI.1937 г. се ражда престолонаследникът Симеон. По този случай министърът на просветата д-р Николаев и съпругата му поднасят необикновено красив дар – ковчеже със символите на властта. Проектът е на прочутия художник Васил Захариев, а великолепното изпълнение – на панагюрски резбар, чиято работилница съществува от 1812 г. Дарственият надпис на ковчезето гласи: *На Н.Ц.В престолонаследника Симеон, Княз Търновски, от министъра на народното просвещение д-р Н. П. Николаев и неговата съпруга Ана Мария Николаева,*

родена Т. Теодорова, 12 юлий 1937. Дали и в най-лошите си сънища този искрено вярващ в младия княз човек е могъл да си представи, че след 2001 г. действията на вече порасналия Симеон можаха да направят така, че заклетите монархисти... да се превърнат в умерени републиканци... По този повод бихме искали да направим едно необходимо уточнение, което показва до каква степен д-р Николаев е надрасъл характерната за епохата *сляпа династическа преданост* и отношението му към династията се основава на спокойната и обективна преценка на дейността на представителите ѝ. Според дъщеря му, Рада, характерна за него е предаността към Отечеството и към Царя. Контактите му с цар Борис III, освен случайните срещи по време на двете войни, датират предимно от времето на министерстването на Николаев през 30-те години: работни срещи, съвещания, приеми в Двореца и във Военния клуб, молебени, участие във военни маневри и пр. Поддържа писмовна връзка с царица Йоанна след изгнанието. Във „Фрагменти от мемоари“ отделя десетки страници на работата на цар Борис III, на сътрудничеството си с него и т.н. Неговите „Четири скици от едно царуване“ може би създават впечатление за положителен, малко поразкрасен портрет на цар Борис III. Съвсем ясно е, че книгата е била замислена с цел да се запознае западната публика с необикновената му личност в благоприятна светлина и да се оборят някои превратни схващания за българската история през царуването му. Не може да има и най-малкото съмнение обаче, че Н. П. Николаев го представя така, както го е познавал и наблюдавал. Съвсем друго е отношението му към цар Фердинанд. Деликатно казано, то е изключително предпазливо. Очевидно той си дава сметка, че фатални решения на бившия монарх са довели две национални катастрофи и последвалата от тях политическа изолация и икономическа разруха на България. В прегледаните от мен стотици, може би хиляди страници документи, свързани с д-р Николаев, името на цар Фердинанд е споменато един-единствен път и то между другото, в информация на д-р Николаев за посещението му в Унгария, когато той е на кратка протоколна визита при абдикирания цар.

През 1938 г. Николаев става министър на вътрешните работи и народното здраве. Като министър той полага първия подпис върху оригинала на градоустройствения план на София, изработен от арх. Мусман. Неговото схващане за вътрешната политика е, че безпартийното правителство, в което участва, е само преход от авторитарния режим, установен след преврата на 19 май 1934 г., към нормален демо-

Д-р Николаев полага първия подпис под плана Мусман, 1938 г.

кратичен режим. Той живее и работи с убеждението, че възраждането на политическите партии е необходимо условие за възвръщане на парламентарния режим. Смята, че това възраждане трябва да стане в средите на 24-ото Народно събрание, чийто състав, според него, позволява да се разчита на създаване на няколко политически групи, идейно обосновани и очистени партизанщина. В този смисъл той говори в голямата си реч в отговора на тронното слово през юли 1938 г. Опитите да убеди цар Борис III и колегите си, че мисията на безпартийната система е приключена, са неуспешни и той подава оставка. Плод на преживяванията му, като министър, е изпълнената с тъжен хумор и точни наблюдения беседа, изнесена през 1940 г. пред Ротари клуб – София „Патилата на един министър“. Тя е била подготвяна за печат... но видя бял свят едва 60 години по-късно. Любопитно е, че по това време все още действащият министър на вътрешните работи е бил обект на следене от полицията и за неговите срещи се пазят рапорти в тогавашната Държавна сигурност...

След напускане на министерството, Николаев продължава да работи интензивно, пише статии по вестниците, преподава във Военното училище и в Свободния университет, започва работа по капиталния си труд „Административното устройство на българската държава“, излязъл от печат през 1943 г. Председател е на българо-унгарското дружество. Връща се към старата си страст от младежките години и пише есета, стихове и драми. Намира повече време да се занимава с наследствения чифлик „Кафка“ край Бургас, като се стреми да превърне занемарения имот в образцово земеделско стопанство. Междувременно става първомайстор на масонската ложа „Зора“, в която е бил посветен още през 1919 г., а става майстор още през 1920 г.

Тази многостранна дейност обаче, не го задоволява. През 1939 г. се кандидатира и е избран в XXV Народно събрание от Малкотърновската избирателна колегия. В Народното събрание е член на така нареченото *правителствено мнозинство*, но се числи към групата на вътрешната опозиция, начело с Димитър Пешев, която има особено мнение по много от крайните мерки на правителството на Богдан Филов. Обявява се против Закона за защита на нацията (ЗЗН). Нарича го по време на пренията в залата *пакостен, глупав и излишен*. За дейността на Николаев, като председател на Комисията по вътрешни работи, към смекчаване на най-тежките антиеврейски постановки в него, в пресата се пускат слухове, че той ги защитава, защото е ротарианец. В знак на протест срещу приемането на закона Николаев напуска поста си на председател на комисията. Отношението му към обявяването на *символичната война на Англия и Америка* е повече от съдържано. Нещо повече, по повод на изпочупените прозорци на американската легация, той пише в дневника си:

...това страшно ме възмути и разстрои. Как не са могли властите да предотвратят това? Дали Габровски е мислил с това да се докара на германците? Аз мисля, че това са жестове, недостойни за България...

Веднага след приемането на ЗЗН, на 1 януари д-р Н. П. Николаев се среща с Андрея Тошев и обсъжда с него паметната записка, изпратена до царя на 26

или 27 декември. Според дневника на д-р Николаев, наред с предупрежденията от външно- и вътрешнополитически характер: *да внимаваме по отношение на СССР, който върви по пътя на царска Русия, но сега нямаме нито Стамболов, нито Петков; да не се обвързваме до край с Германия, защото не се знае какъв ще бъде изходът от войната; да не се разчита много на Югославия и Унгария; да поддържаме приятелски отношения с Турция, по който начин ще се поддържа косвено приятелство с Англия; да се знае, че Италия е най-несигурния приятел, да се вземат мерки по продоволствието и срещу спекулата, срещу комунизма и т.н., в нея изрично се подчертава: ...да се внимава с прилагането на Закона за защита на нацията – той може да направи много големи пакости в този краен вид...*

Н. П. Николаев е противник на присъединяването на България към Тристранния пакт и по време на акламациите при приемането на протокола (2.III.1941 г.) – в знак на неодобрение, единствен от правителственото мнозинство, демонстративно остава седнал на мястото си в залата.

През март 1943 г. той и другите двама депутати ротарианци – Никола Василев и Филип Махмудиев, се присъединяват към 43-мата депутати, подписали декларацията на Димитър Пешев, която слага край на опита за депортиране на българските евреи. Въпреки оказания след това натиск, те не оттеглят подписите си. В дневника си на 16.III.1943 г. Николаев записва:

...Отидох за малко в Народното събрание – при Димитър Пешев [и други депутати]... разправя за жестоки гонения над евреите в Македония и Беломорието... повдига въпроса за човешчина в управлението, да дадем на правителството да разбере, че така не бива...

На следващия ден д-р Николаев отбелязва:

...Писмото на Д. Пешев до министър-председателя е подписано [досега – бел. Цв. К.] от 28 души. Подписах го и аз...

Два дни по-късно той пише:

Д-р Николаев с близките си приятели и съмишленици Димитър Пешев и инж. Иван Иванов, 1937 г.

...заседание в Народното събрание. Димитър Пешев вече е дал писмото, което подписахме, по изтезанията на евреите... и оживлението в кулоарите е голямо...

По повод на исканото от премиера Филев бламиране на Пешев и на подготвяната от приятелите му в парламента защита, записките са недвусмислени.

На 23 март:

...Видях се в Народното събрание с Димитър Пешев, Иван Минков и д-р Божко Ковачевски. Разказват ми, че за утре се свиква заседание на болшинството, на което министър-председателят цял да постави въпрос за доверие и за вземане на санкции спрямо Пешев и подписалите писмото във връзка с изселването на евреите...

На 24 март:

...Пешев се защити великолепно, говори с благородство и достойнство... Настроенията се очертах в полза на Пешев. В защита на Пешев и на становището, че писмото не може да бъде сметнато... [тук записките прекъсват без продължение – бел. Цв. К.].

На следващия ден Николаев отново се среща с Пешев в парламента и, както пише в дневника, пред него и присъстващите няколко други депутати *развива заключенията, до които дойдох през прекараната безсънна нощ – вчерашното непримиримо държане на Филов...* [и тази страница не е довършена – бел. Цв. К.]. На 27 март Николаев има нова среща с Пешев и след това излиза с него от парламента, като отбелязва: *...по улицата няколко души спират, за да изкажат симпатии...*

А когато през май започва изселването на евреите от София, той прави неведнъж опити да ги защити:

...16-годишно момче, било заловено от полицията при блокадата на един квартал от София и задържано. Блокадата била, за да заловят евреите и да ги изгонят... Как е възможно обаче, това малолетно момче да бъде откъснато от родителите си и изпратено в изгнание... Търсих по телефоните, молих, обаче нищо до вечерта не можах да направя. А горката майка два пъти дохожда у дома да ме моли... Какви времена доживяхме, Боже мой! Защо са тия жестокости?

И по-нататък:

...Аз изтъкнах пълната откъснатост на правителството от народа. Необходимост от установяване здрав отечествен фронт. Порицах враждите между ратници, легионери, бранници и пр., насъскванията на официалния печат против здрава част от българското общество и пр. Според Петър Савов и Димитър Андреев причина на всичко били евреите! Избухнах и казах силни думи. Не виждат колко комунисти, колко англофили и пораженци има между българите, ами евреите им били криви!

Портрет на д-р Николаев
като пълномощен министър
в Швеция, 1944 г.

В края на 1943 г. Николаев получава агреман и е назначен за пълномощен министър в Стокхолм. Пристига със семейството си в Швеция на 5.ІІ.1944 г. след дълго и трудно пътуване с влак сред белязаната от войната Средна Европа. По пътя влакът е бомбардиран и част от имуществото е загубено безвъзвратно. Две са основните му задачи в неутрална Швеция – да съдейства за излизане на България от войната пред западните съюзници и да повлияе на българското правителство за отмяна на антиеврейските мерки. Още при назначаването си, той напомня основните си становища по двете големи грешки на българската политика след 1940 г. – обявяването на война на Англия и Америка и противоеврейските преследвания, с които се хвърля тежко петно пред целия цивилизован свят върху познатата българска търпимост. Многобройни са неговите срещи с главния равин в Стокхолм д-р Еренпрайс.

В един от докладите си до правителството Николаев пише:

Еренпрайс, който е бил главен равин в България⁵, имаше добри чувства към нашата страна... Той призна, че у нас преследванията не са били жестоки и безчовечни, както на други места...

Запазени са многобройни доклади, записки и телеграми на д-р Николаев, свързани с облекчаване на положението на евреите у нас⁶, за разрешаване на получаване на помощи от международния Червен кръст, за срещите му с шведски (а чрез тях неофициално и с американски дипломати) и т.н., докато с чувство на огромно облекчение той научава, че с Постановление № 4 на Министерския съвет от 29 август се отменя на практика целия ЗЗН и Наредбата към него, отнасяща се до антиеврейските разпоредби, и се възстановява Централната еврейска консистория, за което незабавно информира д-р Еренпрайс. Признание за заслугите на д-р Николаев за отмяната са поздравителни телеграми от Еренпрайс от 31.VІІІ.1944 г., както и публикуваното във в. Dagens Nyheter изявление на равина за задоволството му от уреждането на въпроса.

Веднага след преврата, още на 10 септември 1944 г., д-р Николаев е отзован, но отказва да се върне. Осъден е от т.нар. *народен съд* на смърт. Историята с тази смъртна присъда не може да бъде подмината, защото дори в онези дни на беззаконие и класова отмъстителност неговият случай се откроява по невероятния си цинизъм. Николаев е включен в голяма група хора, които нямат много общо помежду си и на 21.IV.1945 г. е осъден на смърт – без връчени обвинения, без право на защита... Повод е телеграма от Стокхолм, в която един български лекар (според самият д-р Николаев това е д-р Станю Бистров, негов кумец) го обвинява, че бил немски агент. Върху телеграмата народният обвинител поставя резолюция да бъде осъден на смърт, защото по недоглеждане той е пропуснат в списъка на народните представители от XXV Народно събрание, които вече са убити. Причината за този пропуск е, че през януари 1944 г. д-р Николаев напуска парламента, тъй като заминава пълномощен министър в Стокхолм. В мемоарите си той отбелязва:

⁵ Д-р Еренпрайс е бил главен равин в София от 1900 до 1914.

⁶ Паметна бележка № 49/28 март, доклад № 119/15 юни, телеграма № 137/5 юли, писмо № 152/21 юли, писмо № 155/22 юли...

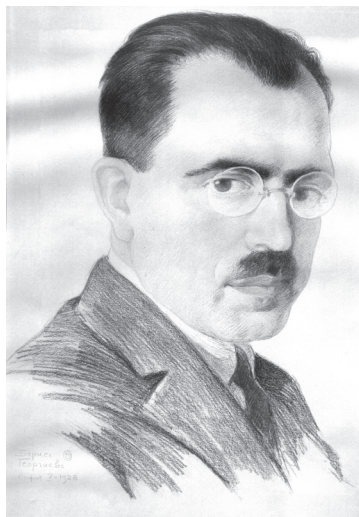
...наскоро след това получих едно интересно писмо от българската легация в Стокхолм [тогава пълномощен министър е някой си Димитър Илиев], в което ми се съобщава, че Софийският народен съд ме е осъдил на смърт, че присъдата била влязла в сила, та по заповед на министър П. Стайнов трябвало да замина веднага, за да бъде изпълнена... Легацията предлагаше да ми даде нужните документи и парични средства за това пътуване. В резултат от това безтактно и цинично писмо по решение на шведския Върховен съд, на д-р Николаев и семейството му веднага е дадено политическо убежище.

В емиграция д-р Николаев продължава да работи в рамките на правителствени програми за подпомагане на емигранти, предимно от прибалтийските страни, пише беседи и коментари, включително за „Свободна Европа“ и Би Би Си. За „Свободна Европа“ всекидневно изпраща своите „Църковен календар“ и „Исторически календар“. Разработва редица правни и политически въпроси, а през 1952 г. издава книгата „Трагичната съдба на един цар“ (на френски и шведски), последвана през 1955 г. от „Как се управлява Съветския съюз“. Преподава български език в Университета в Упсала и работи в катедрата му по държавно право. В личен план голяма радост му доставят внукът Стен. За съжаление Николаев не дочаква раждането на внучката си Магдалена. Въпреки тежкото си сърдечно заболяване и грижите около още по-тежко болната съпруга, д-р Николаев работи усилено. Умира на 21.VII.1960 г. Погребан е в стокхолмското предградие Юрсхолм.

Повече от 50 години над живота и делото на този забележителен български политик, учен и публицист бе спусната завесата на мълчанието. Едва през 1994 г. бяха отпечатани „Фрагменти от мемоари“. На 24.VII.1997 г. Върховният касационен съд отмени присъдата, призна го за невинен и го оправда. През април 2000 г. софийските ротарианци поставиха паметна плоча на фасадата на дома му на ул. „Славянска“, а през 2003 г. отпечатаха второто издание на неговите мемоари, последвано от трето... В рамките на ротарианската програма „Култура и историческо наследство“ децата на д-р Николаев, Рада и Камен, подариха на България в памет на баща си 3 портрета от Станислав Доспевски (на жени от рода на Найденов Геров, чиято правнучка е съпругата на Николаев) на галерията в Пазарджик и великолепен портрет на Рада Теодорова от Борис Георгиев на Националната художествена галерия. За историческата колекция на Ротари – България бяха предадени портретите на самия Николаев и на съпругата му Мария, също от Георгиев. И пак благодарение на Камен, Ротари – България притежава още два артефакта – писалката на д-р Николаев, и едно скромно джобно ножче,

Екслибрисът на д-р Николаев,
художник Георги Машев

Д-р Николаев, нарисуван от Борис Георгиев

а през 2016 г. Стен, внукът на д-р Николаев, дари и пишещата машина на дядо си.

През 2001 г., по предложение на ротарианците от Шумен и София, Общинският съвет в Шумен го обяви за почетен гражданин и го награди посмъртно със златния знак на Шумен за ролята му при спасяването на българските евреи от холокоста. По предложение на Ротари клуб – Средец безименна улица, покрай западната фасада на общината в район „Младост“, бе наименована от столичния общински съвет на улица „Д-р Н. П. Николаев“. На

27.ІІІ.2003 г. там бе открита паметната плоча на този забележителен българин.

Има ли място емоционалният маркетинг в Университетската библиотека?

Малина Димитрова

Is there a space for the Emotional marketing in the University Library?

Malina Dimitrova

Summary

The author justifies the thesis about the necessity of establishing emotional connection between the institution and the user. She clarifies how in the sphere of Library services could be created and successfully managed emotional experiences, which could form loyal and engaged users. In summarized manner she presents practices of interaction with the readers of the University Library "St. Kliment Ohridski".

Key-words: emotional marketing, content marketing, strategies, library sphere, University Library "St. Kliment Ohridski".

В ситуация на пренаситен пазар културните институции са изправени пред избор на стратегически маркетингови и рекламни решения, чрез които да разкрият уникалността, спецификата и предимствата на предлаганите от тях ресурси и услуги. Филип Котлър разгръща детайлно тази идея в „Стратегически маркетинг за нестопанските организации“. В анализа си той посочва, че *успешната реализация на дейността на нестопанските организации зависи изцяло от начина, по който те си взаимодействат със своите основни аудитории, а най-успешният път за оказване на въздействие е чрез прилагането на маркетинговата философия*.¹ Той предлага широк обхват на приложение на нестопанския маркетинг от над 20 сфери, сред които откриваме – образование, обучения, курсове, квалификации; научна и изследователска дейност. Това ни дава основание да твърдим, че дискутирането на теоретични и практически аспекти на различни маркетингови подходи в библиотеките е важно, тъй като те намират там все по-голямо приложение.

Ще обосновем необходимостта от осигуряване на емоционална връзка между институцията и потребителя и да изясним как в сферата на библиотечните услуги могат да се създават и успешно да се управляват емоционални преживявания, които да формират лоялни и ангажирани потребители. Ще се фокусираме към един по-различен подход в библиотечното обслужване въз основа на конкретни примери на взаимодействие с читателите на Университетската библиотека „Св.

¹ Котлър, Ф., Андреасен, А. Стратегически маркетинг за нестопанските организации. София: Класика и стил, 2005, с. 4.

Климент Охридски“. Реализирането му като маркетингова стратегия ни позволи да успоредим бизнес практиките с тези в библиотечния сектор.

Маркетингът има много измерения, затова в задоволяването на читателските потребности могат да се използват модели от обслужването на потребителите в различни отрасли на бизнеса. Този фокус изисква библиотеките да избягват пасивния подход към потребителите и да мислят сериозно за ефективни механизми, които биха им позволили да се противопоставят на силната конкуренция за свободното им време. И при потреблението на библиотечни услуги важи същото правило както в бизнеса – потребителите/клиентите са жизнената сила на библиотеката, определят нейния успех или неуспех. Затова поддържането на ефективни и дългосрочни взаимоотношения с тях се превръща във важен инструмент от библиотечния маркетинг. Изисква се потребителски ориентирано управление и поддържане на активна комуникация с потребителите.

Маркетинговите теоретици смятат, че емоциите проникват не само в начина на пазаруване, но и в използването на различни ресурси и услуги, затова напоследък в специализираната литература се поставя акцент върху създаването и управлението на емоционални потребителски преживявания, които водят до потребителска лоялност и диференциация на марката. Факт, че *в бизнеса почти не се продават продукти, които не са обвързани с емоция*² и редица примери от практиката показват невероятната сила на емоционалния маркетинг. Това правило важи и в сектора на библиотечните услуги.

Преди две години в отдел „Координация и връзки с обществеността“ (КВО) се изправихме пред въпроса как Университетската библиотека ефективно не само да привлече читатели, но и да увеличи ангажираността на целевата си аудитория. В „Маркетинг съвети от А до Я. 80 концепции, които всеки мениджър трябва да познава“ Ф. Котлър говори за формиране на отношение към маркетинга като *бизнес функция, която [...] взема решения за подходящите продукти, услуги, програми, които да обслужват избраните пазари, и изисква всички в организацията да мислят и обслужват клиента*³. Изхождайки от съображението, че ефективността на традиционните стратегии постоянно намалява, а креативните стратегии са необходимост, включително и за Университетската библиотека, бяха предприети поредица от стъпки за изготвяне на разширен модел на маркетинговия микс за услуги, чрез който успешно и сигурно да се постигнат набелязаните цели. Това включи: внимателно определяне на приоритетите в комуникационната стратегия; правилното им обвързване с профила на целевата аудитория; прецизен подбор на средствата за вербално и визуално претворяване – т.е. към традиционния маркетингов микс се добавиха нови елементи. Този фокус ни дава основание да твърдим, че бе постигнат максимален синхрон с изискванията на потребителите.

Няма да сбъркаме, ако кажем, че при студентите доминират емоциите и

² Димова, Надежда. Маркетингови аспекти на емоционалното пазаруване. София: НБУ, 2013, с. 46.

³ Котлър, Филип. Маркетинг съвети от А до Я: 80 концепции, които всеки мениджър трябва да познава. София: Класика и стил, 2005, с. 5.

колкото по-емоционално наситен е престоят им в Библиотеката, толкова по-трайно тя се запечатва в съзнанието им. Водени от идеята на Джеф Безос, основател и главен изпълнителен директор на *Амазон*, който заявява, че е по-добре да си обсебен от клиентите, отколкото от конкуренцията, отдел КВО се фокусира надолу по веригата към читателите и се концентрира върху серия от взаимодействия между потребителите и Библиотеката, които трябваше да доведат до желаните реакции. Вниманието бе насочено към поведението на студентите и мотивацията им за посещаване на Библиотеката. Освен стратегическата перспектива, която носи в себе си, тази парадигма полага конкретни цели – изграждане на дългосрочни взаимоотношения с читателите. И тук възникна въпросът: имат ли място емоциите при обслужването на потребителите в Университетската библиотека?

Твърдим, че те намериха изключително приложение. Това пояснение кореспондира твърдо с ясната визия, ангажираността и убедеността, че читателите са основният фактор за развитието и успеха на библиотеката на Софийския университет. За да се създадат преживявания, приятелства и положителни асоциации, бе поставен акцент върху емоциите. Неслучайно маркетингозите определят като *най-голямото предизвикателство – създаването на силна емоционална връзка и предизвикването на потребителската лоялност към марката*⁴, защото потребителите избират своята любима марка и се привързват към нея емоционално. В този смисъл връзката между емоциите и лоялността към Библиотеката е от голямо значение.

Ключов фактор за реализирането на тази стратегия се оказва неочакваната поява на фейсбук страницата „Класически ЦУБър“, създадена и изцяло поддържана от студенти, редовни читатели, избрали Централната университетска библиотека като място за четене и за социални контакти. Преди да разгледаме приложните аспекти на емоционалния маркетинг, основани върху примери от практиката на Университетската библиотека, ще направим едно важно уточнение.

Читателите не са пасивни субекти, а активни личности със свои ценности и морални норми, които се влияят от социалната и културната среда. Според различни автори именно чрез ценностите и референтните групи институциите биха могли да осигурят положителна диференциация спрямо конкурентите и да спечелят потребителска лоялност. Още с появата си „Класически ЦУБър“ се превърна в референтна група с идентификационно (ценностно-експресивно) влияние. Потребителите се самоорганизируют и отъждествяват с *класически ЦУБър*, т.е. отделният читател сравнява своето поведение с това на останалите *ЦУБъри* и нагажда своите действия според наблюдаваното групово поведение.

Най-сетне трябва да отбележим важното обстоятелство, че чрез свързването с лидерите на *Класически ЦУБър* се реализира успешно сътрудничество с читателите, а този формат на съвместни идеи със студентите се оказва изключително креативен и ползотворен. Така читателите от външен фактор се трансформираха в ключов вътрешен ресурс. Отстъпвайки им известни правомощия, те се тран-

⁴ Димова, Надежда. Маркетингови аспекти на емоционалното пазаруване. София: НБУ, 2013.

сформираха в партньори, които активно участват в изграждането на лоялност и емоционално обвързване с Университетската библиотека. Разработеният модел на комуникации, разбира се, е зает от бизнеспрактиката и често се описва като съвместно създаване на стойност с помощта на клиентите. Като един от начините, по който клиентите могат да създават стойност, Е. Станимиров⁵ посочва разпространяването на позитивна информация за продуктите или услугите и/или търговски марки, като това може да доведе до подобряване или до поддържане на високо ниво на корпоративния имидж. Това означава, че в съответствие с маркетинговата си ориентация, Библиотеката се свързва с потребителите и изгради уникална по своята същност комуникация. Чрез сътрудничеството се даде тласък на развитието на читателската общност, като се осигури среда, която обслужва едновременно и екипа на Библиотеката, и читателите.

Читателите администратори на страницата изразиха креативността си чрез използване популярността на фейсбук. Основавайки се на стратегията на отдел КВО, бе създаден съвместен проект с цел хармонизиране интересите на Библиотеката с тези на студентите, а социалната мрежа се превърна в допълнение на маркетинговата комуникация на Университетската библиотека. Студентите бяха стимулирани в процеса на разработка на своите идеи и на взимане на рекламни решения. За целта бе създадена концептуална рамка, която помогна при изпращането на положителни послания. Знаем, че потребителите са селективни, филтрират информационните потоци и забелязват по-добре информация, която е свързана с някаква настояща потребност или нужда, или е съгласувана с предходни нагласи и разбирания, но също така и когато появата ѝ е изненадваща и много различна. С изненадващите си публикации в социалната мрежа ЦУБърите изградиха *благоприятни асоциации и позитивна репутация сред вътрешните и външните целеви публики*⁶. В този проект бе включено и емоционалното съдържание.

Двете фейсбук страници (на Университетската библиотека и на студентите) изпращат различен тип послания, като по този начин се осигури най-релевантното визуално и вербално съдържание и се увеличи ангажираността на целевата аудитория. В случая е важно да се има предвид основното ядро в комуникационната стратегия – внимателното определяне на приоритетите да съответства на същността и на ключовите характеристики, с които целевите публики би трябвало да асоциират библиотеката на Алма матер.

Присъствието на Университетската библиотека в социалните мрежи изисква ясни и неразнопосочни публикации. Активната работа върху интегрирането на всички комуникационни канали в рекламната политика включва *пакет* от информация, която предполага подборът на средствата за вербално и визуално съдържание – *контент маркетинга* – да е с акцент върху ползвателната информация. Важна

⁵ Станимиров, Евгени. Управление на взаимоотношенията с клиентите: Концептуални основи. Варна: Наука и икономика, 2010. 326 с.

⁶ Вълканова, Анна. Корпоративен бранд и онлайн комуникация – възможности и тенденции (подходът на Apple). – В: *Реторика и комуникации*, 2014, № 12. [онлайн]. [прегледан 07.07.2019]. <http://rhetoric.bg>

детерминанта от комуникационния микс са рекламните съобщения за предлаганите услуги и ресурси. Те са професионално поднесени и изпълняват набелязаните цели. Доброто съдържание информира, обслужва и поддържа взаимоотношенията с читателите. Тази стратегия определя ключовите характеристики, с които таргет групата би трябвало да асоциира Библиотеката на Софийския университет, така че да съответстват на същността ѝ и да генерират доверие.

Страницата „Класически ЦУБър“ развива онлайн общност, която създава у студентите усещане за близост и предизвиква разговори за Библиотеката. Чрез нея, по ефективно шеговит начин, се доставят послания, които директно влияят върху читателите, а отгук и върху голямата цел на Библиотеката – да създаде общност от лоялни и емоционално обвързани читатели. Различни като комуникационна стратегия, тематичните мемета⁷ допълнително въвличат читателите в света на ЦУБ. Администраторите на страницата откриват много забавни ситуации в поведенческия модел на редовните читатели, а те, от своя страна, се усмихват и осъзнават, че историите са валидни и за тях. Комуникативната им сила бързо достига до целевата аудитория.

Партньорството между Университетската библиотека и „Класически ЦУБър“ разчупи хомогенизацията в сектора и доказа, че в Библиотеката **сериозното и забавното** не са несъвместими неща. Разработването и прилагането на съвместни идеи се оказва оригинален проект, който провокира лоялност, изцяло разположена в емоционалната сфера на възприятията. *Самата лоялност представлява безпрекословно доверие. [...] За потребителите създаването на лоялност към дадена марка изисква нещо повече от доверие, а също така и добавяне на емоционална нагласа, която е компонент, който, прибавен именно към доверието, изгражда лоялност към марката. Това е така, защото всеки маркетинголог иска потребителите да приемат марката като част от техния ценен начин на живот и се опитва да акцентира върху това, че създаването на емоции е именно в интерес на потребителя.*⁸

Последното още веднъж, потвърждава тезата, че потреблението не е само механично задоволяване на нуждите, но и комуникативен акт, чрез който човек демонстрира обществения си статус. Емоционалните придобивки от съвместната работа не са абстрактни, а определящи. Характеризират Библиотеката на Софийския университет с индивидуалност и подпомагат позиционирането ѝ в съзнание-то на студентите. За тях работата в тази библиотека е равносилна на удоволствие и престиж: *Място за спокойствие, място за наука, място не само за учене, но и за*

⁷ С термина „меме“ се описва идея, която се разпространява в интернет. На английски меме се произнася мийм, като може да е под формата на снимки, видеа, хиперлинкове и дори хаштагове. Меметата се разпространяват от човек на човек в социалните мрежи и добиват бърза популярност. Те са едни от най-известните и забавни средства за отразяване на културни и политически събития във виртуалната реалност. Вж **Най-забавните** мемета страници във Facebook. [онлайн]. [прегледан 1.08.2019]. <https://www.influencer.bg/bg/blog/naj-zabavnite-meme-stranici-facebook>

⁸ **Димова**, Надежда. Маркетингови аспекти на емоционалното пазаруване. София: НБУ, 2013, с. 123.

обмен на идеи с други колеги. Мога да кажа, че най-ценното на ЦУБ е именно възможността да съчетавам образованието с обогатяващи разговори, казва Мартин Чорбаджийски⁹, който следва в магистърската програма „Кризис, конфликти и дипломация в световната политика XVI–XXI в.“ към Историческия факултет на Софийския университет.

Потребителите оценяват усилията за формиране на доверие, за дълготрайност на отношенията и асоциират Университетската библиотека с конкретни положителни емоции, нови приятелства и оправдани очаквания между читателите и библиотекарите: *Какво ми харесва в ЦУБ? Не знам откъде да започна. Харесва ми академичната атмосфера, която цари в Библиотеката. Харесва ми, че има почти всяка книга, която поискам. Харесват ми хората, които работят в ЦУБ [...], а също и хората, които четат в ЦУБ. Мисля, че точно ЦУБ е мястото, където можеш да намериш хора, с които да спориш и да обсъждаш най-различни теми и които са чели достатъчно, за да имат релевантни аргументи. Дори разните особняци [...] са част от типичната атмосфера на Библиотеката и не мога да си представя ЦУБ без тях...*¹⁰, споделя Николай Христов, студент в V курс, специалност „Право“, Юридически факултет на СУ.

В книгата си „Заразително: Защо нещата набират популярност“¹¹ Джона Бъргър дава определение на маркетинга, което отива отвъд традиционните ни разбирания: *Маркетингът е да се възползваш напълно от истинския ентусиазъм на хората за услугите, които те намират за полезни. Или красиви. Маркетингът е разпространяване на обич. Този фокус даде основание за експерименти с нестандартни идеи, които се превърнаха в успешни решения.*

Част от стратегията на отдел КВО включи предоставянето на възможността студентите да разработят различни игри, които допълнително да допринесат за емоционалното привличане на читателите. Прилагането на игрови елементи не е самоцелно. Игрите са рационален рекламен подход, който допълнително допринася за нагласите и доверието към Библиотеката. *Във фокуса на процеса са хората със своите чувства, колебания, мотиви, социални взаимодействия. Те, от една страна, са субекти – възприемат доброволно линия на поведение, която се основава на породения интерес към играта, но, от друга, са обект на целенасочено влияние да предприемат определени действия. Те са призвани да привлекат вниманието, да го задържат възможно най-дълго, да формират навици, като изграждат контекста, създадат усещане за забавление и умение да се постигне целта.*¹² Иновативните предложения на студентите включиха няколко реални състезания по време на сесиите: „До последно чети – Класически ЦУБър

⁹ Бюлетин на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, 2017, № 1, с. 22. [онлайн]. [прегледан 07.07.2019]. http://libsu.uni-sofia.bg/pdf/buletin1_2017.pdf

¹⁰ Пак там. http://libsu.uni-sofia.bg/pdf/buletin1_2017.pdf

¹¹ Бъргър, Джона. Заразително: Защо нещата набират популярност. София: Обсидиан, 2013, с. 256.

¹² Танушев, Християн. Игровизация в маркетинга. [онлайн]. [прегледан 07.07.2019]. https://www.researchgate.net/publication/318909267_Igrovizacia_v_marketinga_Gamification_in_Marketing

стани“¹³, „От сутрин чети, Класически ЦУБър стани“. Друга част от игрите позволиха на читателите да научат малко известни факти от историята на Библиотеката: „Фотозагадка“ и „ЦУБ куиз“¹⁴. Вълнуващи и в разрез с традиционната представа за библиотека, тези състезания са стратегически инструменти, които допринасят за позитивните нагласи, водят до ангажираност с ЦУБ.

Независимо от вида на емоциите, които ще бъдат използвани в маркетинговите стратегии, те винаги трябва да са коректни по отношение на потребителите, а умелото използване на различните подходи им позволява да изпитат нещо ново и интересно и да се доближат една стъпка по-близо до библиотеката. Това твърдение се усеща най-силно след получаването на голямата награда на Университетската библиотека: „Разходка – Познатата и непознатата библиотека“. Тя предоставя изживяване на *марково потребление* или както Арнолд и Прайс¹⁵ определят изключителното преживяване като нещо, при което клиентите изпитват високи нива на емоционална интензивност. Наградата създава усещане за принадлежност към Университетската библиотека и усилва диалога между читатели и библиотекари. За читателите е *доста интересно да открият толкова непознати места в едно толкова познато място*. Интересен момент, който се наблюдава след получаването на наградата, е самоорганизирането на читателите и активното им участие в диференциацията на Библиотеката и в *допроизвеждането* на засилени положителни емоции. След разходката читателите се трансформират в *посланици* на Библиотеката: *Посетих книгохранилището и всички отзиви, които чух за това място от предишните победители, се оказаха верни. ЦУБ крие неподозирани места, хора и много книги*¹⁶, казва Иван Терзиев, един от победителите в играта „От сутрин чети, Класически ЦУБър стани“.

Гъвкавостта в работата на Университетската библиотека доказва, че ефективното управление на взаимоотношенията с читателите е възможно. Ако библиотеката има определени цели (и предприеме конкретни действия в тази насока), тя може да се радва на лоялност от тяхна страна. Връщайки се към практиките на пазарноориентираните бизнес организации, може да отбележим, че една допълнителна способност, която би помогнала на библиотеките да стимулират продуктивните взаимоотношения с читателите си, е именно способността за създаване на партньорства с тях.

Базовата постановка за изключителната важност и значимост на читателите, залегнала в съзнанието на целия екип на Университетската библиотека, интензивното

¹³ Регламентът на играта е обвързана с процеса на подготовка за изпитите. Всеки ден напусналият последен общата читалня получава печат и талон „ЦУБър на деня“ от вечерния библиотекар. В края на месеца читателят с най-много събрани талони печели титлата „Класически ЦУБър“.

¹⁴ Регламентът на играта включва 15 въпроса, свързани с историята на Университетската библиотека и с ресурсите и услугите, които тя предоставя.

¹⁵ Arnold, L., Price, L. River magic: Extraordinary experience and the extended services encounter. – В: *Journal of Consumer Research*, 1993, Vol. 20, с. 24–45.

¹⁶ Бюлетин на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, 2017, № 1, с. 22. [онлайн]. [прегледан 07.07.2019]. http://libsu.uni-sofia.bg/pdf/buletin1_2017.pdf

стимулиране на сътрудничеството, от нейна страна, помогна да се изградят близки взаимоотношения и да се формират силни връзки с читателите, които пряко допринасят за увеличаване емоционалната ангажираност на целевата аудитория. Емоционално привързване се трансформира и в препоръка, и в част от ежедневието на студентите, а на макро ниво – придава индивидуалност на Университетската библиотека. В литературата по маркетинг съветват, че *един от начините да се постигне това е марката да съответства на личността* (т.е. самостоятелна тъждественост). Наблюденията на авторите на различни проучвания показват, че потребителите е по-вероятно да изградят силна емоционална връзка с марка, която утвърждава кои са те точно сега, отколкото с марка, която обещава да им помогне в бъдеще: *Неразделна част от Университета, чрез която през годините се изградих като личност*, според Любомир Йончев¹⁷, магистърска програма „Модерна България: държава и общество (кр. на XIX–нач. на XXI в.“, Исторически факултет на СУ.

Според Пайн и Гилмор¹⁸ положителните преживявания, в смисъл *успешни* за фирмата, са тези, които клиентите намират за уникални, напомнящи се и по тази причина искат да се повторят, като в същото време ги промотират и пред други свои приятели и колеги. Вплитането на емоциите в маркетинговия план изисква голяма ангажираност, както и добро разбиране на мотивацията на потребителите. Фокусира се върху изграждането на дългосрочни взаимоотношения с читателите, Университетската библиотека все по-активно ги ангажира в маркетинговия процес. Целенасочено се търси взаимодействието им с Библиотеката, като се балансира между рационалност и емоционалност, а ефективното внедряване на емоционалния маркетинг се оказва сполучливо решение. Именно емоциите са тези, които формират така желаната лоялност към Университетската библиотека.

Анализираните конкретни примери на взаимодействие с читателите съвместяват повече от една стратегия според поставените цели. В изследването си „Поведение на потребителите“ Благодатка Маркова подчертава, че *най-висшият стадий от метаморфозата на клиента е партньорството. Третирането на клиента като партньор предполага включването му в процеса на разработване и прилагане на нови маркетингови стратегии и програми*.¹⁹ Успешна стратегия, която се основава на уникална конфигурация от много спомагателни дейности. Библиотеката предлага не само качество на услугите. Предлага *смисъл и усещане* – стратегически модел, който направлява читателя да се обвърже с нея. Макар и нетрадиционни, тези внедрени практики потвърждават тезата, че чрез различни маркетингови техники читателите могат да бъдат успешно трансформирани в партньори. След повече от година съвместна работа днес можем да потвърдим, че „Класически ЦУБър“ е част от екипа на Университетската библиотека.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Arnould, L. Price, L. River...

¹⁹ Маркова, Благодатка. Поведение на потребителя. София: НБУ, 2007, с. 102.

Библиотека „Христо Ботев“ – българската библиотека в Кишинев

Анджела Олареску

“Hristo Botev” Library – the Bulgarian library in Chisinau

Angela Olarescu

Summary

The “Hristo Botev” Library for Bulgarian Literature and Culture in Chisinau was established in 1992. Its director, Angela Olarescu, tells about the rich and varied activity of the library in preservation of the national identity of the Bulgarian community in the Republic of Moldova.

Key words: “Hristo Botev” Library, Chisinau, Moldova.

Днес в Кишинев успешно функционират организации, които се занимават с проблемите на възраждането и запазването на духовната култура на бесарабските българи. Дейността на българската библиотека „Христо Ботев“ е много богата и разнообразна. Едно от направленията, по които работи Библиотеката, е културното развитие на българската общност.

След обявяването на независимостта на Република Молдова стана възможно откриването на библиотека за българска литература и култура „Христо Ботев“. Това стана на 3 март 1992 г. като резултат от един амбициозен проект на Градската библиотека „Б. П. Хаждеу“ от 1990 г. – „Библиотеки за националните малцинства“. Датата не е случайна. На този ден в България се чества националният празник – Денят на Освобождението от османско робство. Библиотеката отвори своите врати за нашите сънародници, българите от Кишинев, с богата, разнообразна колекция, с иновационни услуги, които подпомагат възраждането и развитието на българските традиции и обичаи.

Името на нашия филиал не е избрано случайно. Легендарният син на българския народ, поет, публицист, борец за свобода Христо Ботев многократно е посещавал Бесарабия и Кишинев. В молдовската столица има улица на неговото име, стена и барелеф, на който са изсечени думите от неговата балада „Хаджи Димитър“: *Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира.*

Българската библиотека „Христо Ботев“ възниква на базата на градския филиал № 11, след огромна реорганизационна работа. Първо, възникна най-важният проблем – създаването на книжен фонд! По онова време ръководителят на Библиотеката – г-жа Нели Мурашова, призова всички обществени и държавни организации, които имат възможност, да помогнат с книги и периодични издания на български език. Огромна подкрепа оказа бесарабският българин, историкът Вла-

димир Иванов (1954–2006), който по това време беше един от ръководителите на Държавния департамент за международни отношения в Молдова. Българин по произход и истински родолюбец, той с голям ентузиазъм се зае с този проблем, използва всичките си делови и лични връзки, свърза се с Националната библиотека на България „Св. св. Кирил и Методий“ и организира истински книжен мост, през който започнаха да пристигат различни публикации от всички области на знанието на български език. В същото време започна движение за подпомагане на Библиотеката сред местните българи. Започнахме да получаваме частни дарения, което също беше важна стъпка. При откриването Библиотеката притежаваше около 3000 издания на български език в колекцията си, които представляват 30% от общия брой книги (на руски и на румънски език).

Тази година, на 3 март, българската библиотека „Христо Ботев“ с достойнство отбеляза 27-годишнината от основаването си и съществуването си на картата на Кишинев. Заслужава да се отбележи, че това е първата и единствена българска библиотека в Кишинев с голяма колекция от книги, библиотека, в която служителите са професионалисти, съчетаващи работата с духовните си интереси, формират мултиетнически и приятелски екип. Сега в нея работят: Анджела Олареску – директор, Лариса Барабаш и Татяна Андрейчук – ръководители на отдели, Лидия Киса и Олга Ага – библиотекарки.

Библиотека „Христо Ботев“ е един от 27-те филиала и една от 6-те малцинствени библиотеки към Градската библиотека „Б. П. Хаждеу“. Тя пропагандира книгата, четенето, делото на световноизвестните личности и тези на Кишинев, на значимите бесарабски българи. Библиотеката удовлетворява потребностите на своите читатели, желаещи да четат на български език. Разполага с книжен фонд от 22 000 тома, от които 5000 са на български език. Нашите читатели имат свободен достъп до всички публикации на Библиотеката чрез отдела за четене в читалнята и посредством предоставяне на книги за възрастни (за деца и възрастни). Предлагаме на кишиневци различни услуги, програми и конкурси по четене, в които те участват с удоволствие. Трябва да отбележим, че участниците са от най-различни възрасти и слоеве на обществото. Участваме активно в програмите и конкурсите по четене на Градската библиотека „Б. П. Хаждеу“: *Кишинев чете, Битката на книгите, Тролейбук, Ваканционната раница, седмиците на науката, творчеството и изобретенията* и др.

Чрез своята дейност Библиотека „Христо Ботев“ подпомага консолидирането на българската общност, подкрепя социално-културното сътрудничество на българите в Република Молдова. Тя е българският културен център в Молдова, в който редовно се организират важни мероприятия с участието на българския етнос, пропагандират се българските културни ценности.

Библиотеката се посещава основно от етнически българи, които имат потребност от автентична българска култура, от изучаване на българския език, традициите, фолклора. Екипът на Библиотека „Христо Ботев“ е насочен към услуги в тази област, предлагайки цяла гама дейности, като „Българско огнище“, „Изучаваме български език“, „Кино парк“, „Да се запознаем с компютъра“, „Преса онлайн“. Извършваните дейности, в рамките на нашите услуги, обхващат и необходимост-

та от познаване на националните празници и българските традиции. Читателите се събират, за да се запознаят, да си припомнят, да не забравят определени исторически и културни дати като: националният празник на България 3 март, Деня на славянската писменост и култура 24 май, а също така и традиционните: Нова година, Бабинден, Баба Марта, Лазаровден (Връбница), Великден, Бъдни вечер (Коледа) и др. Празниците са красиви и весели, демонстрират неповторимия национален колорит, песните и танците от различните фолклорни области на България. Младото поколение българчета все по-настойчиво проявява желанието си да научава повече за българския език, литература, история, етнография и фолклор. По този начин то се сближава със своята историческа родина – България.

Библиотеката, под ръководство на г-жа Анна Стратиева, продължава тясното сътрудничество с всички български общности, раждат се по-модерни форми на предоставяне на търсената информация. Така г-жа Стратиева публикува в нашия блог работа по местна история – „Български отпечатък на картата на Кишинев“¹, разработена лично от нея, която все още е много популярна. Под нейно ръководство и пряка помощ е създадена първата библиография в Библиотеката, посветена на работата на известния молдовски поет и публицист, бесарабския българин Георги Барбаров. В същото време тя, заедно с екипа, върши огромна работа по електронен каталог на книжния фонд. От януари 2016 г., директор е Анджеа Олареску, която продължава и умножава работата, иницирирана от нейните предшественици.

В Библиотека „Христо Ботев“ се провеждат занятия на Българското неделно училище към Научното дружество на българистите в Република Молдова. Слушателите на курса посещават занятията по български език с голямо удоволствие всяка събота и неделя. Курсовете се провеждат в специално оборудвана, светла и удобна зала. Те са безплатни и участниците признават със задоволство, че *времето прекарано тук, всичко, което се случва, е като една прекрасна приказка...*

Също така провеждаме различни научни мероприятия (симпозиуми, конференции, кръгли маси), имащи за цел да подпомогнат изучаването на българската история в Република Молдова. Лансирането и презентациите на книги в нашата библиотека са важни събития, които разкриват различни аспекти от историята на българите (емиграция и установяване в Бесарабия, социално-икономическо развитие, духовен живот и образование) в Молдова. Библиотеката инсталира дългосрочни български книжни изложби: „От Кишинев до Сан Стефано“, „Солунските братя“, „Началото беше в Кишинев“, „Будители на нацията“, „Български следи в Кишинев“ и др. За българските национални празници и годишнини винаги се организират изложби с книги според съответната дата.

Радваме се, че през 2018 г. активно участвахме заедно с Научното дружество на българистите в Република Молдова в Международния фестивал „Розите на България“, организиран от Министерството на образованието и науката на България. На този фестивал се говори на български, звучат български народни

¹ <https://bibliobotev.wordpress.com/%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D>

песни, стихотворения на български автори, кулинарни конкурси като „Бесарабската българска баница“. Българите, облечени в народни носии, играят традиционното хоро, демонстрирайки, че народната българска носия се чувства прекрасно в Молдова и може да бъде показана с цялата ѝ прелест.

Библиотека „Христо Ботев“, заедно с другите малцинствени библиотеки на Градската библиотека „Б. П. Хаждеу“ и с верните си партньори – Посолството на Република България в Република Молдова, Българската община от Република Молдова, Научното дружество на българистите в Република Молдова, българската община в Кишинев, фолклорния ансамбъл „Въгленче“, участва всяка година през месец септември във фестивала на етносите в Република Молдова под надслов „Единство чрез различие“, който се провежда в градската градина в Кишинев. Библиотеката, традиционно, подрежда експозиция от книги „Българи в Бесарабия“, разкриваща страници от историята на България и по-специално от Освобождението от османско робство и създаването на младата българска държава, за националните герои на България, както и за културата, традициите и националните обичаи. Сътрудниците на Библиотеката разговарят с гостите на фестивала, които са заинтригувани от историята и културата на България, спецификата на българския етнос, отразена в културата и националната носия.

За годините на своето съществуване Библиотеката е спечелила и изпълнила значими проекти. Ще посочим само някои: „Обновяване на Библиотека „Христо Ботев“ (2002), финансиран от кметството на гр. Кишинев; „Усъвършенстване на услугата „Българско огнище“ към Библиотека „Христо Ботев“ (2017), финансиран от програма „Новатека“; „Филиал „Христо Ботев“ – 25 години дейност“ (2017), финансиран от програма „Новатека“; „Попълване на колекцията на Библиотека „Христо Ботев“ с българска литература“ (2017–2018), финансиран от Посолството на Република България в Република Молдова. Тези проекти се довели до даряване на книги, предоставяне на компютри, таблети; разкрити са нови услуги за добро-

то на своите читатели. Библиотеката вече е малка за нарастващия обем дейности, които предоставя. Участваме в градския проект „Заедно с баба и дядо“ (2018) чрез курса „Да се запознаем с компютъра“. В него читателите от третата възраст се запознават с възможностите на информационните технологии, имайки свободен и безплатен достъп до интернет и услугата „Кино парк“. Това е още едно плодотворно сътрудничество с Посолството на Република България в Република Молдова.

Библиотеката поддържа партньорски отношения и с различни обществени, културни, научни и образователни институции. Благодарение на нашите партньори, дейността ѝ се пропагандира и в местната преса (*Universul Pedagogic Pro*, „Аргументы и факты“, „Столица“ и др.), в молдовската телевизия чрез предаването „На Буджакска вълна“ (*Молдова 1*), предаването „Радио мегдан“ (радио *Молдова 1*) и в социалната мрежа. С помощта на Института за културно наследство към Академията на науките на Молдова провеждаме мероприятия на българска тематика и с академичен характер, в които участват учени от България, Полша, Украйна и Русия.

Бих желала да отбележа, че нашата Библиотека е често посещавана от много делегации от България, защото тук заедно с ръководителите и членовете на българските организации от Република Молдова се дискутират проблеми и въпроси на българската история, филология, култура, изкуство и наука. Убедени сме, че само чрез пропагандирането на българската култура, език и литература, чрез дейности за взаимно популяризиране, чрез посредничеството на библиотеката с етнокултурните организации, ще успеем да запазим националната идентичност на българската общност в Република Молдова.

Елена Нерлих-Златева: *En Grand* В чест на 50-годишнината от първата ѝ публикация в списание „Библиотекар“

Александра Куманова

Elena Nährlich-Slateva: *En Grand*
In celebration of the 50th anniversary of her first publication
in the journal *Librarian*
Alexandra Kumanova

Summary

*The presented bio-bibliography is prepared for 25 May 2019 and reflects all personal works and publications about her – 65 enumerated titles in German and Bulgarian languages. This is the third attempt of the author of this text – to interpret bibliographically the work of a unique modern pedagogue and researcher of the Western-European literature – literary scholar and historiographer for what purpose was created the personal auto-bio-bibliographical base. The publication of this bio-bibliography is on the occasion of the appearance of her first study in 1969 in the journal *Librarian* (*Bibliotekar*).*

For subtitle of this secondary-documental work is used the term „*En Grand*” (*Fr.*: On a large scale), emblematic for her bio-bibliographic sketch, published in 2005 in the journal *Library* (*Biblioteka*), followed by an extensive presentation in a monograph edition in 2010, revealing the school in the field of the information-communication cycle of knowledge on the cardinal UNIVERSALIZATION–SPECIALIZATION constituted with a very large international impact in the University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT) – successor of the State Library Institute (SLI). The school is a result of the *intentio* to make a *historiography and prognosis* of the TRANSFORMATION in the *time and space* of any studied information phenomenon (*I. Fact; II. Primary document; III. Secondary document; IV. Meta-system; V. Philosophic picture of relations among things*) in the context of the whole paradigm of knowledge – the core of the scientific *credo* and teaching of Elena Nährlich-Slateva in Western-European literature for which she received an academic reception and recognition not only by the scientific community in Bulgaria, but also in Germany where she lives and works.

The *present* bio-bibliography is prepared under the bibliographic editorship of Assoc. Prof. Krasimira Aleksandrova and Prof. Silvia Filipova, and scientific editing of Assist. Prof. Nikolay Vasilev, PhD. The bio-bibliography is designed

in the information screen of the jubilee bio-bibliographic reference books for scholars of ULSIT – SLI, carried out in a close collaboration with Assist. Prof. Nikolay Vasilev, PhD.

The sketch to the bio-bibliography (2005–2010–2019) represents the phenomenological portrait of Elena Nährlich-Slateva.

Key-words: Elena Nährlich-Slateva (born 25.05.1941, Sofia), Western-European literature, literary scholar, historiographer, phenomenological sketch (2005–2010–2019), bio-bibliography (to 25 May 2019): 65 enumerated titles in German and Bulgarian languages.

*Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichnis;
Das Unzulängliche,
Hier wird's Ereignis;
Das Unbeschreibliche,
Hier ist's getan;
Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.¹*

*Явното, знайното
всеки ден бива,
тука най-тайното
нам се открива:
своя Божествен мост
в тоз рядък час
Вечната Женственост
спуска към нас.²*

1. Встъпление (2019)

Представяната биобиблиография е подготвена към 25 май 2019 г. и отразява всички произведения на персоналията и литературата за нея – 65 ном. назв. на нем. и бълг. ез.

Това е третият опит на пишещия този текст – да бъде библиографски интерпретирано творчеството на един уникален съвременен педагог и изследовател на западно-европейската литература – литературовед и историограф, за целите на което е привлечена и автобиобиблиографската база на персоналията.

¹ Goethe, J. W. von. Faust: Tragodie [: T. 1–2] / Mit Ill. von J. Hegenbarth. Leipzig; Dresden, 1961–1963. – T. 2. – 1963, S. 305.

² Гьоте, Й. В. фон. Фауст: Трагедия. в 2 ч. прев. от нем. В. Петров. ил. Фр. Щафен. София, 2001, с. 559.

Повод за обнародването на биобиблиографията на Елена Нерлих-Златева е 50-годишнината от **първата ѝ публикация**, появила се през 1969 г. на страниците на списание „Библиотекар“ [5].

За подзаглавие на *тази* вторично-документална работа е използвана квалификацията *En Grand* (фр.: **В ГОЛЯМ МАЩАБ** – *вж: по-долу*, емблематизираща персоналията още в първия ѝ и единствен до днес биобиблиографски портрет, публикуван от автора на *тези редове* през 2005 г. на страниците на списание „Библиотека“ [59], последван от разширенето му представяне в монографично издание през 2010 г., разкриващо **школата в сферата на информационно-комуникативния цикъл на знанието по кардиналата УНИВЕРСАЛИЗАЦИЯ–СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ**, формираща се с особено широк международен резонанс в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) – приемник на Държавния библиотекарски институт (ДБИ) [61].

Именно тези *две биобиблиографски публикации* [59, 61] (2005, 2010) и *съпътстващата ги* [64] (2016) са **историографската база** за проучванията, направени за персоналията от моите студенти Лилия Илиева [60, 62] и Зорница Трифонова [65] (2010, 2011, 2016).

Цитираните изследвания [60, 62, 65] са докладвани на ежегодните студентски научни конференции на УниБИТ (2005– ; към 2019: XV форум), на които се дискутират на **постоянна специализирана кръгла маса** проблемите на **библиотечното образование** по целия му **интердисциплинарен спектър** – **библиотекознание, библиография, книгознание, документалистика, архивистика, историография, информатика, информационни технологии...** В центъра на внимание на тези форуми е **обезпечаването на интердисциплинарния комплекс на информационно-комуникативната сфера с научна литература и кръг от изследвани автори**.

Школата в областта на информатизацията е плод на intention'то да се **историографира и прогнозира ТРАНСФОРМАЦИЯТА** във **времето и пространството** на всеки изучаван информационен феномен (*I. Факт; II. Първичен документ; III. Вторичен документ; IV. Метасистема; V. Философска карти на връзки между нещата*) в контекста на цялата парадигма на познанието – сърцевина на изследователското кредо и преподаването на Елена Нерлих-Златева по западноевропейска литература, поради което тя получава академичен прием и признание не само от научната общност в България, но и в Германия, където живее и твори.

Настоящата биобиблиография е подготвена под библиографската редакция на доц. д-р Красимира Александрова, ас. Силвия Филипова.

Научната ѝ редакция принадлежи на ас. д-р Николай Василев.

Биобиблиографията е конфигурирана по **информационната решетка** на структуриращите се юбилейни биобиблиографски справочници за преподавателите на УниБИТ – ДБИ, разработена във взаимодействието ми с ас. д-р Николай Василев.

По подробно за тази решетка – *вж:*

Денчев, Стоян. Информационната решетка на автобиобиблиографията и хо-

листичното виждане на света (Бел. на първ. рец.). – В: **Куманова**, Александра. Модел за съставяне на персонални автобиобиблиографии – вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии : Акад. проф. д.п.н. Александра Куманова : Систематично-хронолог.-азб. автобиобиблиогр. списък на тр. [4038 ном. назв.] : Уч. пособие – практикум по общо библиографознание = Модель составления персональных автобиобиблиографий – вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества ГУНИБИТ : Акад. проф. д.п.н. Александра Куманова : Систематически-хронолог.-алфавитный автобиобиблиогр. список тр. : Уч. пособие – практикум по общ. библиографоведению = A model for compilation of personal autobibliographies – secondary documentary information base of the student scientific society at ULSIT : Acad. Prof. D.Sc. Alexandra Kumanova : Systematic–chronological–alphabetical autobibliog. list of publ. : Training manual – practical handbook in General bibliogr. / Авт., библиогр. (с. 29–937 ; 1000–1013), епilog (с. 941–977) А. Куманова ; Обща и науч. ред., преамбюл (на бълг. : с. 11–16 ; рус. : с. 17–22 ; англ. ез. : с. 23–28), дейксис (с. 997–999) Н. Василев ; Библиогр. ред. И. Линден ... [и др.] ; *Посв. : Бълг. библиогр. инст. „Елин Пелин“ (1941–1963), възплътил под началото на ... Т. Боров истинния дух на библиогр. култура* ; Рец. С. Денчев (послесловие : с. 983–987), Н. Казански (послесловие : с. 989–996). – [4. прераб. и доп. изд.]. – София, 2018. – Е ISBN 978-619-185-311-3. – с. 983–987. – Други библиогр. ред.: К. Александрова (послесловие : с. 979–982), Д. Ралева, С. Филипова, М. Максимова, И. Камбурова. – Биогр. бел. за 10 авт. от 3 държави (*България, Русия, САЩ*) на бълг., рус., англ. ез. – Информ. ризома. – Предм.-сист. показалец, именен показалец, показалец на епигр., списък на съкр. – Модели на детайлни библиографски описания (с. 765–795) ; Модели на структуриране на показалци (Нишката на Ариадна) (с. 800–937). – Публ. на осн. текст на бълг., рус. и англ. ез. – Библиогр. записи – на ез. на ориг. на публ. – Анот. съдърж. на бълг., рус., англ. ез.

2. Ескиз за лекциите на Елена Нерлих-Златева в Държавния библиотекарски институт (2005–2010–2019)

Курсът по **западноевропейска литература** се преподаваше в Държавния библиотекарски институт от Елена Златева-Нерлих (**Nährlich-Slateva, E.** /по-нататък: ЕНЗ/, род. 25.05.1941 г.) като **планетарна** картина без езикови и пр. ограничения на литературноисторическите движения като естествен диалектически процес.

Лекторът понякога цитираше и в **оригинал** (на немски, френски, английски), с което **езиковото** ниво на интерпретация ставаше естествено съпътстващо **историографското** в основата си **литературоведско** изложение на лекциите на ЕНЗ.

Европейската античност – гръцка (Омир, Ксенофонт, Софокъл, Есхил) и **римска** литература (Овидий, Сенека, Тацит), както и **средновековната** литература на **Западна Европа** („*Легенда за Тристан и Изолда*“) – като **триединен корен**,

който поражда **магистрала** в световния историко-литературен процес, – не бяха *формално* специален предмет на лекциите на ЕНЗ, но от преподаването ѝ все още **вещо** познаване на този планетарен феномен.

Курсът на ЕНЗ започваше с **историографски** обзор на епохите на **Ренесанса**, **Класицизма** и **Просвещението** като **общ** западноевропейски процес на взаимовъзрзаност и взаимодействие.

Централно място в лекциите на ЕНЗ заемаше литературата след Френската революция, т.е. западноевропейската модерна литература до епохата след 1945 г., посредством задълбочено представяне творчеството на отделни репрезентативни автори (П. Б. Шели/Shelley, Р. В., Д. Н. Г. Байрон/Byron, J. N. G., У. Скот/Scott, W., Х. Хайне/Heine, Н., Х. фон Клайст/Kleist, Н. von, В. Юго/Hugo, V., Стендал/Stendhal, О. дьо Балзак/Balzac, О. de, Г. Флобер/Flaubert, G., Ч. Дикенс/Dickens, Ch., Х. Дж. Уелс/Wells, Н. G., Е. Зола/Zola, E., Г. дьо Мопасан/Maupassant, G. de, Дж. Б. Шоу/Shaw, G. B., Х. Ибсен/Ibsen, Н., Г. Хауптман/Hauptmann, G., А. Франс/France, A., Х. Ман/Mann, Н., Т. Ман/Man, Th., Е. М. Ремарк/Remarque, E. M. R., Л. Арагон/Aragon, L., А. Зегерс/Seghers, A., Б. Брехт/Brecht, B., Фр. Дюренмат/Dürrenmatt, Fr., Х. Бьол/Böll, Н., А. дьо Сент-Екзюпери/Exupéry, A. de Saint-Exupéry), включително избрани автори от САЩ (М. Твен/Twain, M., У. Фокнър/Faulkner, W., Е. М. Хемингуей/Hemingway, E. M.).

Преподаването на ЕНЗ беше **съобразено** с наличните **преводи** на **български език**:

- **латинска** литература (П. Абелар/Abaelardus, P.);
- **английска, ирландска и шотландска** литература (балади, У. Шекспир/Shakespeare, W., Дж. Суифт/Swift, J., Ф. Д. С. Честърфийлд/Chesterfield, F. D. S., Д. Н. Г. Байрон/Byron, J. N. G., П. Б. Шели/Shelley, P. B., Л. Карол/Carroll, L., Г. К. Честъртън/Chesterton, G. K.);
- **испанска** литература (М. де Сервантес Сааведра/Cervantes Saavedra, M. de, Лопе де Вега/Lope de Vega);
- **френска** литература (Фр. Рабле/Rabelais, F., М. дьо Монтен/Montaigne, M. de, Ж. дьо Лафонтен/La Fontaine, J. de, Ж. Расин/Racine, J., Ж. Ж. Русо/Rousseau, J. J., П. Шодерло дьо Лакло/Laclos, P. Ch. de, А. М. Шение/Chénier, A. M., А. В. де Вини/Vigny, A. V. de, О. дьо Балзак/Balzac, O. de, В. Юго/Hugo, V., П. Мериме/Mérimée, P., Ш. Бодлер/Baudelaire, Ch., Е. Зола/Zola, E., Г. Аполинер/Apollinaire, G.).

Кредото на ЕНЗ като **изследовател и педагог** се изразяваше в **идейно-структурен анализ** на литературните произведения с цел – **развитие на способности за самостоятелен прочит**.

Патриотичната идея на ЕНЗ беше освобождение от „**робско преклонение и благоговение пред „западните ценности“**“³, изграждане на **самочувствие**, на **съзнание за собствената ценност**, посредством обширна солидна информираност и способност за самостоятелен прочит/оценка на литературните произведения.

³ Из изразите на Елена Нерлих-Златева.

Врх на лекциите на ЕНЗ бе **немската литература** като част от културата – един от световните феномени на съвременната **философско-антропологична интердисциплинарна когнитологична школа** („*Песен за Нибелунгите*“, немски вълшебно-сатирични приказки, Еразъм Ротердамски/Erasmus v. Rotterdam, Г. Е. Лесинг/Lessing, G. Ephr., Й. В. фон Гьоте/Goethe, J. W. von, Й. Фр. Шилер/Schiller, J. F., Фр. Хьолдерлин/Hölderlin, F., Новалис/Фр. фон Харденберг – Novalis: Hardenberg, Fr. von, X. фон Клайст/Kleist, H. von, Е. Т. А. Хофман/Hoffmann, Е. Т. А., Х. Хайне/Heine, Н., Р. М. Рилке/Rilke, R. M., Т. Ман/Mann, Т., Ст. Цвайг/Zweig, S., А. Швайцер/Schweitzer, А., Л. Фойхтвангер/Feuchtwanger, L.).

Връзките на немската, английската и френската литература (в позицията на ЕНЗ) се извеждаха многопосочно в кондичия със **световния историко-литературен процес**:

- **италианска** литература (Дж. Бокачо/Boccaccio, Г., Л. Пирандело/Pirandello, L., Ч. Павезе/Pavese, С., А. Моравиа/Moravia, А., Дж. Родари/Rodari, G., Dario Фо/Fo, D.);

- **скандинавски** литератури (Х. Ибсен/Ibsen, Н., А. Стриндберг/Strindberg, А., Х. Кр. Андерсен/Andersen, Н. Сг., С. Лагерльоф/Lagerlöf, S.);

- **белгийска** литература (Ш. де Костер/Coster, Ch. de);

- **австрийска** литература (Фр. Кафка/Kafka, F.);

- **американска** литература (Е. А. По/Пое, Е. А., Х. Мелвил/Melvil, Н., Х. Джеймс/James, Н., У. Уитман/Whitman, W., Х. Тробел/Traubel, Н., Дж. Лондон/London, J., Ск. Фицджералд /Fitzgerald, S., У. Фокнър/Faulkner, W., Е. М. Хемингуей/Hemingway, Е. М., Дж. Е. Стайнбек/Steinbeck, J. E.)...

В калейдоскопа „**историко-културна цялостност на западноевропейската литература, трансформираща се до световен историко-литературен процес**“, концепцията на ЕНЗ освобождаваше максимум пространство за третирането на отделните представители на литературната мисъл в ноосферата като **неповторими** индивидуалности.

В съзнанието на намиращите се на лекциите на ЕНЗ⁴ възникваха неизбежно **паралели** с музиката (Й. Хайдн/Haydn, J., В. А. Моцарт/Mozart, W. A., Р. Вагнер/Wagner, R.), които осмисляха литературоведската концепция на ЕНЗ до **ГОЛЕМИЯ МАЩАБ** (Срв.: [59, 61]) на пълния контекст на **творчеството на Л. ван Бетовен (Beethoven, L. van)**: „*Ода на радостта*“ (текст: Й. Фр. Шилер) – феномен, който ни приканва да си подадем ръце, да станем братя, щом „*радостта, това дете на рая, повече с крилото си*“⁵.

...Особено вълнение поражда съзнанието, че нейната концепция, разпространявана в старите немски университети, е достояние на професионалната общност архитекти на инфосферата в България от 5 десетилетия...

...Тази концепция прокарва пътя на авангардната в наши дни когнитологична идея за **менталната (концептуална) натовареност на информацията**, генерираща **идеалното информационно пространство** като **културна реалност на човечеството**.

⁴ Към които с признателност осъзнавам себе си.

⁵ Прев. Ас. Разцветников.

...Естествена от дистанцията на времето е връзката на защитената в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от ЕНЗ дисертация за Й. В. фон Гьоте и тази за Е. Т. А. Хофман в Университета „Фридрих Шилер“ в Йена...

Финалните думи на изведеното в качество на епиграф на *настоящото* изложение, произнесени от Мистическия хор (Chorus mysticus), чрез които онтологичното ниво на познанието неописуемо (*букв.*: Unbeschreibliche) се съотнася с **Вечната женственост** (Ewig-Weibliche), могат изключително точно да илюстрират впечатлението (!) от лекциите на ЕНЗ, съхранено дълбоко в сърцето и паметта ми.

Тази, космогенична в основата си, представа за връзките между порядъците и нещата (**Вечната женственост**) се корени в т.нар. идея „**космическа симпатия**“ (термин на древногр. философия, означаващ съчувствие, общност на чувствата, съответствие на предметите или явленията, тяхното взаимодействие, съучастие... – *лат.*: consensus, conjunctio – *срв.*: „Тимей“ на Платон (Platon, 428 или 427 г. пр.Хр.–348 или 347 г. пр.Хр.) и др. (*comp.*: Reinhardt, K. Kosmos und Sympathie. München, 1926).

Развитието на идеята „**космическа симпатия**“ се проследява в **натурфилософията** на Ф. В. Й. Шелинг (Schelling, F. W. J., 1775–1854) като органична част на **трансценденталния** идеализъм, което показва как развитието на природата се увенчава с появата на съзнателното „Аз“ (*comp.*: Jahnig, D. Schelling. Bd.1–2. Pfullingen, 1966–1969) и **етико-философската система** на **В. С. Соловьев** (1853–1900) (*comp.*: Gleixner, H. V. Solovjev's Konzeption vom Verhältnis zwischen Politik und Sittlichkeit. Frankfurt-am-Main, 1978).

Срв. с ориг.⁶ на Й. В. Гьоте (1749–1832):

*Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichnis;
Das Unzulängliche,
Hier wird's Ereignis;
Das Unbeschreibliche,
Hier ist's getan;
Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.*

– квинтенсенция на неговите **пантеистични** (от *гр.* – всичко + Бог: учение, отъждествяващо Бога и света) **възгледи** (*comp.*: Dilthey, W. Gesammelte Schriften. Bd. 2. Leipzig ; Berlin, 1921), – идеи, отразени блестящо чрез рисунките⁷ с перо на **Фр. Шафен**.

⁶ Goethe, J. W., цит. съч. с. 305.

⁷ Публ. на рис. в: Goethe, J. W. von. Faust : Tragodie. T. 1–2 / Mit 163 Federzeichnungen von F. Staffen. Berlin: Verl. Anst. für Vaterlandische Geschichte und Kunst, 1920.

T. 1. 207 S.

T. 2. 322 S.

3. Биобиблиография (1969–2019)

Доц. д-р Елена Нерлих-Златева (род. 25.05.1941, София) е литературовед, историограф, специалист по западна литература (първа специалност) и руски език и литература (втора специалност). Образование – висше: завършва с отличие немска и руска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В Държавния библиотечарски институт (ДБИ) от 1967 г. заема длъжност преподавател по западноевропейска литература: чете лекции и води упражнения по дисциплините „Западноевропейска литература“ и „Детска литература“ до 1978 г., когато напуска България поради сключване на брак. Специализира в Московския държавен институт по култура (по идея на г-жа Тодора Топалова). По този начин дипломната квалификация на ЕНЗ (немска литература) е разширена с профилиране „Библиография и историография на западноевропейската литература“ (1968). ЕНЗ въвежда този библиографско-историографски модел на преподаване на западна литература за първи път в учебно-педагогическия процес в ДБИ на база на разработената и внедрената от нея концепция. Защищава докторска дисертация в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ върху възпитателния роман на западноевропейското Просвещение (1976). От 1979 до 2001 г. развива научно-изследователска и преподавателска дейност – като научен сътрудник (респ. доцент) по дисциплините „Сравнително литературознание“ и „Нова немска литература“ в Университета на Йена „Фридрих Шилер“ (Friedrich-Schiller-Universität – Jena, DDR/BRD). Хабилитира се със сравнителни изследвания върху Михаил Бахтин и немската литература, доцент е по научната специалност *Neuere deutsche Literatur und Deutsch-Slawische Literaturbeziehungen* (1997). Преподавателската ѝ работа обхваща лекции и упражнения върху теория на литературата и историята на немската литература през XVIII–XX в. Провежда изпити и защити на дипломни работи. От 1970 г. публикува две научни книги (учебник и научни анализи) и 34 студии и статии за западноевропейската литература.

Контакти: elma.naehrlich@t-online.de

Библиография

1. Дисертации

1976

1. **Goethes Roman „Wilhelm Meisters Lehrjahre“ als Bildungsroman** : Erzählanalyse des Romans vor dem Hintergrund des Erziehungsromans in England und Frankreich / Елена Кръстева Златева. – София [: Е. Златева], 1976. – 300, XI, 13 л. + автореф. (25 с.)

Машинопис. – Рец.: Емил Георгиев, Стефан Станчев. – Библиогр. в края на текста. – Защитена в СУ Климент Охридски, Фак. по зап. филологии. Кат. Нем. филология. – Утвърдена от ВАК с протокол № X-2 / 01.02.1977.

1991

2. **Goethe und E. T. A. Hoffmann im Lichte von Bachtins Konzept der Kultur des Karnevals und der karnevalisierten Literatur** : Versuch einer Neulektüre ausgewählter Texte / Elena Nährlich-Slateva. – Jena : 1991. – 223 S.

Машинопис. – Die Habilitationsschrift wurde vorgelegt dem Wissenschaftlichen Rat der Friedrich-Schiller-Universität Jena und verteidigt im Januar 1991.

2. Авторски книги

1983

3. **Творби и проблеми на западноевропейския роман и драма XIX и XX век** [: изследв.] / Елена Нерлих-Златева. – София : Наука и изкуство 1983 (Плевен : Ал. Пъшев). – 216 с.

Библиогр. под линия.

Das Buch enthält neun Modellanalysen konkreter Werke von Stendhal, Balzac, Ibsen, Gerhart Hauptmann, G. B. Shaw, Hermann Hesse, Anna Seghers, Louis Aragon, Bertolt Brecht.

1995

4. **Das Leben gerät aus dem Gleis** : E. T. A. Hoffmann im Kontext karnevalesker Überlieferungen / Elena Nährlich-Slateva. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1995. – 356 S. – (Europäische Hochschulschriften. Reihe 1. Deutsche Sprache und Literatur, Bd.1495)

ISBN-10: 3-631-46954-3

ISBN-13: 978-3-631-46954-5

3. Публикации в периодични издания

3.1. Статии и студии

1969

5. **Проблеми и пътища на развитие в западноевропейската литература** / Елена Златева. // *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – 1969, № 7–8, с. 81–85.

6. **Френсис Скот Фицджералд и неговите романи** / Елена Златева. // *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – 1969, № 2, с. 50–54.

1972

7. **Едмон дьо Гонкур** / Елена Златева. // *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – 1972, № 4, с. 45–47.

8. **Пърси Биш Шели** / Елена Златева. // *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – 1972, № 7–8, с. 73–76.

1973

9. Работническият роман в съвременната английска и западногерманска литература / Елена Златева. // *Септември*. – ISSN 0861-3761. – 1973, № 8, с. 247–255.

1976

10. Гьоте и неговият „Вилхелм Майстер“ / Елена Златева. // *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – № 50 (11.12.1976), с. 7.

11. Зигфрид Ленц на петдесет години / Елена Златева. // *Пламък*. – ISSN 0032-0528. – 1976, № 7, с. 220–224.

12. Вилхелм Майстер – години на учение : за все още непреведения роман на Гьоте / Елена Златева. // *Литературен фронт*. – ISSN 0205-1028. – № 49 (2. дек. 1976), с. 8.

13. Джордж Бърнард Шоу – сто и двадесет години от рождението му / Елена Златева. // *Библиотекар*. – ISSN 0204-7438. – 1976, № 5, с. 41–44.

1977

14. Херман Хесе : 100 г. от рожд. му / Елена Златева. // *Пламък*. – ISSN 0032-0528. – 1977, № 12, с. 210–214.

1978

15. В търсене на единството – със себе си и със света : Херман Хесе и неговите романи / Елена Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495. – Год. 22, 1978, № 1, с. 108–129.

16. Йохан Волфганг Гьоте, неговият роман „Вилхелм Майстер“ и Френската буржоазна революция / Елена Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495. – Год. 22, 1978, № 10, с. 131–135.

17. Херман Хесе и съдбините на хуманизма в XX век / Елена Златева. // *Съвременник*. – ISSN 0204-6962. – 1978, № 2, с. 56–63.

1979

18. Die Hesse-Rezeption in Bulgarien / Elena Zlateva. // *Hermann Hesses weltweite Wirkung. Internationale Rezeptionsgeschichte* / Hrsg. Martin Pfeifer. – ISBN 3-518-37006-5. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1979, Bd. 2, S. 104–112.

1980

19. Die Suche des Erzählvorgangs in „Wilhelm Meisters Lehrjahre“ / Elena Zlateva. // *Годишник* на Софийския университет Св. Климент Охридски. Факултет по класически и нови филологии. – ISSN 0204-9600. – Т. 72, 1980, № 1, с. 85–165.

Статията отразява вижданията в гл. 2 от дис. на авт. от 1976 г.

20. Гьотевият роман „Вилхелм Майстер – години на учение“ и възпитателният роман на западноевропейското просвещение / Елена Златева. // *Сравнително литературознание* : Сб. / Бълг. акад. на науките. – София, 1980, кн. 2, с. 100–120.

1981

21. **Дългият път към единството** : предг. / Елена Златева-Нерлих. // *Гьоте, Йохан Волфганг*. Избрани творби. Т. 5, Вилхелм Майстер – години на учение / прев. Тодор Берберов. – София : Нар. култура, 1981, с. 5–19.

Предговор към първ. публ. на романа в България.

22. **Романът на Стендал „Червено и черно“ – за героя, за автора и за още някои неща** / Елена Нерлих-Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495. – Год. 25, 1981, № 1, с. 128–140.

1984

23. **Internationales Michail-Bachtin-Kolloquium „Roman und Gesellschaft“ in Jena vom 11. – 12.10.1983** / Elena Nährlich, Hans-Günter Hilbert. // *Weimarer Beiträge*. – ISSN 0043-2199. – 30, 1984, № 4, S. 658–666.

24. **Der neue Roman von Blaga Dimitrova „Die Lawine“, Volk und Welt – Berlin 1981** / Elena Nährlich. // *Weimarer Beiträge*. – ISSN 0043-2199. – 30 (1984) № 3, S. 476–485.

25. **Zur Goethe-Rezeption Bachtins** / Elena Nährlich-Slateva. // *Roman und Gesellschaft* : Internationales Michail-Bachtin-Kolloquium. – Jena, 1984, S. 144–151. – (Wissenschaftliche Beiträge der Friedrich-Schiller-Universität Jena ; ISSN 0232-3753).

1987

26. **Aneignung der enteigneten Welt** : Alltag – Kunst – Proletarische Subjektwerdung. Kolloquium über „Die Ästhetik des Widerstands“ anlässlich des 70. Geburtstages von Peter Weiss / Elena Nährlich-Slateva. // *Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*. – ISSN 0138-1652. – Bd. 36, 1987, № 3, S. 409–415.

1988

27. **Entgrenzung der Sinnlichkeit** : Visionäres bei Rimbaud und Peter Weiss / Elena Nährlich-Slateva. // *Deutsche Volkszeitung* / die tat. – ISSN 0323-3375. – № 48, 2.12.1988, S. 10.

1989

28. **Das groteske Leben und seine edle Einfassung** : „Das Römische Karneval“ von Goethe und das Karnevalskonzept vom Michail M. Bachtin / Elena Nährlich-Slateva. // *Goethe Jahrbuch*. – ISSN 0323-4207. – Bd. 106, 1989, S. 181–202.

1990

29. **Dietz-Rüdiger Moser, Lachkultur des Mittelalters? Michael Bachtin und die Folgen seiner Theorie**“ / Elena Nährlich-Slateva, Aron Jakovlevic Gurevic. // *Euphorion* : Zeitschrift für Literaturgeschichte. – ISSN 2510-5949 (0014-2328). – Vol. 84, 1990, S. 89–111.

30. **Visionäres bei Rimbaud und Peter Weiss** / Elena Nährlich-Slateva. // *Ästhetik – Revolte – Widerstand* : Zum literarischen Werk von Peter Weiss / Hrsg. Von Jürgen Garbers. – Jena : Universitätsverlag, 1990. – ISBN 3-860-07000-2. – S. 146–161.

1991

31. **Eine Replik zum Aufsatz von Dietz-Rüdiger Moser „Lachkultur des Mittelalters? Michael Bachtin und die Folgen seiner Theorie“** / Elena Nährlich-Slatewa. // *Euphorion* : Zeitschrift für Literaturgeschichte. – ISSN 2510-5949 (0014-2328). – Vol. 85, 1991, № 3/4, S. 409–422. (S. 423–429)

1993

32. **Kater Murr – eine zweistimmige Romangestalt in der Tradition der menippeischen Satire** / Elena Nährlich-Slateva. // *Sprache* und Literatur der Romania : Tradition und Wirkung / Festschrift für Horst Heintze ; Hg. v. Irmgard Osols-Wehden u.a. – Berlin : Berlin Verlag Arno Spitz, 1993. – ISBN 3870614307. – S. 206–223.

1995

33. **„Was bannt mich da?“**: Franz Fühmanns Rezeption von E. T. A. Hoffmann / Elena Nährlich-Slatewa. // *Wirkendes Wort*. – ISSN 0935-879X. – 45, 1995, № 1, S. 151–166.

1996

34. **Das Meer und seine Tropfen im Zeitalter der Vereinzelung. Das erste Buch : „Die Blendung“** : Elias Canetti zum neunzigsten Geburtstag : Internationales Symposium Russe, Oktober 1995 / Elena Nährlich-Slatewa. // *Germanisch-Romanische Monatsschrift*. – ISSN 0178-4390. – Bd. 46, 1996, H. 2, S. 198–215. – *Comp.*: № 36.

1997

35. **Es ging darum, daß nichts Gelebtes verleugnet wurde** / Elena Nährlich-Slateva. // *Autobiographie* zwischen Fiktion und Wirklichkeit : internationales Symposium Russe, Oktober 1992 / Hrsg. Penka Angelova, Emilia Staatscheva. – St. Ingbert : Röhrig, 1997. – ISBN 3-86110-134-3. – S. 101–116. – (Schriftenreihe der Elias-Canetti-Gesellschaft ; Bd. 1)

1998

36. **Das Meer und seine Tropfen – Masse, Individuum und Geschichte in Canettis Roman Die Blendung** / Elena Nährlich-Slateva. // *Die Massen* und die Geschichte : Internationales Symposium Russe, Oktober 1995 / Hrsg. Penka Angelova. – St. Ingbert : Röhrig, 1998. – ISBN 3861101556. – S. 115–140. – (Schriftenreihe der Elias-Canetti-Gesellschaft ; Bd. 2). – *Comp.*: № 34.

37. **Die Rezeption von E. T. A. Hoffmann in Bulgarien** / Elena Nährlich-Slatewa. // E. T. A. *Hoffmann* – Jahrbuch. – ISSN 0944-5277. – Bd. 6, 1998, S. 50–71.

2002

38. **Das Paris-Zeitbuch von René Schickele** : Schreie auf dem Boulevard / Elena Nährlich-Slatewa. // *Paris? Paris!* : Bilder der französischen Metropole in der nicht-fiktionalen deutschsprachigen Prosa zwischen Hermann Bahr und Joseph Roth / Hrsg.

Gerhard R. Kaiser, Erika Tunner. – Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 2002. – ISBN 3825312127. – S. 117–170.

2003

39. **Die Pariser Erzählungen von René Schickele** / Elena Nährlich-Slatewa. // *Schönheit*, welche nach Wahrheit dürstet : Beiträge zur deutschen Literatur von der Aufklärung bis zur Gegenwart / Hrsg. Gerhard Kaiser, Heinrich Macher. – Heidelberg : Universitätsverlag Winter, 2003. – ISBN 3-825-31368-9. – S. 271–298.

3.2. Превод

40. **Michail M. Bachtin** : Antwort auf die Frage der Redaktion von „Novyj mir“ / übers. u. mit Anmerkungen vers. Von Elena Nährlich-Slatewa. // *Mitteilungen* der Deutsche Gesellschaft für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft (DGAVL). – ISSN 1432-5306. – 1995, S. 7–18.

4. Рецензии

1968

41. **Ключът към един тънък художествен усет** [: Рец. за кн.: *Минко Николов*. Между мъртвата точка и хуманизма : за някои явления в съвременната западна литература. 9 София : Бълг. писател 1967. – 203 с.] / Елена Златева. // *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – № 16, 18.04.1968, с. 3.

42. **Опасният скок на Пристли** [: Рец. за кн.: *Джон Б. Пристли*. Сър Майкъл и Сър Джордж : повест / прев. от англ. Петко Бочаров. – София : Нар. култура 1967. – 272 с.] / Елена Златева. // *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – № 8, 24.02.1968, с. 5.

43. **Скот Фицджералд и „Нежна е нощта“** [: Рец. за кн.: *Френсис Скот Фицджералд*. Нежна е нощта / прев. Димитри Иванов. – София : Нар. култура 1967. – 356 с.] / Елена Златева. // *Народна култура*. – ISSN 0205-1109. – № 2, 13.01.1968, с. 5.

1978

44. **Рецензия** [за кн.: *Werner Bahner*. Formen, Ideen, Prozesse in den Literaturen der romanischen Völker. Bd. 1, Von Dante bis Cervantes. – Berlin, 1977. – 285 S.] / Елена Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495. – 1978, № 8, с. 155–158.

45. **Literatur im Epochenumbruch** [: Рец. за кн.: *Literaturen im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert* / Hrsg. von G. Klotz [etc.]. – Berlin, 1977. – 714 S.] / Елена Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495. – 1978, № 10, с. 142–149.

46. **Möglichkeiten, die man nutzen sollte** [: Рец. за кн.: *Werner Bahner*. Formen, Ideen, Prozesse in den Literaturen der romanischen Völker. Bd. 1, Von Dante bis Cervantes. – Berlin, 1977. – 285 S.] / Elena Nährlich-Slatewa. // *Études balkaniques*. – ISSN 0324-1645. – 1978, H. 2, S. 146–149.

1979

47. **Богата фактическа информация, висока научна компетентност** : за нови лит.-науч. публ. / Елена Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495. – 1979, № 2, с. 142–145.

48. **Literatur im Epochenumbruch** [: Рец. за кн.: *Literaturen im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert* / Hrsg. von G. Klotz [etc.]. – Berlin, 1977. – 714 S.] / Елена Златева. // *Литературна мисъл*. – ISSN 0324-0495, 1979, № 2, с. 138–144.

1983

49. **Рецензия** [за кн.: *M. P. Toper. Ovladenie real'nost'ju : stat'i.* – Moskva : Izd. Sovetskij pisatel, 1980. – 471 S.] Elena Nährlich-Slatewa. // *Referatedienst zur Literaturwissenschaft*, Bd. 15, 1983, 1, S. 53.

1987

50. **Рецензия** [за кн.: *I. I. Anisimov. Sobranie sochinenij v trech tomach* / sost. P. M. Anisimova. – Moskva : Izd. Chudoschestvennaja lit., 1983–1985. – 381 S. ; 415 S. ; 317 S.] / Elena Nährlich-Slatewa. // *Referatedienst zur Literaturwissenschaft*, Bd. 19, 1987, S. 4–5.

1988

51. **Рецензия** [за кн.: *V. V. Ivascheva. Novye cherty realizma na Zapade.* – Moskva: Izd. Sov. pisatel, 1986. – 285 S.] / Elena Nährlich-Slatewa. // *Referatedienst zur Literaturwissenschaft*, Bd. 20, 1988, 3, S. 375.

1989

52. **Рецензия** [за кн.: *Michail M. Bachtin. Literaturno-kriticheskie stat'i.* / sost. S. G. Bocharov, V. V. Kozhinov. – Moskva : Izd. Chudishestvennaja lit., 1986. – 543 S.] / Elena Nährlich-Slatewa. // *Referatedienst zur Literaturwissenschaft*, Bd. 21, 1989, 3, S. 385.

1996

53. **Рецензия** [за кн.: *Ernst Theodor Amadeus Hofman. Prikazki* / prev. Strascimir Dzhamdzhiev ; iljustr. N. P. Kozlov. – Pleven : EA, 1994 (Smolensk : Poligramma). – 258 S.] / Elena Nährlich-Slateva. // E. T. A. *Hoffmann*-Jahrbuch. – ISSN 0944-5277. – Bd. 4, 1996, S. 144.

54. **Рецензия** [за кн.: *V mire E. T. A. Gofmana : sbornik statej* : Kaliningradskij universitet, Gofman-centr. / gl. red. V. I. Greschnych. – Kaliningrad : Gofman-centr, 1994. – Vyp. 1, 224 S.] / Elena Nährlich-Slateva. // E. T. A. *Hoffmann*-Jahrbuch. – Bd. 4, 1996, S. 151–154.

2003

55. **Рецензия** [за кн.: *Adrien Finck. René Schickele.* – Strasbourg : Salde, 1999. – 301 S.] / Elena Nährlich. // *Arbitrium*. – ISSN 0723-2977. – Bd. 21, 2003, 3, S. 353–358.

5. За нея

1995

56. **Heinritz, Reinhard.** [Рец. за кн.: *Elena Nährlich-Slatewa*. Das Leben gerät aus dem Gleis : E. T. A. Hoffmann im Kontext karnevalesker Überlieferungen. – Frankfurt am Main, 1995. – 356 S.]. // E. T. A. **Hoffmann** – Jahrbuch. – ISSN 0944-5277. – 3, 1995, S. 136–137.

1996

57. **Gingerich, Stephen.** [Рец. за кн.: *Elena Nährlich-Slatewa*. Das Leben gerät aus dem Gleis : E. T. A. Hoffmann im Kontext karnevalesker Überlieferungen. – Frankfurt am Main, 1995. – 356 S.]. // **Seminar**. – ISSN 0037-1939. – Vol. 32, 1996, 4, S. 342–371.

1997

58. **Balogh, Tamás.** [Рец. за кн.: *Elena Nährlich-Slatewa*. Das Leben gerät aus dem Gleis : E. T. A. Hoffmann im Kontext karnevalesker Überlieferungen. – Frankfurt am Main, 1995. – 356 S.]. // *Helikon : Irodalomtudományi szemle*. – ISSN 0017-999X. – 43, 1997, Sz. 1/2, S. 142–143.

2005

59. **Куманова, Александра.** Елена [Нерлих-]Златева : En Grand : Биобиблиогр. (Апостоли на инфосферата : Онтолог. наблюдение на ценностите). (В чест на 55-год. юбилей на Държ. библ. инст. – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.) ; *Епигр. : Явното, знайното / всеки ден бива, / тука най-тайното / нам се открива : / своя Божествен мост / в тоз рядък час / Вечната женственост / спуска към нас*. – Й. В. фон Гьоте / прев. В. Петров. // **Библиотека**. – ISSN 0861-847X. – 2005, № 5, с. 63–64, 71. – Рез. на англ. ез. – Вж: № 61.

2010

60. **Илиева, Лилия.** Западноевропейската литература като системно културологично явление във възгледите на Елена [Нерлих-]Златева [: По изд.: Куманова, Александра. Апостоли на инфосферата : Наблюдение на ценностите : Увод в онтологията на триединството „Информ.–наука–школа“ : Учебник за студенти по когнитолог. биобиблиогр. портретиране на персоналии в дисциплините от информ.-комуникативния цикъл на знанието / науч. ред. С. Денчев ; обща ред. Н. Василев. – София, 2010. – ISBN 978-954-8887-69-4. – с. 44–47, 101–102 : с портр.]. // **Издател**. – ISSN 1310-4624. – 2010, № 1–2–3, с. 61–63. – Вж: № 61.

61. **Куманова, Александра.** Елена [Нерлих-]Златева : En Grand : Биобиблиогр. // **Куманова, Александра.** Апостоли на инфосферата : Наблюдение на ценностите : Увод в онтологията на триединството „Информ.–наука–школа“ : Учебник за студенти по когнитолог. биобиблиогр. портретиране на персоналии в дисциплините от информ.-комуникативния цикъл на знанието / науч. ред. С. Денчев ; обща

ред. Н. Василев. – София, 2010. – ISBN 978-954-8887-69-4. – с. 44–47, 101–102 : с портр. – *Вж*: № 59.

<<http://www.unibit.sno.bg>>

2011

62. **Илиева, Лилия.** Западноевропейската литература като системно културологично явление във възгледите на Елена [Нерлих-]Златева [: По изд.: Куманова, Александра. Апостоли на инфосферата : Наблюдение на ценностите : Увод в онтологията на триединството „Информ.–наука–школа“ : Учебник за студенти по когнитолог. биобиблиогр. портретиране на персоналии в дисциплините от информ.-комуникативния цикъл на знанието / науч. ред. С. Денчев ; обща ред. Н. Василев. – София, 2010. – ISBN 978-954-8887-69-4. – с. 44–47, 101–102 : с портр.] (№ 470). // *Трудове* на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии. – ISSN 1314-4566. – Т. 6, 2011, с. 283–285. – *Вж*: № 61.

<<http://www.unibit.sno.bg>>

63. **Черпокова, Светла.** Е. Т. А. Хофман в България : рецепция и политика : юбилейни Паисиеви четения Университетът – академична карта на света, 3–4 ноември 2011, Пловдив. // *Научни трудове* на Пловдивския университет Паисий Хилендарски. Филология. – ISSN 0861-0029. – Т. 49, 2011, № 1, ч. В, с. 286–300.

2016

64. **Куманов, Александра.** ... плеяда забележителни педагози [в Държавния библиотечарски институт] : Елена [Нерлих-]Златева ... // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбилеен сб. по случай 65 год. от основаването на УНИБИТ = GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread) : Studia in honorem Acad. Prof. Alexandra Kumanova : A Festschrift for 65th Golden Jubilee of the University of Library Studies and Information Technologies in Sofia / Науч. ред. Стоян Денчев ; Състав., предг. и интервю Николай Василев. – София, 2016. – ISBN 978-619-185-211-6. – с. 50 ; 60 ; 117 : с фотопорт.

<<http://www.unibit.sno.bg>>

65. **Трифенова, Зорница.** Личността на Елена [Нерлих-]Златева – преподавателката в ДБИ по западноевропейска литература [: По изд.: Куманова, Александра. Апостоли на инфосферата : Наблюдение на ценностите : Увод в онтологията на триединството „Информ.–наука–школа“ : Учебник за студенти по когнитолог. биобиблиогр. портретиране на персоналии в дисциплините от информ.-комуникативния цикъл на знанието / науч. ред. С. Денчев ; обща ред. Н. Василев. – София, 2010. – ISBN 978-954-8887-69-4. – с. 44–47, 101–102 : с портр.] (N 1309). // *Трудове* на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии. – ISSN 1314-4566. – Т. 11, 2016, с. 559, 582, 605. – *Вж*: № 61.

<<http://www.unibit.sno.bg>>

Културно-просветният живот в с. Иванча, Великотърновско (1878–1944)

Донка Правдомирова

**Cultural and educational life in the village Ivancha,
Veliko Tarnovo region (1878–1944)**

Donka Pravdomirova

Summary

The article is part of the author's future book about her native village, titled "The History of the village Ivancha, Veliko Tarnovo region (until 1945)". It's given the basic outline of the development of the local school "G. S. Rakovski", established in 1850, as well as of the local school "Zemedelec", found in 1896, in the period from 1878 until 1944. It is emphasized the high educational culture of some community center leaders – villagers with secondary school education, with vivid spirit and aim for applying the achievements of the Agricultural science in the tillage of land. It stands out that Grigor Petrov Vladkov and Angel Jordanov Vladkov have maintained their own personal libraries and have kept personal diaries.

Key-words: village Ivancha, Veliko Tarnovo, school, community center.

Село Иванча е едно от стотиците села, които не се вписват в знаменателните исторически събития на България, но е много старо село. Намира се на около 30 км северозападно от Велико Търново, разположено е наред Дунавската равнина. За първи път се споменава под името *Йованча* в писмен документ от 1479 г., т.е. преди 540 години. Това е турски данъчен регистър, в който е записано, че към онзи момент се състои от 83 ханета, домакинства, което означава, че в него са живеели около 400 поселници. При това е чисто българско село. От този факт се прави заключението, че е основано преди падането на България под османско владичество. През вековете селото не променя названието си, но след Освобождението името му започва да се изписва *Иванча*. Без да е особено известно историческото му развитие, следва общонационалните процеси, в това число и културно-просветното развитие.

Училището

В Иванча е открито училище през 1850 г. с неопределен вид на преподаване.¹ Този факт е констатиран от историците, но не се казва имало ли е сграда, къде са

¹ Драганова, Тодорка, Генчева, Цв., Цонев, Р. Хроника: Търновският край през Възраждането. В. Търново, 1994, с. 58.

се учили първите ученици и кой им е преподавал. Безспорно не са открити никакви документи, ето защо ще се позова и на устната памет, тъй като този период е съвсем близо до нас и се надявам, че старите хора вярно са предали своите спомени на следващите поколения. А според тях към построената църква в 1844 г. е отделена стая, в която *децата да се учат на четмо и писмо*.² П. В. Николов пише още, че след издигането на новата църква, през 1874 г. в двора ѝ е построена едноетажна сграда с две класни стаи за училище. Ако класните стаи наистина са били две, може да се предположи, че училището е класно, което означава, че не е взаимоучително. Първите училища през Възраждането са взаимоучителни, децата не са делени на класове, просто по-малките са обучавани от по-големите. Първото класно училище е открито в гр. Елена през 1843 г. и П. Р. Славейков го нарича метафорично *Даскалоливница*, защото много от неговите ученици, включително и той, стават даскали. И все пак, според мен, първоначално училището е било взаимоучително. Това се потвърждава от запазен документ от 1879 г. Веднага след Освобождението, на 29 август 1878 г., е приет Привременен устав на народните училища, според който обучението на децата и от двата пола до четвърти клас става задължително и безплатно. През 1878–1879 г. ръководството на училищата се осъществява от новосформирани окръжни съвети и училищни настоятелства. За да се ориентира какво е състоянието на училищата в Търновската губерния (окръг), Търновският училищен съвет изпраща циркулярно писмо с няколко въпроса до селските общини. Писмото-отговор на това запитване от страна на Иванча е запазено.³ Аз също се запознах с него, но ще го цитирам по публикацията⁴ на Т. Евтимов от 1970 г., който не е осъвременил правописа. Разположено само на 1 лист и написано с мастило, писмото започва с обръщението:

Според заповедта на Окръжний училищний съвет в Търново написваме тези долуподписаните, което ни заповядва училищний съвет: 1. Селото ни [се] състои от 95 къщи български и 10 къщи турски. 2. Училищни здания имаме едно. 3. За слугите, учебни [пособия] и други разноски имаме гроша 2200. 4. Имот за училище нямаме. 5. Числото на учителите – един учител за гроша 2500. Учителка нямаме. Името на учителя е Петър Попдимитров от същото село Иванча. Мясното на образованието му – в с. Иванча и в Търново. За уверение потвърждаваме със селския печат. Кмет: Пенку Рачев, Членове: Никола Цвяткув [Владков, доп. Д. П.], Велико Стуюнов, Филип Ангилув, Илия Цанюв, Писар: Ниделчув.

Този Неделчев е Велико Неделчев, за когото ще стане дума по-нататък. От отговора на четвъртия въпрос става ясно, че училището няма собствена сграда, което потвърждава спомена, че се е използвала стая към църквата. Училището, безспорно, е светско, но дали от 1850 г. – не може да се твърди. Интересен факт е,

² Николов, П. В. Иванча: Кратка история на родното село. [София]: изд. Георги Станчев, 2008, с. 101.

³ Съхранява се в РДА – В. Търново, ф. 961, оп. 1., а.е. 27, л. 1.

⁴ Евтимов, Тодор. За състоянието на училищата в някои селища на Великотърновски окръг през 1878–1879 г. – В: Изв. на Държ. архиви, 1970, 19, с. 132–133.

че учителят **Петър Попдимитров** се е учил и в Търново, и веднъж вече посочих причината, но тук ще я повторя. През втората половина на XIX в. Търновската община е канила по-бедни деца да се учат безплатно в общинските училища. Вероятно и моят прадядо по майчина линия се е приемал за такъв, след като баща му е бил свещеник, но това не е важно, само показва, че учителят П. Попдимитров е получил по-добро светско образование, най-вероятно в откритото през 1855 г. класно училище в Търново. Рождената година на Петър Попдимитров не се знае, ще се опитам да я определя според рождените дати на синовете му, един от които е дядо ми, Григор Петров Владков, по майчина линия. По този метод се получава, че е роден малко след 1850 г., което означава, че е започнал да учителства след построяването на новата сграда на църквата през 1874 г. Други подробности не съм открила.

Преди да продължа обаче с изброяването на следващите учители от Иванча, ще се опитам да изясня **въпроса за сградата на училището**. Според ръкописните спомени на дългогодишната учителка Анастасия М. Йорданова, които притежавам, **в 1911 г. заможният Ангел Игнатов Терзиев (Стария) построява двуетажна сграда** в двора на църквата. Този родолюбив иванчанин вероятно е основателят на рода Терзиеолу, той е един от инициаторите за построяването на църквата през 1844 г. Неговият внук от по-новото поколение на рода, живее през средата на XX в. и носи същите имена, затова дядото е наречен *Стария*. Според П. В. Николов А. И. Терзиев построява училище в собствения си двор и там се учели децата от прогимназията. И това, според спомените на моя брат Боян Правдомиров (1934), е вярно, но това се отнася за по-старата училищна сграда. Имотът на А. Игн. Терзиев се е намирал в днешния център на селото, непосредствено пред двора на Михаил х. Димитров Владков (известен като дядо Милаин Хаджията). Ако се съди по цитираното сведение от 1879 г. до Търновския училищен съвет, преди Освобождението училището е нямало собствена сграда. А двуетажната сграда в църковния двор, която и аз помня от детството си, според Ан. М. Йорданова е построена през 1911 г. В такъв случай може да се предположи, че А. И. Терзиев е построил две училищни сгради. В 1896 г. в Иванча е основано читалище, за което ще стане дума по-нататък, и в неговия устав се предвижда да ползва сградата на училището, докато си построи своя. Съобразно този факт може да се предположи, че А. И. Терзиев (Стария) построява първата сграда в своя имот преди 1896 г. В училищната сграда, построена в църковния двор, децата учат до 1930 г. От началото на **уч. 1931/1932 г. учебните занятия се провеждат в новата, просторна и достоплепа сграда, с голям училищен салон и двор**, построена по време на кметуването на сина на учителя П. Попдимитров – Григор Петров Владков.

Друг от първите учители след Освобождението, според П. В. Николов, е именно **Велико Неделчев**, писарят, който е написал цитираното по-горе писмо със сведенията за състоянието на училището в Иванча. Той се е ползвал с голям авторитет и през 1893 г. е избран за кмет; учителствал е преди тази година, но кога точно – не би могло да се констатира. Сигурният източник, с който разполагаме, е летописната книга на училището, но тя започва да се води от 1898 г. Съхранява се в РДА – В. Търново, а останалите документи са от средата на 1922 г. Ако се при-

еме, че В. Неделчев е учителствал до 1893 г., неподкрепени с документи остават петте години до 1898 г. Летописната книга е тетрадка с твърди корици, голям формат, много добре запазена, водила се е основно от директора, когато е имало такъв. Първоначално в нея се изброяват само имената на учителите и те са обикновено четирима, явно за всеки един от класовете на основното образование.⁵

До учебната 1902/1903 г. учителите са от други селища, за тях не се знае нищо и затова няма да ги изброявам и коментирам. За моето изследване са важни учителите, родени в Иванча. Един от първите, след посочените вече двама, е **Васил Тодоров Владков** (1877–1944). Той постъпва през учебната 1903/1904 г. и учителства до учебната 1905/1906 г., която за него е 10 поредна педагогическа година. Това означава, че е станал учител на 18-годишна възраст, но къде е учил и къде е учителствал преди това – не съм открила. В. Т. Владков, както подсказва фамилията му, е от рода Владковци. Неговият баща Тодор Василев Владков е брат на моя пращядо по бащина линия – Йордан Василев Владков, а техният трети брат, Данаил Василев Владков, е човекът, който е издействал султанския ферман за построяването на църквата през 1874 г. Той е и един от първите собственици на воденица в Иванча. Учителят Владков е негов племенник. Съобщавам този факт, защото бързам да изтъкна, че Васил Т. Владков е най-видният иванчанин, според мен, който се е издигнал духовно до 1944 г. – първият, написал книга, първият директор на откритата през 1914 г. в Полски Тръмбеш гимназия, направил и първообраза на родословното дърво на рода, изявявал се и като журналист. Нещо особено за учителстването му не се откри, но според спомените на Ан. М. Йорданова, учителствала в Иванча от 1932 до 1944 г., той извоювал от Общината 1200 дка фондова земя за издръжка на училището. Тези декари ми се виждат невероятно много, по-реално е да са били 12 или 120.

Важен момент в историята на училището е, че **през 1904 г. е открита прогимназия – първата в Полскотръмбешкия край**.⁶ Това е престижен за селото факт, за неговия просветителски дух – факт, който се цитира в различни източници, но явно трябва да се уточни, защото за учебната 1903/1904 г. в Летописната книга е записано: *По случай откриването на I клас⁷, персоналът бе увеличен и за петий учител назначен Дончо Янков, от Търново... учителствал пет години*. От този запис става ясно, **че прогимназията в Иванча е открита в 1903 г.**, т.е. една година по-рано. До 1909 г. учителите остават петима, което означава, че до тази дата прогимназиалното образование остава само до пети клас включително. За уч. 1909/1910 г. е записано, че броят на учителите става 9, което навежда на мисълта, че прогимназиалното образование вероятно достига до VII клас, но не би могло да се твърди със сигурност, тъй като за уч. 1917/1918 г. е отбелязано, че за I „а“ и за

⁵ РДА – В. Търново, ф. 509 К, оп. 1, а. е. 45.

Съдържа общо 83 листа и се води от уч. 1898/1899 г. до уч. 1958/1959 г. включително.

⁶ Владева, Павлина. Дарителството в Полскотръмбешкия край, отразено в печата и в краеведската литература. – В: *Сборник доклади и научни съобщения от VII нац. науч. конференция „От регионалното към националното – „дарителството“ на Истор. музей Полски Тръмбеш*. – В. Търново, 2014, с. 103.

⁷ I клас е равен на днешния V клас. Началните класове тогава се наричат отделения.

I „б“ клас са командировани двама учители, а общият брой на учителския състав е 7 (л. 8). Следователно може да се твърди, че до 1917 г. прогимназиалното образование остава до V клас. Тези факти са показателни за увеличаване населението на селото, респективно на децата, което се отчита, естествено, в преброяванията. Твърдението, че прогимназията *е построена благодарение на активността на местната кредитна кооперация* също е невярно, защото Кредитната кооперация е учредена в началото на 1908 г. Тази грешка тръгва най-вероятно от книгата на П. В. Николов, който на с. 103 пише, че през 1904 г. кооперацията построила едноетажна сграда с 4 стаи, 2 от които били за училище. Това твърдение не отговаря на истината, защото кооперацията още не е учредена, а от учредяването ѝ в 1908 г. до 1922 г. тя упражнява дейността си в сгради, взети под наем. Този факт се потвърждава и в записаното на л. 10-и в Летописната книга за уч. 1914/1915 г., в което се казва:

На 2 ноем. Общинският съвет и Училищното настоятелство с протокол № 59 решиха да се построи ново училищно здание за помещаване на първоначалното училище, с 8 класни стаи и с парно отопление, като за целта се сключи заем от Българска народна банка, в размер 100 000 лв., а населението се ангажира с доставката на нужното количество камъни и с превоза на материалите... На 8 ноем. стана избирането на мястото за постройката... Присъствали са училищният инспектор и зам.-главният учител Стоян Николов, и училищните настоятели Яко Желязков, Д. Т. Попов и Г. Цв. Диманов.

Това решение обаче остава без последствие до 1929 г., когато по време на кметуването на Григор П. Владков започва строежа на новата сграда, която е завършена през лятото на 1930 г.

До 1908 г. в Летописната книга се записват само имената на учителите, а от уч. 1909/1910 г. вече е посочено, че през първия учебен ден училището е посетено от околийския лекар и от околийския инспектор – практика, която продължава и по-нататък през годините.

Следващият по хронология учител от Иванча е **Стоян Николов Тончев** (1893–?). Той учителства само през учебната 1914/1915 г., т.е. веднага след като завършва Търновската народна мъжка гимназия „Св. Кирил“, основана през 1880 г.⁸ П. В. Николов пише, че Ст. Н. Тончев и съпругата му, Мария, от Търново преподавали дълги години в селото. Стоян бил историк и директор на училището. Като историк той написал дори история на с. Иванча и тя се съхранявала в училището до 1944 г. Но веднага след тази дата Н. Сомов от Търново, зет на Димитър Николов Владков от с. Иванча, отишъл в училището и изгорил всички архивни документи, между които и тази история. Този акт извършил с цел да се представи пред новата власт (с. 105–107). Доколкото зная, Сомов е бил адвокат. В Летописната книга Стоян Тончев е записан само за 1914/1915 г., а в цитираната юбилейна книга на гимна-

⁸ **Юбилейна** книга на В. Търновската народна мъжка гимназия „Св. Кирил“ по случай 50-годишнината от основаването ѝ и 75-години от откриване на класното училище в гр. В. Търново. В. Търново: печ. „Отец Паисий“, 1933. 138 с.

зията не е посочен сред директорите. Освен това е преподавал в самата гимназия само през уч. 1922/1923 г. Възможно е да е бил директор след 1930 г., но в случая този факт не е толкова важен. През същата уч. 1914/1915 г. в Иванча е учител и неговият съученик от Търновската гимназия **Григор Кънев** (1895–?), с когото завършват заедно. По-късно Гр. Кънев завършва право и освен известен търновски адвокат, той е много активен *народен обвинител* на т.нар. народен съд от есента на 1944 г. и началото на 1945 г.

Става традиция изучилите се иванчански младежи да се завръщат в родното село, за да просвещават новите поколения. Такъв е случаят и със следващия по хронология учител **Никола Маринов Владков** (1895–1922), също от рода Владковци и също възпитаник на Търновската мъжка гимназия. Подобно на Ст. Тончев и Гр. Кънев, веднага след завършването ѝ той също става учител в Иванча през уч. 1919/1920 г. Бащата на учителя, Марин Николов Владков, има трима братя: Велико, Костадин и Цвятко. Ще припомня, че чичовците му Велико и Цвятко Владкови са едни от съчредителите на Кредитната кооперация „Съгласие“. Никола М. Владков, според Летописната книга, учителства само една година, заедно със съпругата си Стефана, която е от Търново. Както пише П. В. Николов (с. 105), Никола се разболява от тежката и неизлечима тогава болест туберкулоза и умира съвсем млад през 1922 г., без да остави деца.

До началото на 30-те години на миналия век Иванча дава още двама учители за селското училище. Първият е **Тодор Янакиев Владков** (1899–?) – също възпитаник на Търновската мъжка гимназия. Завършва през 1922 г., а става учител на село през уч. 1928/1929 г. До 1942 г., заедно със съпругата си Стефана, неотменно учителства в Иванча. В началото на 1929 г. той е избран за председател на Управителния съвет на Кредитната кооперация и именно по времето на неговото председателство в 1930 г. тя е назована „Съгласие“. Подпредседател е неговият колега Ст. Н. Тончев. Както бе изтъкнато, учителството е било в пряка подкрепа за кооперативните сдружения. През 1942 г. Т. Янакиев, селяните го именуват обикновено по презиме, заедно със съпругата си, се премества в Крива паланка⁹. Завръщат се в Иванча през лятото на 1944 г. и той е сред разпитваните по делото за т.нар. народен съд. Т. Янакиев е един от най-дългогодишните учители в селото, аз също го помня от детството си. През уч. 1929/1930 г. за пръв път е назначена и учителка от Иванча – **Ревека Григор Кънева**, дъщеря на народния обвинител Гр. Кънев. За нея се знае, че е била с комунистически убеждения и това е напълно естествено, дъщеря е на основателя на БКП в Иванча. Хората, както помня от моите родители, не са се отнасяли с уважение към нея. Говореше се, че тя била издала директора Марин А. Йорданов, че бил писал против ученици комунисти от Иванча, но това е по темата за *народния съд*. Други сведения за нея не съм открила.

Това са учителите от Иванча до началото на 30-те години на века. Но заедно с тях дълги години работят и учители от други селища, които оставят трайна следа не само в историята на училището, но и в цялостната история на Иванча до 1944 г. През уч. 1902/1905 г. учител по рисуване е видният художник живописец **Борис**

⁹ Дн. в Република Северна Македония.

Денев (1883–1969), родом от Търново. Фамилията на художника е Чоканов, но той е известен с бащиното си име. В историческите извори се отбелязва, че учителства в Иванча до 1910 г., но в летописната книга на училището се сочат само тези 3 учебни години. През периода 1914–1929 г. Б. Денев е художник при Министерството на войната и най-вероятно за това, а и заради следването му в Германия, веднага след 9 септ. 1944 г. е арестуван и лежи 5 месеца в затвора. Освен това е изключен от Съюза на българските художници. По-късно е реабилитиран. Парадоксът в случая е, че според П. В. Николов именно този художник е изрисувал знамето на партийната организация на БКП в с. Иванча. Николов посочва само фамилията Чоканов, тъй като е забравил малкото му име.¹⁰ През уч. 1910/1911 г. започва учителството си в Иванча още един търновец – **Александър Костов** (1882–1941), превърнал се в емблема за въздържателството в селото, изключително тачен и уважаван учител. Учителства в Иванча до 1931 г., когато напуска по болест. За учителя Костов от дете съм слушала от майка ми разкази, изпълнени с почит и уважение. П. В. Николов също е бил негов ученик и споделя спомените си за него в книгата си за Иванча:

За да бъде истински учител, пише той, човек трябва много да обича професията си. Такъв беше Александър Костов. Най-напред започнахме да се учим да пишем на табли с калем. Когато по-късно минахме на тетрадки, помня, че нашият учител често заставаще зад някой ученик, хващаще ръчичката му и се опитваше да го научи да пише красиво. Той беше мой учител до края на четвърто отделение... Освен като добър учител, Александър Костов остана в паметта ни и като основател и най-активен деец на въздържателното движение в Иванча...¹¹

Тези добри думи се допълват и от разказа на учителката Ан. М. Йорданова:

Той е бил страстен пушач. Осъзнал вредата от тютюнопушенето и алкохола, започва да сее неуморно знания за вредата от спиртните напитки и тютюна върху човешкия организъм както сред децата в училището, така и сред младежите в читалището. Всяка седмица изнася беседи на въздържателна тема. Говори убедително. Беседите си подготвя старателно, онагледени с рисунки и чертежи на черната дъска или на големи бели листове... Сказките му са научно обосновани... и масово посещавани... През 1926 г. Александър Костов основава Ученическо неутрално въздържателно дружество „Воздържател“.

Знамето на ученическото дружество „Въздържател“

¹⁰ Николов, П. В. Иванча. Кратка история на родното село..., с. 45.

¹¹ Пак там, с. 134–135.

Под негово ръководство съпругата му Станка Костова изработва знамето на ученическото въздържателно дружество от двоен копринен плат в светлосин цвят... Знамето е запазено напълно и се съхранява от Манол Стоянов Божанов – основател на ученическото въздържателно дружество. Неуморният Александър Костов създава в Иванча тригласен ученически хор, подсилен с младежи въздържатели, наброяващ 60 души. Разучават се въздържателни песни, които се изпълняват по утра и вечеринки, със съпровод на селската духовна музика с ръководител Тодор Иванов Нечев (известен с прякора си *Шейгуната*, доп. Д. П.)... В резултат на тази дейност на 25 март 1928 г. в с. Иванча се провежда референдум за затваряне на кръчмите с положителен резултат и от 1 ян. 1929 г. кръчмите в с. Иванча били затворени... През 1929 г. е основано и гражданско въздържателно дружество „Братство“. На 9 септ. 1941 г. Ал. Костов умира и директорът на училището М. А. Йорданов записва в летописната книга:

*Важно събитие в живота на училището, заслужаващо отбелязване, е смъртта на учителя пенсионер Ал. Костов... За увековечаване паметта му и изпълнение на последното му желание съпругата му, учителката Станка Ал. Костова, подари 10 000 лв. за основаване благотворителен фонд на негово име и 2000 лв. помощ на ученическото въздържателно дружество. Фондът бе основан с протокол № 2 от 4 ноем. 1941 г... Изработи се увеличен портрет на покойния и се окачи в коридора на училището, като заслужил учител...*¹²

От лихвите на фонда е трябвало да се награждават учениците отличници. А портретът стоеше и по време на моето ученичество през 50-те години на миналия век. Струва ми се, че е излишно да коментирам и да правя съпоставка с нашето съвремие, тъй като тя ще е много тревожна, от която и страна да бъде погледната: за всеотдайността на учителя, за личния пример, за отношението на ученици и родители към тази, будителска по своята природа професия, за дарителството на един обикновен учител, останал без деца, но завещал спестените пари от оскъдната си заплата за ученолюбиви ученици...

Старите иванчани са запомнили с добро и се отнасят с почит и към дългогодишните учители **Алекси Попов** (1890–?) от Трявна, учител в селото от уч. 1915/1916 до края на уч. 1923/1924 г., а също и **Иван Стефанов** (1899–?) и съпругата му **Мария Ив. Стефанова** (1904–?) от Казанлък, учителствали от уч. 1929/1930 до края на уч. 1943/1944 г. По случайност моето семейство е свързано с дълголетно приятелство с тези учители. Баща ми, не знаейки как, е станал личен приятел с Ал. Попов, с бай Алекси, както го наричахме, аз също го помня, защото той е идвал у нас на гости години наред. Освен това през 1949 г., когато брат ми Боян е трябвало да се запише в гимназия и на родителите ми наистина им е било невъзможно да го издържат в тези следвоенни години, бай Алекси съдейства на баща ми да започне работа в Трявна и там брат ми да бъде записан в Техникума по дървообработване. По този начин те са могли да дадат средно образование на сина

¹² РДА – В. Търново, ф. 509 К, оп. 1, а.е. 45, л. 40.

си. Ал. Попов е бил комунист и е участвал и в иванчанската партийна организация, но лично е казвал на баща ми, че борбата им не е била за такава обществена уредба, защото бил много разочарован от социализма.

Определено може да се твърди, че **от началото на 30-те години за училището в Иванча настъпва нов период**, случват се две събития с фундаментално значение за учебния процес. **Първо**, през уч. 1931/1932 г. учебните занятия започват в новопостроената през уч. 1929–1930 г. нова, модерна, просторна сграда, с училищен салон, който да служи не само на училището, но и да изпълнява ролята на театрален салон за селото. Даже към сцената са отделени специални стаи за гримьорни. Училищният двор също е голям, а градината в задната част на сградата е над 20 дка. По-късно край оградата на самия двор са посадени кипариси, някои от които са живи и до днес. **Второ**, от уч. 1932/1933 г. за пръв път са назначени *редовни* учители в прогимназията, т.е. учители, завършили Шуменския педагогически институт, а не само гимназия. Те са **Марин Ангелов Йорданов** (1909–1975) от Иванча, завършил първоначално Търновската мъжка гимназия, и съпругата му от Варна – **Анастасия Михайлова Йорданова** (1910–?). От 1935 г. Марин А. Йорданов е назначен за директор на училището и остава на този пост до 9 септември 1944 г.

Като директор той започва да записва в летописната книга и извънкласната дейност на учениците, която също се ръководи от учителския състав и се изразява в екскурзии, коледни утра, драматизация на приказки, честване на националните празници 3 март и 24 май, празници на трезвеността с изпълнения на ученическия хор, ръководен от Ал. Костов, и др. А това показва, че извън учебния процес учителите поддържат богат художествен живот за децата, който разширява културните и географските им представи за света. Първото, което правят учителите Йорданови, по ръкописните спомени на дъщеря им Бонка М. Безус (1934), които притежавам, е да поставят в ред учебните пособия. М. А. Йорданов подвързва всички книги от училищната библиотека с твърди корици и подлепва колекцията от географски карти, която по мои спомени беше доста богата, с марля, а Ан. Йорданова, с помощта на учениците, съставя сбирка от минерали, надписани и подредени в картонени кутийки, изработени в часовете по трудово обучение. Прелиствайки Летописната книга, на л. 38, срещам интересен факт: През уч. 1940/1941 г. училищната градина е засята със захарно цвекло и е получен приход от 17 018 лв., разпределен в училищните фондове, а те са:

1. Бедни ученици.
2. Трапезария.
3. Радио.
4. Екскурзии.
5. Ученическа градина.
6. Каса на учителския съвет.

Сами по себе си тези фондове са показателни за стопанската и за социалната, и за културната политика на директора. Впрочем, радиото е било закупено със средства, получени от театралните представления на учителите. Била е създадена трапезария, в която са се хранили всички ученици по желание, а бедните – безплат-

но. Прави впечатление, че на 31 дек. 1941 г. е бил отбелязан Денят на детето и по този повод е направен молебен в църквата. В началото на 1942 г. е пусната подписка за събиране на помощи за пострадалите от незапомнено наводнение на няколко крайдунавски селища. Учениците са проявили състрадание и са събрали 1800 лв. (вж л. 40). Този акт е пример за възпитаване на състрадание и съпричастност към хора, изпаднали в беда. Като интересен факт при раздаването на ученическите книжки, на 14 юни 1943 г., на л. 41-ви е записано, че по щастлива случайност в същия ден били *раздадени за първи път пенсионни книжки на земеделските стопани над 60-годишна възраст. Това е една важна придобивка, заключава директорът, постигната от организирани земеделски стопани*, защото до 1942 г. населението в България, занимаващо се със земеделие, остава извън пенсионната система. Едва през 1942 г. **при управлението на Иван Багрянов** е приет Закон за земеделските пенсии, с който България става **първата страна в света**, която осигурява старините на земеделските стопани след навършване на 60 години!

Важен момент в историята на училището в Иванча, е че с протокол № 5 от 28 окт. 1942 г. Учителският съвет решава да му даде име. По липса на местен исторически герой, във връзка с честването 75-годишнината от смъртта на революционера Георги С. Раковски, от този момент училището вече се назовава **Основно училище „Георги С. Раковски“**. Министерството на народната просвета го узаконява в „Държ. вестник“, № 80, 10 апр. 1943 г. За уч. 1942/1943 г. впечатлява и записът за чествания на 4 ноем. 1942 г. Ден за християнизирание на младежта, като за значението на празника е говорил учителят Иван Стефанов. Тези мероприятия са показателни за многостранната работа на учителския състав с учениците, но друго едно събитие свидетелства и за управлението на учебно-възпитателния процес от страна на тогавашното Министерство на народната просвета. Имам предвид проведената на 4 май 1943 г. в с. Княз-Симеоново¹³ по спуснат дневен ред учителска конференция. В духа на военните години се поставя изискването *да се работи за създаване на добри, истински българи, които да бранят Родната със съзнание за дълг, за себежертва пред нейния олтар* (л. 42). След тези сведения в Летописната книга следва информация за основаната през февруари към училището организация „Бранник“. Само ще повторя, че по лична заповед на тогавашния министър-председател директорът на училището Марин А. Йорданов е назначен за командир на дружината. През декември той е мобилизиран и до завръщането му след 9 септ. 1944 г. училището се ръководи от Иван Стефанов. А след тази дата той е привлечен като обвиняем на т.нар. народен съд. Лишен е от учителските си права и работи в ТКЗС-то, освен това е лишен и от пенсията си като учител. Всъщност на 9000 души, осъдени след 1944 г., пенсията са отнети. Съпругата на М. А. Йорданов, Ан. М. Йорданова, също е *наказана* – до пенсионирането си учителства в съседното с. Обединение, което е допълнително неудобство за семейството. След 1989 г. наследниците на М. А. Йорданов извършват съответните действия за проверка на присъдата и той е оневинен, но... посмъртно.

Освен преките си педагогически задължения учителите **организируют и ръково-**

¹³ Днес с. Обединение.

дят цялостния просветен и културен живот на селото. Те подготвят редица театрални представления, които дълго се помнят от хората. Училището под ръководството на своя директор, а и по личната инициатива на всеки един учител и на учителския състав като цяло, има грижата също за културните празници и развлечения в селото. Те са тези, които подготвят и през зимния сезон редовно представят различни пиеси. Иванчански младежи поддържат своеобразен доброволен селски театър. Пак по спомените на Ан. Йорданова, редовни актьори са учителите Ив. Стефанов, Марин А. Йорданов, Ан. М. Йорданова, Тодор Янакиев и съпругата му Стефана Янакиева, а от читалището – Димитър А. Йорданов, Манол Стоянов, Атанас Диманов, Григор х. Александров, Йордан Тодоров Николов, Иванка Попиванова, Йорданка Тодорова и др. Играни са пиесите: „Майстори“, „Кара Танас“, „Вражалец“, „Бог да прости леля ми“, „Скакалци“, „Г-жа Министершата“ от Бранислав Нушич, която е взета в ръкопис от Варненския театър и др. Но най-голямо събитие, според иванчани, е театралната постановка на „Иванко, убиецът на Асеня I“, подготвена през 1937 г. Играна е пред препълнен салон 4–5 пъти. Снимка от постановката съм подарила на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и тя се съхранява в снимковия ѝ фонд.

Участниците в пиесата „Иванко, убиецът на Асеня I“: цар Асен – Марин А. Йорданов, Мария – Анастасия М. Йорданова, Иванко – Атанас Диманов, Исак – Димитър А. Йорданов, Петър – Манол Стоянов, Тодорка – Иванка Попиванова. В останалите роли: Йорданка Тодорова, Николай Петров, Йордан Т. Николов, Стоян Диманов, Атанас М. Младенов, Димитър П. Мичев, Никола Попиванов

Това е било особено събитие в културния живот на селото през онези години. Тази дейност не престава и през военните години. В Летописната книга е записано, че през пролетта на 1943 г. са изиграни пиесите „Стефан Караджа и Хаджи Димитър“, „Камбаните на св. Климент“, „Занаятчийска съдба“.

От изложените накратко сведения е видно, че още от времето на Възраждането иванчани полагат грижи за образоването на своите деца, една част от които по-късно стават учители в родното си село и работят за изграждане на духовната култура на своите съселяни. Всички те, както и колегите им, дошли от други селища, се включват в цялостния живот на селото и работят активно и за духовното въздигане на възрастните иванчани, за прилагането на земеделската наука при обработката на земята и на ветеринарната наука в скотовъдството.

Читалището

Духовният живот на българите от времето на Възраждането до 1944 г. се обуславя от три институции: училището, читалището, църквата. В Иванча църква има от 1844 г., училище – от 1850 г., а читалище е учредено в 1896 г. Началото на читалищното дело в България се поставя през 1856 г., но първите читалища до Освобождението са основани преди всичко в най-будните градчета. За Иванча е било необходимо да измине повече време, за да се увеличат грамотните, респективно да се осмисли потребността от четене и да узрее сред по-будните млади хора идеята за читалище, да се осъзнае ролята му за развитието на просветителския процес.

За историята на тази културна институция в родното Иванча съм до голяма степен облагодетелствана, тъй като в РДА – В. Търново се съхранява протоколната книга, която отразява самото учредително събрание и дейността на читалището до 14 ян. 1930 г. Книгата е тип *протоколна*, голям формат, съдържа 97 листа и е в доста лошо състояние, но моята цел тук е не да реконструирам цялостната история на читалището в подробности, а да очертая най-важните моменти, които обуславят облика и дейността му до 1944 г. Учредителният протокол е № 1 и започва с думите:

Днес, на хиляда осемстотин деветдест и шеста година, 10 ноемврий, подписаните младежи от с. Иванча, Павликенска околия, Търновски окръг, се събрахме в училищното здание, за да размислим върху просвещението на селото ни. След дълги разисквания върху начините и средствата за развитието на едно село, един град или народ, решихме да основем едно читалище. За тази цел си избрахме една комисия от пет члена по явно гласоподаване, която комисия биде натоварена да изработи устав за бъдещо читалище, като се съгласихме единодушно, щото читалището да носи название Иванчанско селско читалище „Земеделец“.¹⁴

В комисията влизат: Георги И. Беров, Тодор Н. Койчев, Янаки Дончев, Васил [Тодоров, доп. Д. П.] Владков, по-късно учител, Иван Статев. Присъстващите на самото събрание, определени като бъдещи членове, са учредителите на читалището и са общо 40 младежи. Вярвам, че всички са били грамотни. От членовете на комисията е известен Васил Т. Владков, който към този момент е 18-годишен, Георги Беров, доколкото ми е известно не е от Иванча, бил е чиновник другосе-

¹⁴ РДА – В. Търново, Фонд 1061 К, оп. 1, а.е. 19.

Това е препис, направен на пишеща машина през 1934 г., заверен от тогавашния кмет Н. Иванов.

лец, за останалите трима не би могло да се каже нищо, освен че Н. Койчев е от рода Койчоолу. Сред останалите учредители по-известни личности са синовете на двамата хаджии – Михаил х. Димитров Владков и Александър х. Великов, които в началото на XX в. за известно време са избирани и за кметове на селото. До тях се нареждат Игнат Ангелов Терзиев (Стария), Стоил К. Нацов, който през 1900 г. ще напише писмо лично до водача на Народната партия д-р Константин Стоилов, Яко Желязков, по-нататък във времето много активен стопанин и добър учител, Боян Йорданов Владков, дядо ми по бащина линия, както зная от баща си, е притежавал Библията и е записвал в нея датата на раждане на децата си, а той е отгледал 10 деца. Изброените младежи, както сами се определят като такива, са общо 40 души – твърде впечатляващо число за онова време! Млади, будни и активни земеделски стопани, те са проявили разбиране за значимостта на знанието за напредъка на човешкото общество. Те са изпълнени с желанието родното им село да има повече просветени и знаещи жители.

Уставът е ръкописен, много подробен и вещо артикулиран.¹⁵ В чл. първи е записано, че: *Целта на читалището е умственото и нравственото развитие на членовете му и въобще на всички любители на науката*, а чл. втори формулира следващата цел така: *задружното работение за самоусъвършенстването на читалищните членове*. Умствено и нравствено развитие целят учредителите – общофилософската житейска максима на човечеството изобщо! Впечатлява стремежът за лично самоусъвършенстване на членовете, което свидетелства за по-дълбоко осмисляне процеса на четене. Интересно е още, че читалището се именува „Земеделец“, за да се подчертае, че неговите членове са земеделски стопани. Немалко читалища от този период са именувани „Пробуда“, „Просвета“ и др. подобни. Следват разделите „Средства за постигане на целите“ и „Поддържане“. Първото средство е *уреждане на една порядъчна библиотека, снабдена по възможност с всички отбрани книги, списания и вестници*. Като специалист теоретик и практик по библиотекознание и библиография, ще подчертая, че съм силно впечатлена от компетентността на избраната комисия в тази област. Членовете на комисията много добре знаят, че в основата на читалищната дейност стои библиотеката, при това осъзнават, че книгите трябва да са добре подбрани, съобразно читателската аудитория и целите, които преследва ръководството. Към дейността на читалището се добавят и *поучителни сказки от учителите* и от *по-развити членове*. Предвиждат се и *театрални и литературни вечеринки*. Важен момент от устава е *помещението на читалището*. Предвидено е то да се помещава в *училищното здание*, докато си построи собствена сграда. Обстоятелствено са разписани и правилата за членство в читалището, членовете са неограничен брой *без разлика на пол, вяра и народност* и се делят на *действителни, спомагателни и почетни*. Помислено е и за бедните: те не плащат членски внос. И в този случай учредителите показват не само компетентност, а и широк демократизъм, както и почит към предходниците в дейността на читалището. За почетни членове се

¹⁵ **Пак там.** Вж *Устав* на Иванчанското читалище „Земеделец“ в село Иванча, л. 20–25.

избират и провъзгласяват онези активисти, които наистина са заслужили това признание и се предвижда, след като бъдат избрани за такива, *фотографиите им да се окачат на стената на библиотеката*.

Управлението се възлага на настоятелство, избрано на събрание измежду членовете, и се състои от: председател, подпредседател, касиер-секретар, библиотекар, помощник-библиотекар и трима съветници. Що се отнася до задълженията на библиотекаря, погледнати през съвременния поглед на специалиста, те също са много добре формулирани: *да държи в добър порядък библиотеката, да раздава книги за четене вън от читалището*, т.е. книги за домашен прочит, но с разписка за срок от 10 дни. И още едно правило силно впечатлява, то по начало е валидно за всички времена – *вестници и списания не се раздават за прочит вън от читалището*. Чл. 21 постановява да се *поддържа главна (инвентарна) книга*, още един професионален термин, *в която да се записват всички имоти на читалището*, да разбираме на първо място набавените печатни документи – книги, вестници и списания. Подробно са описани и функциите на настоятелството, между които са и да се грижи за *държане на публични сказки*, а също така *да отваря читалището всякой празничен ден след Божествената литургия, да свиква селяните, за да им се прочита нещо полезно от някоя книга или списание*, да взема също *инициатива за театрални представления, вечеринки, лотарии и др.* Уставът разписва и съответните събрания, които трябва да се провеждат, и че решенията се вземат, ако са присъствали повече от половината членове. Има и параграф, че ако някой работи против читалището, то той се изключва. За празник на читалището е приет 8 ноември, по стар стил това е Димитровден. Последният чл. 49 предвижда: *...ако читалището се разтури, библиотеката му и всичият му имот се предава на съхранение в местното училищно настоятелство*. Дали комисията по изработката на устава е имала образец на друго читалище – не се знае, но смее да твърдя, че са били запознати с подобен документ. Разположен на 9 страници голям формат, уставът е изписан с красив и четлив почерк и накрая описва и какъв ще бъде печатът на читалището: елипсовиден с надпис *Иванчанско читалище „Земеделец“*, а под него *сноп от житни растения*.

Този, предварително подготвен устав, е **приет** на първото общо, наречено годишно събрание, проведено на 13 ноем. 1896 г. Тази дата е фактически **рождената дата** на читалище „Земеделец“ в с. Иванча. За пръв председател е избран Георги Беров, за подпредседател – Васил Тодоров Владков, който е един от първите местни учители, за секретар – Яко Желязков, също учител, родом от Иванча, за касиер Ангел Терзиев (Стария) – активният дарител, построил първите училищни сгради, за библиотекар – Ангел Георгиев, за когото не разполагам с никакви сведения, но вероятно е бил един от будните и просветени иванчани. Съветници са Александър х. Великов, Пенко Пенков, Марин Николов Владков, бащата на учителя Никола Маринов Владков. Десетина дни по-късно, на 24 ноем. 1896 г., ръководството провежда извънредно заседание, на което взема решение да се направи абонамент за вестниците „Свобода“ и „Народна правда“, за списанията „Целина“ и „Мисъл“, да се закупят книгите „Васил Левски“, „Драски и шарки“, „Нешастна фамилия“ и „Съчинения“ на Хр. Ботев. Учредителите не посочват повече данни, затова ще припомним, че те са знаели за първата биография на Левски, написана от Захари

Стоянов и издадена през 1883 г., известна им е била и книгата „Драски и шарки. Очерки из столичния живот“ на Ив. Вазов, издадена през 1893 г. Това са първите издания на двете много популярни по онова време книги на двамата класици. А в. „Свобода“ е популярен политически вестник, отпечатван с държавни средства, който се обявява против руското влияние и е ориентиран към Австро-Унгария. Именно в този вестник Захари Стоянов предприема първите си атаки срещу научния социализъм в България. Тези издания е трябвало да поставят основата на бъдещия библиотечен фонд. От друга страна, те са показателни за познанията и афинитета на тогавашните иванчански младежи към класиците на новата българска литература и отношението им към политическия живот.

На следващата година читалищното ръководство пристъпва и към инициативи за театрални представления. На 20 ноем. 1897 г. е излъчена тричленна комисия със задача да одобри *пиеси* и *комедии* за театрални постановки, която е в състав: Васил Т. Владков, Сава Оджаков и Янаки Дончев, последните двама вероятно учители другоселци (л. 50–51). От друг протокол на годишно събрание, проведено на 7 ян. 1902 г., се констатира, че за членове на новото настоятелство са избрани: председател – Тодор Божанов, подпредседател – Ангел Йорданов Владков, касиер – Григор Петров Владков, за библиотекар – Тодор Николов Владков. Освен това е взето решение читалището да се абонира за списанията „Медицинска беседа“, „Сеяч“, „Садово“, както и за в. „Народна трибуна“. Видно е, че читалищните дейци са мислили за здравната култура, за земеделската дейност и за демократичната политическа култура на своите съселяни, или казано накратко, за многостранната им просвета. Те са искали земеделската дейност да се поставя на научни основи. Сп. „Садово“ носи наименованието на селото, в което е учредено първото у нас държавно земеделско училище. На страниците му се дават множество кратки научни съвети за отглеждането на различни сортове царевица, пшеница, лозя, както и полезни съвети в областта на скотовъдството. Читателите се запознават с различни породи животни: коне, крави, овци и пр. Дават се дори практически съвети как стопаните да си изработят парници и как да отглеждат растения в тях. Мисля, че именно тук е и мястото да се каже нещо повече за личната духовност и книжовна култура на двамата от новоизбраните в 1902 г. членове на настоятелството – **Ангел Й. Владков** и **Григор П. Владков**. (Двамата са с еднакви фамилни имена, защото са от двата големи клона на рода Владковци.) Трябва да се изтъкне, че те се изявяват публично за пръв път именно през 1902 г. – на полето на просветно-духовната дейност в Иванча. Разказвам за тях не защото са мои родственици, а за да се види, че в самото начало на XX в. в Иванча е имало стопани, съзнателно използвам това понятие, които са притежавали висока за времето и за социалния си статус книжовна култура. Допускам, че е имало и други такива иванчани, може би сред ранното учителско съсловие в селото, но за тях не са ми известни нито устни разкази, нито писмени свидетелства. Освен това и двамата са емблематични личности за селото в онова време. Знае се от децата и внуците им, че и двамата са притежавали библии, четяли са много, и най-важното – и двамата си обособяват малки лични библиотеки, по-точно сбирки от книги. И още нещо, и двамата са си водили лични дневници, а както е известно, това писмено занимание не е

характерно за много изявени личности по онова време. А двамата са просто обикновени селяни от първата половина на XX в., които са се стремили към по-висока духовност, самообразовали са се и вероятно са чували и знаели за практиката да се водят лични дневници.

Ангел Й. Владков си е водил личен дневник преди 1944 г., но е загубена тетрадката със записите до 1950 г. За периода 1950–1959 г. частта е запазена, съхранява се от внучката му Мария Йорданова (р. 1943). Това е обикновена тетрадка от около 80 листа, от които са запълнени 60. Писал е тънко с черно мастило, почеркът му е доста обработен, а по собствените му сведения, дадени пред инстанцията на т.нар. народен съд, е имал завършен втори прогимназиален клас, днес VI клас. Дядо Ангел записва в дневника си какво е времето, какви са новините в селото, с какво се занимава синът му Йордан, при когото живее. Ето какво е писал в първите дни на 1951 г.: 2, 3, 4–5 [ян., доп. Д. П.] *все облачно и мъгляво време. Йордан искара горнята сълба* [стълба, доп. Д. П. Не променям неговия правопис]. *Данаил си дойде освободен на 1.* (Данаил Тодор Владков, анархокомунист, след 1944 г. е въдворен в лагера „Белене“.) По-нататък дядо Ангел записва: *Т.К.З.С. събра още 240 овце... Григор Кънев идва да разяснява заема за мира...* Гр. Кънев е известният адвокат, един от първите комунисти в селото, обвинител от т.нар. народен съд в Търново. Дядо Ангел се е вълнувал на първо място от времето, защото то е от изключителна важност за земеделската работа, от семейната дейност и, разбира се, от политическите събития.

1951 година - януарий
 2, 3, 4-5 [ян., доп. Д. П.] *все облачно и мъгляво време. Йордан искара горнята сълба*
 Данаил си дойде освободен на 1
 Много промъгнато мъгляво време
 9, 10, 11-Още на 8 се изтопи снега, останаха дън
 времето, беге все слонце. Горна дажди за
 даден диване много топло и дъждите чадна
 на Ганга. Т.К.З.С. събра още 240 овце
 14 нощта облачно време 12/13 нощта следващите Свояни
 иска пак да идва Кънев

Из личния дневник на Ангел Й. Владков

За неговите интереси може да се каже и повече, защото много книги от личната му библиотека са запазени. Според внучката му, Мария Йорданова, сбирката е наброявала около 200 книги, вестници и списания. Но и 100 да са били, пак е впечатляващо за един селски човек до 1944 г. Синовете му, Димитър и Марин Ангелови Йорданови, също притежават доста богати сбирки, които и аз от дете помня, но при тях положението е по-друго. Те се утвърждават като едни от първите интелегенти в Иванча. Димитър е завършил Свищовската държавна търговска

гимназия и работи в селото като бирник и счетоводител на Кредитната кооперация, а Марин има степен *бакалавър* по днешните образователни стандарти и е учител, и дългогодишен директор на училището.

В личната сбирка на дядо Ангел намираме с внучката му сп. „Земеделски уроци“ от 1924 г. То е месечно списание, което излиза от 1923 до 1932 г. и е достигало да 10 000 тираж. Засяга всички клонове на земеделието, публикува кратки съвети и дава отговори на зададени от стопаните въпроси. Намираме броеве от сп. „Пчела“ за 1934 г., а то е орган на Пчеларското дружество в България и излиза от 1902 до 1944 г.; броеве от сп. „Трезво общество“, орган на Българския неутрален въздържателен съюз, излизало от 1926–1938 г., а дядо Ангел е бил абонат през 1927–1928 г. От библиотека „Добро здраве“ намираме „Ловци на микроби“ (1936) от Пол дьо Круиф, превод от френски. Тези издания разкриват просветителския дух на един обикновен, но много любознателен селянин, личните интереси на читалищния деец, на активния член и управленец на Кредитната кооперация. Той се интересува, на първо място, от културното обработване на земята, от земеделските култури и от модерното им отглеждане, от хигиената – много важен за онова време проблем в българското село. Запазени са, макар и в не толкова добро състояние, комедията „Ревизор“ от Н. В. Гогол, която се издава за пръв път у нас през 1882 г., а до 1944 г. има повече от пет издания, както и драмата на В. Друмев „Иванко, убиецът на Асеня I“, която учителският състав с читалищните дейци представя няколко пъти, а участниците даже са се фотографирали. Ангел Йорданов е притежавал и много детски книжки, които тук не е възможно, нито необходимо да се изброяват. Всички тези издания той е получавал по пощата, по-скоро до гара П. Тръмбеш, т.е. с влака. Доколкото се знае, поща по онова време в Иванча няма. За книжовната култура на Ангел Йорданов трябва да се добави, че всички тези издания са подвързани с твърди корици, комплектувани, преди всичко вестниците и списанията, в отделни томове. Да, имало е такива любознателни селяни от Иванча, жадно поглъщали новото, модерно знание за земеделието, за културното отглеждане на птиците и на добитъка, за хигиената на хората и на животните.

Касиерът на читалището, избран на същото събрание от 1902 г., е Григор П. Владков, дядо ми по майчина линия, който в онзи момент е бил само на 15 години, току-що завършил една или две учебни години в Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев“. Той не се е дипломирал, защото е трябвало да се прибере след смъртта на баща си и да се грижи за семейството с останалите си братя. За съжаление в архива на гимназията не се откриха списъци на приеманите ученици, а в юбилейната книга са включени имената само на дипломираните се. Не случайно той е избран за касиер. Дядо Григор е имал сандък с книги и други книжа, но след 1944 г. всичко е разпиляно, въпреки че е бил само на 57 години. Най-вероятно по политически съображения, тъй като през периода 1926–1929 г. е бил кмет на селото, не е приемал социалистическите идеи и е определен за *кулак*. (Като казвам сандък – имам предвид сандъците, които са дарявани на младоженката за съхранение на чеиза ѝ.) По моя преценка в такъв сандък биха могли де се поберат около 50–60, а може би и повече книги, които дядо Григор е събирал в продължение на няколко десетилетия и които са достатъчно на брой за личната

библиотека на селянина в онова време. Брат ми Боян си спомня, че е виждал в този сандък романа на Л. Н. Толстой „Ана Каренина“, защото с някои от другите внуци често са *ровили* в сандъка и баба ми ги е прогонвала от любимото им занимание. Дядо Григор си е водил и личен дневник, знаейки този факт от майка си, но и той е изчезнал. Що се отнася до почерка му, той е едър и четлив. Това се вижда на някои от документите на Кредитната кооперация, където се е подписвал. С такава книжовна нагласа са били едни от най-първите членове на читалищното настоятелство. Вметнах тези сведения за Григор П. Владков и за А. Й. Владков, защото те са и едни от активните земеделски стопани, те са сред активистите и на Църквата, а тези факти доизясняват духовността на двама прогресивни и самообразоващи се селяни. Аз дори бих ги определила като будители в родното ни село заедно с всички членове на настоятелството на читалището до 1944 г.

В следващите години протоколи не се водят много редовно, след протокол от 1903 г. идва този от 9 ян. 1921 г., когато е проведено годишно събрание и е избрано ново настоятелство: председател – Стоян Тончев, подпредседател – Стоян Николов, касиер – Методи Стоянов. За библиотекар е избран Григор Кънев, завършил Търновската мъжка гимназия, а може би и право в Софийския университет. От същата година се избират и съветници към настоятелството, и те са: Петър Григоров, вероятно един от синовете на Григор Петров Владков, Владко Боянов Йорданов [Владков], брат на баща ми Правдомир, и Георги Ламбев. За периода 1921–1926 г. протоколи няма. В годините до 1929 г. съставът на читалището е същият.

Интересен е последният записан в книгата протокол – от 12 февр. 1929 г., според който към тази дата читалището има 40 редовни членове и те са изброени поименно. На това събрание е бил приет и нов устав, който е изпратен на Министерството на народното просвещение, но той не е запазен. За членове на настоятелството са избрани: Тодор Янакиев Владков – председател, Асен Марков – подпредседател, секретар-касиер – Евлоги Костадинов Димов, а за библиотекар Николай Иванов Пинов (Златев). Съставът на новото настоятелство отново показва, че между селяните съществува разбирателство, въпреки политическите им убеждения. Този мир се разрушава от началото на 40-те години на века.

Що се отнася до читалищната сграда, според П. В. Николов, до 1927 г. то се е помещавало в празни стаи на старото училище. След построяването на специална сграда за общината през с.г., тогавашният кмет Григор П. Владков дава на читалището първия етаж и там е била направена и сцена за представления. От 1931 г. новата сграда на училището вече предоставя голям салон с над 200 места за театрални представления, за сказки и други публични изяви. Повече за дейността на читалището до 1944 г. няма запазени документи. Но то, като нова културно-просветна институция, иницирана и поддържана на доброволни начала от по-просветените селяни, е колективен будител и ратник за поддържане и повдигане духовната култура на иванчани.

Накратко изложената история на училището и на читалището в с. Иванча, е свидетелство за активния културно-просветен живот до 1944 г., който се води от учителската интелигентска прослойка и от най-будните му стопани.

За библиофилските издания на забравения Филип Чипев

Петър Величков

About the Bibliophilic Publications of the forgotten Philip Chipev

Peter Velichkov

Summary

Philip Chipev is the eldest son of the famous publisher T. F. Chipev. It follows his contribution to publishing of neat and luxury books of Bulgarian authors intended for adults and children, including bibliophilic books, in the period between 1920–1944. The text is based mainly on unknown archival documents and memories of contemporaries about the contributions of Ph. Chipev, as well as about his fate after 1944.

Key-words: Philip Chipev, bibliophilic publications, contributions, destiny.

През 1935 г. Филип Чипев и художникът Илия Бешков основават сдружението ARS, определяно още като *спецбюро* и *къща за приложни изкуства*. Наставяват го на бул. „Цар Освободител“ № 12 в София.

ARS си поставя следната цел: чрез опознаване и усъвършенстване възможностите на приложното изкуство да сътрудничи на зараждащата се наша индустрия (със своите модели и проекти), на нашата млада търговия (със своите идеи за художествена уредба и реклама) и на всички обществени и държавни институти, които имат за задача да пропагандират ценностите и природните хубости на България у нас и в чужбина (със своите плакати, списания, проспекти, картички и пр.). В публикацията за ARS¹ четем, че сдружението ще сътрудничи на печатната литература чрез своите илюстрации и художествени репродукции, на театъра – със своите проекти за театрална декорация, на всички държавни и частни институти при тяхното художествено декориране, както и на частния гражданин за художествената уредба на неговия дом. Четири карикатури на Бешков позволяват да се надникне в живота на ARS – показано е как членовете му се самокритикуват, работят, забавляват, а четвъртата шеговито е наречена „*Отде идем и... накъде отиваме*“. Между сътрудниците на ARS са художниците Илия Бешков, Пенчо Георгиев, Дечко Узунов и Никола Тузсузов.

Бешков казвал, че трябвало да поставят Филип като канарче в кафез и да го разнасят от печатница в печатница, когато се решава дизайнът на изданието, за да

¹ Поместена във в. Лик, № 20, 20.II.1935 г. Редактори на вестника са Георги Цанев и Емил Коралов.

каже той кой шрифт и как да се използва, колко широко да бъде полето, как да се оформя корицата, коя линия следва да се вдигне малко нагоре, кой цвят да бъде малко по-тъмен, коя част от заглавната страница да се набере с малко по-тънки букви².

Важна цел на ARS е създаването на полиграфически безупречни книги. Не е никак случайно, че инициатор на създаването му е именно Филип Чипев. Той е първородният син на издателя Т. Ф. Чипев³, прочул се с отпечатването на първото самостоятелно издание на романа на Иван Вазов „Под игото“. Първоначално творбата се печати в „Сборник за народни умотворения и книжнина“. Т. Ф. Чипев, тогава начеващ книжар с будка в Градската градина в София, преценява, че едно самостоятелно издание на „Под игото“ е не само неотменно, но и крайно необходимо. Затова сключва договор с Иван Вазов и казват, че за да се наплати на народния поет, жена му Нонка продава жълтиците от нанизата си.

Т. Ф. Чипев имал 11 сина и 1 дъщеря⁴ и повечето от тях впряга (с навършване на подходящата възраст) в книжарската си и издателска дейност. Книжарницата му се смята за най-уредената в царството и се е помещавала в две долепени помещения на бул. „Дондуков“. Срината е при бомбардировките над София през 1944 г.

Филип Чипев е роден на 7 (20 по н.с.) март 1896 г. Като първороден, на него се възлагат големи надежди да наследи баща си в книгоиздателството. Затова е изпратен във Виена, не само да подиша въздуха на един от най-прочутите европейски културни центрове, но и да попие новостите в книгоиздаването и книжарството там. Филип научава немски и успява да доведе до съвършенство вродения си усет към създаването на безупречна полиграфически книга.

Завръщайки се в София, неговият баща му възлага ново издание на „Под игото“ – с която книга е тръгнал бащата, с такава да дебютира и наследникът му. През 1920 г. Филип бляскаво осъществява този замисъл, като част от тиража е за библиофили. Тези бройки са номерирани и отпечатани на специална хартия.

В предговора си⁵ юбилярът пише:

Стоя пред петото издание на „Под игото“. Искам да кажа две думи, отдавна жадувани да бъдат казани.

Прокуден от България в 1887 година, аз прекарах около една година в Одеса. Много скръб, много мъки изпитвах там по изгубеното отечество. Умът ми, сърцето ми, душата ми постоянно летяха към него. Но ето, дойде ми вдъхновението

² **Боров**, Тодор. Стъпки по пътя на един дълголетник 1901–1991. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1992, с. 39.

³ **Чипев**, Константин. Т. Ф. Чипев, издателят. [онлайн]. [прегледан 12.08.2019]. <https://kultura.bg/web/%D1%82-%D1%84-%D1%87%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%B2-%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D1%82/>

⁴ Иванка Т. Чипева (1913–1972) приставя на албанския консул в София Скендер Цилка (1908–1974). Скендер е син на Катерина п. Стефанова-Цилка (1868, Банско–1952, Тирана), която нашумява покрай аферата „Мис Стоун“. Като другарка на американската протестантска мисионерка Елън Стоун, тя е отвлечена от четата на Яне Сандански и Христо Чернопеев на 21.VIII.1901 г. с цел откуп.

⁵ **Вазов**, Иван. Под игото, с. 7.

Филип Чипев,
нарисуван от Владимир Рилски,
ок. 1941–1942 г. Съхранява се в
Художествена галерия – Казанлък

да напиша тоя роман и аз задишах пак въздуха на България. Хиляди спомени оживяха, хиляди картини ярки и хубави плениха моя умствен поглед, картини от бурния живот на отечеството през Априлското въстание.

О, видения, как услаждахте душата ми! О, съдбоносни дни, какви треп-

пети пробуждахте в нея! Аз забравих мъките на изгнанието. Аз бях честит, къпейки се във вълните на скъпите и незабравими спомени; те ме въодушевяваха, те ми дадоха нов полет и нова младост на Музата ми – и от бедната стаичка в отстранената одеска улица книгата ми обиколи цяла България, мина границите ѝ и профърча из Европа.

И аз благославям сега това изгнание.

И. Вазов

София, 19 окт. 1920.

В карето на това юбилейно издание четем:

Това пето издание на романа „Под игото“ от Иван Вазов издаде Т. Ф. Чипев по случай петдесет годишния юбилей на поета (24.X.920) в три хиляди и сто екземпляра – сто на луксозна хартия, номерирани и подписани от автора.

Тодор Боров свидетелства⁶: По природа Филип Чипев бе, ако можем да си послужим с един осъвременен израз, антикърговец. Той обичаше горещо книгите, но по един особен начин – занимаваше го преди всичко външния вид на изданието, а не го интересуваше търговската страна – колко струва и дали се харчи. Любовете му към добре „изпипаната“ полиграфически книга го насочваше очевидно не към книжарска, по-скоро към издателска работа.

Но ARS няма за цел не само за промени на книгата, а и за създаването на българска по тематика, колорит и специфично изпълнение българска честитка. За съжаление добрите цели не се осъществяват изцяло според замисъла на Чипев и Бешков. От времето на художественото ателие са останали немногобройни кар-

⁶ Пак там, с. 38–39.

тички на Илия Бешков или на Никола Тузсузов, превърнали се в еталон за следващите изяви в този жанр. Да споменем още нещо: Филип Чипев чрез ARS урежда първата изложба от детски рисунки, състояла се от 13 април до 3 май 1936 г.

Филип Чипев е талант, твърде импулсивен и в известна степен хаотичен. Той обикновено решава според случая. Факт е обаче, че през 30-те години на XX в. благодарение на него се появяват прекрасни детски книги от най-известните тогава български писатели, илюстрирани от най-добрите ни художници. Той ги издава в основаната от него през 1929 г. „Библиотека за послушните дечица“, а сред авторите им са: Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Дора Габе, Йордан Стубел, Чичо Стоян, Елисавета Багряна и т.н. За себе си Филип отрежда скромния надпис върху тях, който гласи: *технически уредник*.

Физически Филип Чипев бил с нежна конструкция, изключително слаб телесно, а кожата му била опъната на лицето и почти прозрачна. Затова поетът Христо Ясенов, комуто Филип издава единствената стихосбирка „Рицарски замък“, го нарича шеговито „Череп Чипев“.

След национализацията през 1947 г. за Филип Чипев настават тежки времена. Той не може да се адаптира към новата обстановка. Оттогава го помнят зиме и лете да ходи с прокъсан овчи кожух. Запазен е калиграфски изписан негов текст⁷ от януари 1948 г. Филип Чипев собственоръчно е изписал на него:

Стая-жилище-работ[ен] кабинет на

Филип Чипев,

болен

от полузаразителна болест, със силно нервно разстройство, малокръвие, душевно сътресение (но не е още за лудница).

Той се нуждае от спокойствие, почивка, тишина и пр[очие] и пр. безкупонни неща, които днес не може да се найдат нийде.

Болният ще бъде спасен само със силна храна (според мнението на лекарите).

„Красотата ще спаси света“ (според един девиз (боишляф) на Ф. Достоевски).

Във света има премного красота, за да няма място за войни, за милиони гладувачи и тънещи в мизерия... Всички хора по Земята трябва да са здрави и доволни от прекрасния живот на Земята, създаден за тях!

Заб[ележка]. Болният мрази войната и кавгите между близки и не обича децата, които играят на война и на войници. Точка.

ПОСЕЩЕНИЯ

При болния се правят всеки ден (освен когато го няма или има висока температура) – от 9–12 и от 16–20 ч., и то само на ония посетители, които му носят освен радост, цветя и пр[очие] и нещо за ядене – питателно, и по чашка усилвателно – за пиене...

ГОЛЯМА ТОЧКА.

⁷ Оцелели архивни документи ми предостави преди трийсетина година неговият син, от които си направих копия. Тук се публикуват за пръв път.

Проф. Т. Боров ми разказваше, че след национализацията на частните издателства бедстващият Филип често изминавал пеш пътя от София до вилата му в Бояна – за един обяд, за малко пари „назаем“. Боров му давал пари да се обръсне, а на изпращане и стотинки за билет, за да не се връща пеш в града. Но Филип спестявал тия стотинки. Понякога бивал и статист в киното.

Запазена е чернова⁸ на подписка, датирана на 10 април 1955 г., до президиума на Народното събрание, за отпускане на минимална пенсия на изпадналия в мизерия издател. Иниципирана е от проф. Т. Боров. В нея се казва:

До
Президиума на Народното събрание
ТУК

Другарю Председател⁹,

Ние познаваме дейността на Филип Чипев още от 1920 година насам. Той има доста заслуги, които ни карат да смятаме, че нашата народнодемократична власт трябва да се погрижи за него. От няколко години той е тежко болен, неработоспособен и без всякакви средства. Болна е от мъчно излечима болест и дъщеря му, 19-годишна, която живее при него.

Като прилагаме изложение за работата на Филип Чипев, молим ви, другарю Председател, да направите нужното, за да му се отпусне народна пенсия, която да му осигури поне едно сносно съществуване.

*С дълбоко уважение и другарски поздрави,
Христо Радевски (Главен секретар на Съюза на българските писатели), Орлин Василев, акад. Людмил Стоянов, проф. Т. Боров, Елисавета Багряна, Илия Бешков (народен художник), Ламар.*

Вероятно следния ръкопис¹⁰ е писан от Филип Чипев като чернова, която да се обработи и прибави към молбата:

Книгоиздател. дейност на Филип Чипев, най-големият син от единадесетте сина на Т. Ф. Чипев, започва от средата на 1920 година. Започва с издаването на „Под игото“ от Ив. Вазов, негов юбилейно издание, по случай 70 год. на поета (26.X.1920). Ив. Вазов прави първата коректура на романа, а той¹¹ останалите.

⁸ Копие, архив на Петър Величков. Публикува се за първи път.

⁹ Председател на НС е Фердинанд Козовски (1892–1965) – участник в т.нар. септ. въстание (1923), в гражданската война в Испания (1936–1939), ръководител на съветската пропагандна радиостанция „Хр. Ботев“ през Втората световна война, един от езекуторите на осъдените от т.нар. народен съд и убити на 1 срещу 2 февр. 1945 г. Още на другия ден разпознали ботушите на принц Кирил, с които Козовски се разхожда в София. От 1950 г. до смъртта си е председател на Народното събрание.

¹⁰ Ръкопис, копие. Архив на Петър Величков. Публикува се за първи път.

¹¹ Филип Чипев.

Изданието е доста прилично за онова време, тогава на пазаря имаше липса на хубава хартия. Въпреки това Ф. Ч. намира луксозна хартия за 200 специални екз., в голям формат, придружени със серията юбилейни марки, пуснати по случай юбилея на поета. Ив. Вазов е доволен от това издание и той предлага сбирка стихотворения „Любов и природа“, която излиза в началото на 1921 година. Същата година Филип Чипев слага под печат: сбирката на Христо Ясенов „Рицарски замък“ и „Прокълнати поети“ (Жерар де Нервал – Едгар По – Шарл Бодлер – Морис Ролина – Артюр Рембо – Пол Верлен), преведени и предадени на български от Георги Михайлов. Следват пет вариации на народни песни от Гео Милев „Иконите спят“ и първата стихосбирка на Ламар – „Арена“ – 7 теми, с илюстрации от худож. Иван Милев.

В 1925 г. Филип Чипев издава лично прекрасната антология на българската поезия, съставена и с предговор от Гео Милев. Същата 1925 г. той издава и стихосбирката „Вселена“ от Ем. п. Димитров, с корица от Гео Милев.

През [1]927 г. излиза от печат и стихосбирка от Йордан Стратиев „Велики петък“.

[1]928 прави луксозно издание на „Черни рози“ от Ел[ин] Пел[ин].¹²

От 1929 Ф. Чипев започва редактир[ане] и печатане на библиотека за деца – „Библиотека за послушните дечица“, в която излизат много хубави и луксозни книги на най-видните наши писатели за деца, на: Дора Габе, Е. Багряна, Й. Стубел, А. Каралийчев, Ас. Разцветников, Чичо Стоян, Д. Бабев, С. Андреев, Ат. Душков, Здравко Сребров и др. Изданията са красиви, на хубава хартия, чист печат, подвързани и украсени с рисунки от най-добрите наши художници: проф. Дечко Узунов (сега засл. [художник]), проф. Илия Бешков, Г. Попов, Ил. Петров, П. Георгиев, Г. Атанасов¹³, Нева и Н. Тузсузови е др. Заедно с Й. Стубел той редактира поетич. сборник „Златни дни“, едно изискано издание за нашите деца (1932). Под негово художеств. оформление излизат и двете годишници на чудесното списание за деца и юноши „Картина и Приказка“, редак. Н. Райнов (1929–1930).¹⁴

През Ф. Чипев с грижа и с голяма любов, вкус и изисканост са минали произведенията на Николай Лилиев „Стихотворения“ (1932), Е. Багряна „Звезда на моряка“ (с.г.), Г. Цанев „Писатели и творчество“, Св. Минков, Ст. Л. Костов – „Симеон“, „Морската болест“, Л. Стоянов „Прамайка“, Дора Габе – „Луначка“ (1932), Д. Дебелянов „Стихотворения“ и „Златна пепел“, хумор и сатира, с корица от Ф. Чипев, Младен Исаев „Двете сърнета“.

¹² Във втория вариант на черновата Ф. Чипев доразширява: „Следната година Ф. Ч. прави луксозно издание на хубавите поеми в проза на Елин Пелин „Черни рози“, с корица (гравюра на дърво) от проф. Васил Захариев. Елин Пелин е много доволен от това издание и той става и остава приятел до края на живота си с Филип Чипев“.

¹³ Следвал е Вадим Лазаркевич, но е зачертан, тъй като художникът по това време има проблеми заради белогвардейския си произход.

¹⁴ Вж **Величков**, Петър. Посланията на Николай Райнов в списание „Картина и Приказка“. – В: Библиотека, 65 (2019), кн. № 3, с. 81–83.

През [19]39 год. Ф. Ч. редактира заедно с Мила Гео Милева сборниче за деца под заглавието „Гео Милев за деца“ и сам ръководи изданието, което е направено много грижливо.¹⁵

Три хубави книжки за нашите деца са излезли под набитото око на Ф. Ч. – „Добър ден, мили деца“, „Добър вечер, мили деца“, „Букви и бонбони“ от Н. Балабанов, заслужил артист, илюстрирани от Илия Бешиков. Към горните трябва да се отбележат и двете книги на Сава Попов, също богато илюстрирани от Ил. Бешиков.

Като образцови издания могат да се посочат книгите на следните чужди писатели – „Лунен сърп“ от Рабиндранат Тагор, „Разкази“ от Иво Андрич, „Даровито дете“, антология на югослав. поети, „Опечалена фамилия“, комедия от Бр. Нушич, „Платон Кречет“ от Корнейчук; „Сид“ от Корней и „Електра“ от Хуго фон Хофманстал – два великолепно превода на Ник. Лилив; „Алиса в стр[аната] на чудесата“, най-изв[естната] за деца книга в света от Пиер Луис¹⁶, „Нина-Нана“¹⁷, „Робинзон Крузо“ от Дефо, Приказките на Бр. Грим – превод на Асен Разцветников, „Хвърчащата класна стая“ и „Емил [малкият детектив]“ (1934), в превод пак на А. Разцветников¹⁸.

За споменатите дотук издания, чийто тех[нически] редактор е бил Ф. Ч., к[нигоиздателст]во „Т. Ф. Чипев“ е получило специални награди и премии при участ. в изложби за българ. книга у нас и в чужбина. (да се изредят! Шумейкър? Държав. печ. (две награди) Загреб и Люблина. Париж)?

Има и втори, по-преработен вариант¹⁹, за съжаление запазен частично, от който ще цитираме, първо, частта за Вазов и, второ, частта за списание „Българска книга“:

1.

Започва с издаването на романа „Под игото“ от Иван Вазов – пето юбилейно издание, по случай двойния юбилей на поета (70 години от рождението му и 50 години литературна дейност – 24.X.1920 г.). Ив. Вазов прави първа коректура на романа, а той – Ф. Ч. – останалите. Изданието на романа, пето поред, все от същия издател – Т. Ф. Чипев, по-спретнато, илюстрирано като първото, със същите клишета, малко оксидирани от времето (1894 г.), е и прилично, и добро като дебют на младия книгоиздател за онова време. Тогава на пазаря липсваше хубава, добра хартия. Въпреки това Ф. Чипев намира луксозна хартия: бяла, плътна и здрава – за 200 екз. – специални, луксозни, подписани и номерирани от автора, по-голям формат от обикнов[еното] издание, което е в 3000 бройки.

Всеки луксозен екз. носи като приложение, има по една серия юбилейни мар-

¹⁵ **Милев**, Гео. Сборник от ориг. и прев. стихотворения, приказки и разкази за деца. под ред. на Мила Гео Милева, Филип Чипев. София: Т. Ф. Чипев, [1941] (София: [Стоп. развитие]). 79 с. : с ил.

¹⁶ Името на автора не е Пиер Луис, а Луис Карол.

¹⁷ Пълното заглавие е: **В** страната на Нина-Нана. илюстр. от Уолт Дисней. прев. на Веселина Ю. Пекарева. София: Т. Ф. Чипев, 1938 (София: Стоп. развитие). 46 с., 2 л. : цв. ил. (Библиотека Картина и приказка ; Кн. 1)

¹⁸ Преводът е на Лазар Голдман.

¹⁹ Ръкопис, копие. Архив на Петър Величков. Публикува се за първи път.

ки, издадени и пуснати в обръщение по случай юбилея на *Ив. Вазов*. Юбилярът е доволен от това ново, подобрено издание и благодари на „младия г. Чипев“ и му предлага да издаде нова сбирка стихотворения – „Любов и природа“, която излязла в началото на 1921 година. И от тая сбирка *Ф. Ч.* прави 100 луксозни екз., подписани от *Ив. Вазов*.

2.

В 1930 г. К[нигоиздателст]во „Т. Ф. Чипев“ започва издаването на списание „Българска книга“, под умелото и вещо редактиране на *Т. Боров* (сега директор на Библиогр. институт „Ел. Пелин“). Списанието – единствено и първо голямо списание за библиография и критика, се посрещна много добре както у нас, така и в чужбина. Технически уредник на списанието бе *Филип [Чипев]*...

В двата варианта на черновата много внимателно са посочени авторите и книгите, неслучайно е наблегнато на *Гео Милев*. Във втория вариант на черновата *Филип Чипев* пише:

В 1925 г. *Филип Чипев* издава прекрасната „Антология на българската поезия“, съставена от *Гео Милев*, който пише и обширен предговор към нея (20 стр.) – „Кратка история на българската поезия“. Участват осемнадесет поети – от *П. Р. Славейков* до *Хр. Смирненски*. Тая антология намери отличен прием. Същата година *Ф. Ч.* издава и стихосбирката на *Ем. П. Димитров* „Вселена“, с корица, изработена от *Гео Милев* – *Гео Милев* беше и художник!

През 1936 г., вероятно за второ издание, в архива на *Филип Чипев* има следния негов текст за *Гео Милев*, изпъстрен с множество ръкописни поправки:

Няколко думи за *Гео Милев* и неговата [„Антология на българската поезия“]

През 1925 год. *Гео Милев* ми предложи да издам приготвената от него АНТОЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ. Уговорихме всичко: формат, хартия, шрифт, хонорар и пр. Художникът *Макс Мецгер* направи скици на всички, които влизаха в антологията, заедно с маската на съставителя – *Гео Милев*, – 19 скици. Клишетата бяха готови. Антологията се печаташе бързо. И всичко вървеше добре – както бяхме уговорили. Към края на отпечатването забелязах, че *Гео Милев* е изхвърлил себе си от антологията. А ние бяхме уговорили по мое настояване да влязат и негови стихове – затова се правя и клише от неговата скица.

– Има време. Аз ще бъда на опашката – успокояваше ме той със своя хубав и сърдечен смях.

Ето и последната кола на антологията е готова за отпечатване. Неговите стихове все ги няма. Не ще да влезе. Така било по-добре. Напразни бяха увещанията ми. Той е упорит. Срамота било съставител на антология да се „перчи“ в страниците ѝ.

Не можях да му надвия, както никой не можеше да надвие на тоя упорит, даровит, смел и доблестен поет, художник, естет, критик и богат с култура българин.

* * *

Не зная дали Гео Милев влиза в антологията на ония безследно изчезнали български граждани, съставена от безотговорни „автори“ (фактори), но зная, че той – Гео Милев, остави трайни следи в нашия литературен, обществен и културен живот. Въпреки че не влезе в своята антология и тия следи не можяха да изтрият доброжелателите на българското племе, които го изтриха от лицето на земята.

Книгите на Гео Милев са почти изчерпани. Търсят се и се четат. Публиката знае кого да цени.

* * *

Клишето на скицата на Мецгер, което времето вече е малко повредило и което тогава не влезе в антологията на Гео Милев, сега помествам тук. От този отпечатък, леко коригиран, аз ще поръчам друго клише, на дебел цинк, за да бъде трайно. И ликът на безстрашния поет ще поставя върху страниците на неговата антология, когато излезе в ново, второ издание²⁰, което, вярвам, няма да закъснее.

Тогава не ще ме спре никой да сложа не две-три, а много от бурните поезии на Гео Милев, които имат своето място в БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ.

Велики петък
1936.

Филип Чипев

Този гладен, плах и изтомян човек, с окъсан овчи кожух – зиме и лете, необръснат²¹, посещавал и прочутото кафене „Бамбука“. Кой би познал в него изящния естет, интелектуалецът с поетични наклонности и най-вече един от нашите издатели, комуто българската литература след 1920 г. дължи толкова много? Съдбата му всъщност не е изненадваща. Тя е на човек, който след национализацията през 1947 г. на частните издателства става непотребен и угасва тихо в мизерията и монотонността на сивотата, възцарила се след съветската окупация.

От това време е запазено негово стихотворение²²:

Акростих
от Филип Нонкин²³ за Филип Тодоров
(по случай рождения ден на Филип Чипев)
7/20.III.1896.

²⁰ 2. изд. излиза като т. 3 на „Избрани произведения“ (1939–1942).

Вж Милев, Гео. Избрани произведения. Т. 3: Антология на българската поезия. София: В. Иванов, 1940. 208 с.

²¹ Вж Боров, Тодор. Стъпки по пътя..., с. 38.

²² Копие, ръкопис. Архив на Петър Величков. Публикува се за първи път.

²³ По името на майка си – Нонка.

Семейна снимка на издателя Т. Ф. Чипев със съпругата му Нонка и децата им, 1930 г., публикувана от Константин Чипев

Фатален ден! Седми март, осемстотин деветдесет и шеста.
 И в тоя ден съм аз роден. О, дата, за мен тъмна и злочеста!
 Любим син на моите родители – не се родих за радост;
 И много плака майка ми по мен, баща ми не усети младост.
 Плач и грижи много им създадох на внуците, моите деца любими,

Така си отмъстиха те! Не намирам дори красиви рими)
 О, живот, прекрасен и жесток! – за мъка даден на Земята!
 Добре! (Аз съм примирен, но лесно пак не давам си душата).

Честит е, който може, доволен, Боже, да умре, постигнал своята цел!
 И рожбите си здрави да остави на внуци да се радват живот цял!
 По-добре от мен живеете, деца мои, в любов ...²⁴ тука на Земята!
 Енергично се борете за братство и за правда! Развейте знамената
 Високо; вървете гордо все напред и честно се борете, борете се за свободата!

София
 7/20.III.1896.

Ф. Ч.

Филип Тодоров Чипев умира през 1962 г.

²⁴ Думата не се чете.

Начало на българския художествен автобиографизъм в „*Житие и страдания грешного Софрония...*“ на св. епископ Софроний Врачански

Литературоведски и библиографски информационен модел в компаративистичен дискурс: Ретикуларен анализ

Нина Закария

Inception of the Bulgarian refined Authobiographism in *Deed and Sufferings of Sinful Sofroniy...* by St. Bishop Sofroniy Vrachanski

Literary and bibliographic information model in comparative discourse: Reticular analysis

Nina Zakaria

Summary

On the occasion of the 280 anniversary of St. Bishop Sofroniy Vrachanski.

It is revealed the Christian message of *Slavonic-Bulgarian History* by St. Ft. Paisiy Hilendarski and *Deed and Sufferings of sinful Sofroniy...* by St. Bishop Sofroniy Vrachanski. Ivan Vazov is presented through the analysis of his ode *Bulgarian language* as the second Bulgarian writer after St. Ft. Paisiy Hilendarski who tries to resuscitate the lost and forgotten in the time moral norms of conduct settled in the Bulgarian refined speech.

Through the fragmentary literary analysis with comparative discourse is shown how by means of *threefold information code of the Bulgarian refined speech (language purity – clear mind – active individual value position subordinated to the unified Christian ideals and family virtues)* genealogic lines – *author : work : tradition : continuity* – is created an elastic mega-metaphor of Christian Orthodox origin.

It is structured an advisable bibliographic list of literature intended for pupils of secondary education, acquainted with the works of St. Bishop Sofroniy Vrachanski which could be used by students. Systematically organized in the secondary-documental modeling are seven structures of the bibliography (documentary – address – bibliographic – functional – content – organizational).

The study is carried out under the direction of Dr. Nikolay Vasilev and Prof. Alexandra Kumanova in the framework of master program *Library Collections* of the University of Library Studies and Information Technologies in the subjects *Historiographic model of an electronic library* and *Bibliographic integral*.

Key-words: *Slavonic-Bulgarian History* by St. Ft. Paisiy Hilendarski – *Deed and Sufferings of sinful Sofroniy...* by St. Bishop Sofroniy Vrachanski – *Bulgarian language* by Ivan Vazov – fragmentary literary analysis – comparative discourse – advisable bibliographic list of literature on the works of St. Bishop Sofroniy Vrachanski, intended for pupils of secondary education – system-structural analysis of the reticular information modeling.

*Посвещава се на 280 годишнината от
рождението на св. епископ Софроний Врачански*

А. Литературоведски информационен модел

I. Обект на изследване: фрагмент от „Житие и страдание грешнаго Софрония“¹ от св. епископ Софроний Врачански.

II. Предмет на анализ: мото, тема, герои, мотиви, сюжет, особености на художествения стил, първа микротеза, компаративистичен дискурс (*съпост.* с: „История славяноболгарская...“ от св. о. Паисий Хилендарски – граматични характеристики, втора микротеза; „Българският език“ от Иван Вазов – особености на художествения стил, трета микротеза), теза (обобщение на комаративистичния дискурс), метод.

II.1. Мото: *Понеже то ест вещь природна: учен (человек) ученаго любви: и прост с простаго, и пиан с пианнаго...*

II.2. Тема: автобиографично описание.

II.3. Мотиви: житейският път, страданието, книжовността, просветата през Възраждането, съдбата, усилието, съхраняването на народността и вярата, пътуването, чуждото и своето, съхранението на паметта чрез езика, учението, недоимъкът, смъртта, неволите, личностната промяна, преживяването на спомена, социалното неравенство, разделянето на обществото на *книжовни* и на *неуки*, учението като път на духовно израстване, етническата пъстрота на българското общество (турци, българи, гърци, румънци...), духовното и книжовното призвание.

II.4. Герои: св. епископ Софроний Врачански, неговото семейство (майка, мащеха, баща, жена...), роднини, приятел, турци, евреи, свещеници, архиерей.

II.5. Хронотоп (време и пространство):

II.5.1. Време: действието се разгръща в рамките на линейното време и представя събитията от раждането на св. епископ Софроний Врачански до момента на неговото ръкополагане за духовник през 1762 г.

II.5.2. Пространство – житието е обусловено от пътуването на героя и неговите прекеждия в Котел, Цариград, Юскюдар, Шумен...

II.6. Сюжет: в откъса от житието е представено началото на житейския път на св. епископ Софроний Врачански. Сюжетът е обусловен от избирателно автобиографично описание на неговия живот и дейност като книжовник. Св. епископ

¹ *Цит. по: Златна христоматия на България: Кн. 2, Антология. състав., послесл. Н. Василев, А. Куманова. София, 2014, с. 712–714; Нови ел. изд. 2015; 2018.*

Софроний Врачански разгръща фабулата на творбата с основна информация за родно място (Котел), семейството, кръщелното име, първите преめждия. Страданията му започват още от ранно детство – на 11 години той остава сирак, но с пълно „прилежание и остроумие“ се отдава на изучаването на гръцки език. Това му дава възможност да чете в оригинал популярни агиографски гръцки произведения (Октоих, Псалтир...). В откъса от неговото житие се описват с колоритен и простонароден език преめждията на св. епископ Софроний Врачански в Цариград, където е заловен от група турци (*содомити*) близо до Юскюдар. Когато се освобождава от пленничеството, той се отправя към родното си място, където открива, че къщата му е разграбена. Решава да се ожени, живее в множество материални лишения и недоимък. През 1762 г. е ръкоположен за свещеник, което отваря нова страница в живота му...

II.7. Особености на художествения стил (метафори, епитети, ретроспекции, граматични характеристики, първа микротеза...):

II.7.1. Метафори: *Люта и завистлива; преставила ся мати моя...*

II.7.2. Епитети: *аз, грешний в человецях...; люта и завистлива; человеци прости; тесное и проскрбное живение; мало горделива; безумная младост моя; прости и неучени; неученного, некнижного...*

II.7.3. Ретроспекции: *Аз грешный в человецех родих ся на село Котел...; и като бях девят години, подадох ме на книжное учение; ...голямо прилежание и остроумие имах...*

II.7.4. Граматични характеристики: простонароден език, примесен с църковнославянски думи и изрази; крайна палатализация на някои думи, характерна за котленското наречие (*яви ся; играяха, смеяха се*), напр.: *узе (в см.: взе), поида (в см.: да отида), узема (в см.: да взема), от тува (в см.: оттук), отсекуват (в см.: да отсекаят), фатиха (в см.: хванаха), удая (в см.: стая), пут (в см.: път)*; остатъци от падежи в някои изрази: *красен лицем, другою жену, мужеское дете*; много от глаголните форми са видоизменени с наставка *ша* вместо *ха* за минало свършено време: *придоша (в см.: дойдоха), разграбиша (в см.: разграбиха), хочеша (в см.: искаха), понудиша (в см.: принудиха), почто (в см.: защото)*; думи, като *афоресмо (в см.: отлъчване от църквата, проклятие)*, имат гръцки произход и се отнасят до чисто административни термини.

II.7.5. Първа микротеза: Софрониевата автобиография е написана от *Аз-ова* форма (глаголите са обикновено в 1. л., ед. ч.), което е открит намек за изповедност. Повествованието е предадено с кратки и ясни изрази, като е поставен акцент върху човешките антиномии. В цялото житие прозира истинската същност на книжовника и човека св. епископ Софроний Врачански (самонаблюдения, които разкриват най-често психологически черти). Важен акцент в автобиографията е необходимостта от достоверност. Събитията са изложени ясно, точно, лаконично, липсват излишни художествени отклонения и ретардации. Впечатлява искрената отдаденост на св. епископ Софроний Врачански на духовното развитие и ученето. Специален акцент е поставен върху християнските ценности. В „Житие и страдание грешного Софрония...“ се преплитат историческото и всекидневното – налице

е подчертан психологизъм, който е нов за литературата на Българското национално възраждане. В „Житие...“ Софроний Врачански се представя като човек и книжовник, стремящ се към висши нравствени идеали, част от които са свързани с изграждането на нов облик на българския език. В тази автобиографична творба той утвърждава позицията си на хуманист, на строител и пазител на Българската църква, на българския език, на българската култура и книжнина.

II.7.6. Копаративистичен дискурс (*съпост.* с: „История славяноболгарская...“ от св. о. Паисий Хилендарски и „Българският език“ от Иван Вазов):

II.7.6.1. „История славяноболгарская...“ от св. о. Паисий Хилендарски (граматични характеристики, втора микротеза):

II.7.6.1.1. Граматични характеристики: историята е написана на новобългарски език, примесен с черковнославянски думи и изрази; фонетичните особености в творбата на Паисий Хилендарски са обвързани със западнобългарската езикова норма – екав изговор (*напр.*: вера, умрел...), сричкотворни сонорни съгласни ръ- и лъ-; замяна на еров вокал с -а, -о (*напр.*: саградил, тежок, огин...); депалатализация на глаголни окончания (*напр.*: хвалат, хулат...); черковнославянски черти в изказа: у- рефлекс на старобългарската голяма носовка (*напр.*: пут, шут, мужество...), я-рефлекс на малката носовка (*напр.*: язык, месяц...).

II.7.6.1.2. Втора микротеза: „История славяноболгарская...“ е написана през 1762 г. Тя има основополагащо значение за националното ни възраждане. Това се дължи както на нейната идея да прокламира националната свобода и независимост на българите, така и на патриотичния плам да се пише с прости и ясни думи: *Простим болгаро просто им написах*. „История славяноболгарская...“ е документ с национално историческо и литературно значение. Написана е не като аналитичен летопис, който изтласква призив към събуждане на националното самосъзнание на българите. Една от важните особености на творбата е свързана с идеята, според която историята трябва да вдъхнови българския народ, като непрестанно му припомня забравени във времето исторически събития, особености на културата и езика. „История славяноболгарская...“ е в основата на борбата за църковна независимост и национално освобождение. Посланието ѝ има подчертан философски характер, то не е насочено към отделни личности, а към всички българи през Възраждането. Затова една от целите на „История славяноболгарская...“ е: тя да бъде повсеместно разпространена. Доказателство за това са многобройните ѝ преписи.

II.7.6.2. „Българският език“ от Иван Вазов (особености на художествения стил, втора микротеза):

II.7.6.2.1. Особености на художествения стил – стихотворението е изградено от четиристишни строфи; основен композиционен похват е контрастът (*напр.*: *език свещен, език на мъки, хули гадки, звуци сладки...*; противопоставени са идеите за родното и чуждото, свещеното и профанното, вечното и преходно; поредица от метафори разкрива красотата на българския език (*напр.*: *руйни тонове, изразитост жива...*); ярки епитети внушават идеята за ценността на родното (*напр.*: *гадки, сладки, гъвкава, звънлива, кални, страдални, низка...*); риторичните въпроси са част от

Софроний Врачански – портрет от 1812 г., вероятно от влашки автор.
Съхранява се в Градската художествена галерия в Пловдив

цялостната стилистика на творбата (напр.: *Език прекрасен, кой те не руга – / и кой те пощади от хули гадки? / Вслушал ли се е някой досега / в мелодията на твоите звуци сладки или: Разбра ли някой колко хубост, мощ / се крий в речта ти гъвкава, звънлива – / от руйни тонове какъв разкош, / какъв размах и изразитост жива?*).

II.7.6.2.2. Трета микротеза: в одата „Българският език“ Иван Вазов поема мисията на защитник на родното художествено слово. Текстът е призив към запазване на съзнанието за красотата, благозвучието и сакралността на българския език. Той изразява открито емоционалното си отношение и гняв спрямо нападките и хулите над езика, отправени от чужди и свои...

II.8. Теза (обобщение на компаративистичния дискурс)

Повече от очевидно е християнското послание в „История славяноболгарская...“² и „Житие и страдание грешного Софрония...“. И двете творби са написани през периода на Възраждането и са насочени към съхраняване на християнските идеалите и национална идентичност на българите. „История славяноболгарская...“ се стреми към разпространение на тези ценности и идеи в чисто национален план, докато в „Житие и страдание грешного Софрония...“ християнската етика и морал имат общочовешки характер. Св. о. Паисий Хилендарски и св. епископ Софроний

² Софроний Врачански два пъти преписва „История славяноболгарская...“ на Паисий Хилендарски. Първият препис е от 1765 г., а вторият – от 1781 г.

Врачански са защитници на родното. Чрез творбите си те апелират към възхвала на българската просвета и националната идентичност. „Житие и страдание грешнаго Софрония...“ няма ясен стремеж към постигане на национална независимост и книжовно разпространение. Тук липсват патриотичният жар и риторичните въпроси от произведението на св. о. Паисий Хилендарски. В творбата на св. епископ Софроний Врачански има засилен психологизъм, личностни елементи – „Житие и страдание грешнаго Софрония...“ докосва само ония читатели, които могат да съпреживеят случващото се. Текстът не претендира за историческа достоверност, но (като литературен феномен) има определено влияние върху формирането на съвременния български литературен език.

Стихотворението „Българският език“ на Иван Вазов е написано през 1883 г. и притежава жанровите особености на одата. Поетът поставя над всичко защитата и възхвалата на родния език. Иван Вазов е вторият български писател след Паисий Хилендарски, който се опитва да реконструира загубени, забравени във времето нравствени норми на поведение, утаени в съдбата на българското изящно слово. „Българският език“ е и своеобразна лирическа история на националната книжовност, неин лирически портрет, нейна прослава и знак, който осветява прежеждията в културната история на българския народ – от срама и позора през робството, от неверието и снобското отричане през Възраждането, че на този език не може да се гради истинско литературно творчество, до монументалното му възкачване в лоното на вечността и абсолютния апотеоз. Чрез лирически щрихи, които рисуват ярък контраст между минало и настояще, в „Българският език“ поетът разобличава чуждопоклонничеството, липсата на национално самочувствие, склонността да се отрича всичко, постигнато от нашия литературен гений. Иван Вазов е творецът³, който превръща възхвалата на българския език в свещенодействие:

*...ох, аз ще те обриша от калта
и в твоя чистий бляск ще те покажа,
и с удара на твойта красота
аз хулниците твои ще накажа.*

И трите творби – „История славяноболгарская...“ на св. о. Паисий Хилендарски, „Житие и страдание грешнаго Софрония...“ на св. епископ Софроний Врачански, „Българският език“ на Иван Вазов – въпреки огромните разлики в жанра и в сюжета – могат да бъдат разкрити посредством триединния информационен код на българското изящно слово: чистота на езика; яснота на мисълта; активна индивидуална ценностна позиция, подчинена на единосъщните християнски идеали и родови добродетели.

Тук генеалогично издържаните линии (автор–произведение–традиция–приемственост) изграждат еластична мега метафора от православен християнски произход.⁴

³ Вж по-подробно: **Златна** христоматия на България: Кн. 3, Историография / Н. Василев. София, 2015, с. 148–149; Ново ел. изд. 2015.

⁴ **Пак там**, с. 175–180.

II.9. Метод: фрагментарен литературоведски анализ с компаративистичен дискурс.

Б. Библиографски информационен модел

I. Азбучен библиографски списък на произведения на св. епископ Софроний Врачански

I.1. Софроний Врачански. Житие и страдания: Предадено на днешен език ; [Предг. от Еньо Николов]. София: Факел, 1933. 43 с.

I.2. Софроний Врачански. Катехизически, омилетични и нравоучителни писания : Из ръкоп. наследство на светителя: Юбил. сб. / По инициатива и под ред. на Врачанския митрополит Калиник ; [С предг. от Врачански митрополит Калиник, Николай Дилевски]. София: Синод. изд., 1989. 720 с. : с факс.

I.3. Софроний Врачански. Поучително евангелие за всичките недели през годината, за Господните и Богородични празници и за големите Святии / Събрал от слав. и от гръцески ... и съчинил на бълг. яз. в 1806. Ст. Загора: Антон Димитров, 1914. XXIV, 202 с. : с ил.

II. Информационен модел на списъка

II.1. По документалната структура на информацията са включени автобиографичната творба „Житие и страдание грешнаго Софрония“ и катехизисна литература, публикувани във вид на книги.

II.2. По адресната структура на информацията списъкът е предназначен за ученици от средното образование, запознаващи се с творчеството на Софроний Врачански, но продуктът може да бъде използван и от студенти.

II.3. По библиографската структура предлаганата информация представлява списък на литература.

II.4. По видовата структура на вторично-документалната информация този списък е препоръчителен.

II.5. По функционалната структура списъкът е предназначен за целите на самообразованието на учениците и студентите.

II.6. По съдържателната структура списъкът е литературоведски.

II.7. По организационната структура, информацията е представена в азбучен ред.

Образът на жената в хумористичното творчество на Христо Смирненски

Боряна Владимирова

The image of woman in the humorous work on Hristo Smirnenski

Boryana Vladimirova

Summary

Object of research in this article is the representation of the woman in the humorous poetry of Hristo Smirnenski. Another focus of the text is the symbolism of women's hair in some works of the same author.

Key-words: women, hair, Hristo Smirnenski, parody.

Обект на анализ няма да бъдат произведенията на Смирненски, свързани с тематиката за революционната дейност и разкриването на социалните несправедливости. Изследването е насочено към по-слабо проучван проблем като пародирването на женския образ в хумористично-любовната лирика на Христо Смирненски, която се отличава със свои специфики и обогатява и доразвива представата за неговото литературно наследство.

В тази част от творчеството му се наблюдава споменаване на множество женски имена (без техният брой, разбира се, да надминава впечатляващия пример в любовната лирика на символиста Емануил Попдимитров). Едни от често срещаните имена за назоваване на любимата са Лорелай и Жанета, които от своя страна препращат към екзотика и далечност.

Христо Смирненски, с типичния си амбивалентен подход към поетиката на символизма, на свой ред борави с подобни имена, създавайки стихотворение само със заглавие „Лорелай“, което от своя страна може да е митологична препратка към образа на съблазнителката със същото име, за която е характерно, че разресва косата си със златен гребен близо до водна повърхност и по този начин придърпва към пространствата на гибелта мъжете, завладени от чара ѝ.

Лорелай

*А случайна, капризна, засмяна,
под прозореца спря Лорелай –
като мъдра рецепта желана,
златокъдра кат капчица чай.*

Специфичното в хумористично-любовната лирика на Христо Смирненски се разгръща в два плана. Първият е свързан с неговия излаз от символистичната по-

етика, а вторият е оригиналността в изграждането на женския образ и прякото му обвързване с образа на храната. Въпреки че поетът пародира представата за женския образ в символистичната поезия, той се придържа към някои позовавания, които са характерни за това предходно литературно течение.

Един от примерите за това е употребата на двусъставни прилагателни, описващи женските коси като *златокъдра*. Важно е да се отбележи, че при изграждането на моделите на женска красота в символистичната поезия – предпочитана норма в нея е изображението на русокоси жени, и особено – на къдрокоси и русокоси едновременно. Този модел на свой ред е използван в стихотворението на Христо Смирненски „Лорелей“.

Дотук обаче приключват приликите със символистичната поезика, защото образът на светлата женска коса е сравнен с капчица чай. Изборът на сравнение именно с това питие придърпва женския образ към ежедневието и служи за оразличител спрямо стандартните сравнения на косата със злато.

В този дял от творчеството си поетът продължава линията на уподобяване на женската коса със сравнения, снизяващи нейния образ. Продължава и да се отгласква от стандартните описания на този женски атрибут, пряко свързан с демонстрацията на женската хубост. Красноречив пример наблюдаваме в стихотворението му „Че това ли?“, където тази тенденция е изчистена и обогатена.

Че това ли?

*Даде своята тетрадка
и прошенна ми сладко:
„Напиши ми, драги, нещо!“.
И с желание горещо
теб заех се да възнея:
че си красна като фея,
че в света си нещо рядко –
като захар, о, съседко,
че коса ти руса има
цвета хубав на зехтина,
твоите зъби – два наниза,
че са бели кат ориза.*

В хумористичната любовна лирика на Христо Смирненски по особено любопитен начин е представена визията и цялата авторова концепция за жената, а именно нейното възприемане като ястие, питие или рецепта – все неща от света на хранително-вкусовите преживявания. Тази линия се следва през сравненията на цвета на женската коса със зехтин, цветът на зъбите с ориз (тук съвсем съзнателно се следва отклонението от клиширания модел за тяхното сравнение с маргарит, защото сравнението със скъпоценни камъни предполага липса на хумористични елементи, обръщане към естетизирани представи за жената без иронични снижавания на нейния образ). Изобразяването на женските коси чрез сравнения с течност

сти като зехтин или чай по някакъв начин пародира символистичната поезика, в която женските коси са сравнени например с талази (или други образи на водата). Други интригуващи представяния на поетическата визия за жената в поезията на Смирненски срещаме в произведения като „Едно почни, изкарай друго“ (където рамената и краката на женския персонаж са сравнени с *угоени свинчета* и *чудни мелнишки вина*) и „Ода на Пенка Едрата“ (където цветът на кожата ѝ е сравнен със *столичния хлеб*). В последното отново се наблюдава драстично разграничаване и пародиране на символистичните клиширани норми, които биха предписали по-скоро образи от порядъка на *млечнобели* или *бледолунни* лица).

Пародирането на женския образ при Христо Смирненски се гради на трансформацията от символистичната жена-идеал, жена-съкровище, описана чрез кодовете на различни скъпоценни камъни към жената опредметена в образа на хранителни продукти. С други думи казано, ако при българските поети символисти женският персонаж е обект на тяхната телесна горница, то при Христо Смирненски нейният образ е поместен в Бахтиновите представи за телесна долница. В тези стихотворения се натъкваме на двупластова ирония/пародия.

Първият план е пародиране на символистичната поезия. А вторият план е дълбоко стаена автоирония, насочена към гладния поет, покосен от туберкулоза – болестта на гладните, и жадуващ да погълне всичко в живота. Всичко това води до представите за любовта през храната и жената, видяна като храна, източник на живот. А изследователят на еротиката в българската литература Алберт Бенбасат, на базата на тези и други подобни стихотворения, обобщава, че те *представяват интересен прецедент в българския еротичен дискурс. При тях задоволяването на либидото и задоволяването на стомаха стават потребности от един и същ ред*.¹

Друг аспект в извайването на женския образ в хумористичната поезия на Христо Смирненски може да се открие и в произведенията „Една сантиментална разходка из Подуене“ и „Сестрите“. Тук представата за жената се обвързва с лековатите и фриволни параметри на описание на женските персонажи и съответно и на любовното чувство, което лирическият герой изпитва към тях. В тези случаи поетът си служи и с други позовавания (по-модерни) за изразяването на цветовия код на женските коси, а именно русокосата е наречена блондинка, а тъмнокосата – брюнетка, нещо, което не се среща изобщо в символистичната поезия. Внушението за фриволност и пародирането на любовната ситуация са изградени в плана на усъмняване в способностите на женския персонаж за любовно чувство; прозвучава подозрението, че сърцето на жената може да се окаже на етажи, подобно на прическата ѝ.

Другият аспект е свързан със свободолюбивата същност на лирическият герой, който е разколебан в избора си и двойните си предпочитания и към брюнетката и към блондинката, чиито образи са вплетени в поетическата тъкан чрез стандартизирани модели на невинност–светла коса и чувственост–тъмна коса.

¹ Бенбасат, Алберт. Българската еротида: Из историята на литературната ни еротика XIX–XX в. София: Анго бой, 1998, с. 82.

Една сантиментална разходка из Подуене

*Ами ей оназ русалка,
онова блондинче там?
Таз блондинка?... „на етажи“
нея ний зовем насам.*

*Носи тя етажна рокля,
да, етажи седем чак!
Тъй... ами сърцето нейно
на етажи ли е пак?*

Сестрите

*Едната е блондинка редка,
тя къпе ме в поглед сапфирен,
сестра ѝ – безумна брюнетка,
гори ме в смеха си немирнен.*

Изобразяването на жената през кулинарни асоциации в хумористичното творчество на Смирненски може да има назидателна роля. Тя се състои в противопоставянето на възвишените и нереални образи, конструирани от поетите символисти и настоящото време. В него гладът придобива размерите на ключов образ, който по силата си на нужда от първа необходимост не позволява поетическия талант на Смирненски да конструира една идеализирана любима, чието описание е лишено от пародийни елементи. В някакъв смисъл изобразените от поета женски персонажи могат да бъдат разглеждани като директен упрек спрямо конструирания представа за жената от поетите символисти, която привнася крайно отчуждение от времето, в което са живели и присъщите му проблеми. Христо Смирненски напротив придърпва женския образ до действителността, гарнирайки го с хумористични елементи, което го прави впечатляващ и оригинален.

Левски и зографите

Щрихи от възгледите на Апостола на българската свобода, приятелствата му и неговото влияние върху приятелите си зографи

Калин Николов

Levski and the Iconographers
Strokes from the views of the Apostle of Bulgarian liberty,
his circles of friends and his influence on the Iconographers

Kalin Nikolov

Summary:

Vasil Levski was acquainted and had close alliance with many famous Bulgarian painters of the past. He himself was attracted to the art of painting. His family even suggested that he would become a monk iconographer. According to some of his companions, the young lion on the Regulation of the Bulgarian central revolutionary committee was created by him. The Author follows the alliance between Levski and the Iconographers of the Bulgarian Revival.

Key-words: Vasil Levski, iconographers, Bulgarian Revival.

Иконописецът Цаню Захариев пише в своите „Записки по Тревненското въстание“, отпечатани през 1932 г. в нищожен тираж и останали непреиздавани:

Тогава той¹ ми каза: „Аз дойдох от Влашко, имах още двама другари, носехме картини. Подарихме на Димитраки бей на сина му от тези картини. Той ги покачил на стената. Като ги видел баща му, попитал го откъде ги е взел. Той му разправил. Взема ги тогаз Димитраки бей и ги занаса на пашата, като му казал: „Туй кабул ли е на вас?“. Той му казва: „Не“. „И на мене не ми е кабул“. Узнават откъде са тия картини и изловили двамата ми другари и ги запират, а аз се скрих...²

Оказва се, че тези редове съдържат важен щрих от революционната биография на Апостола. Изобразителното изкуство играе роля в борбата.

По-нататък Цаню Захариев пише:

Седна той в талигата между иконите, които го скриха, защото беха големи, и тъй минахме през града, без да ни забележе никой. Отидохме на селото (Еникьой

¹ Васил Левски.

² Даскалов, Б. Левски в Трявна. Трявна, 1924, с. 3–7; Николов, Калин. Левски и зографите. – В: Пулс, 14.07.1987, с. 2.

– б.а.). *Взех го да живее при мене, като се услови с настоятелите (за учител – б.а.). Живеехме заедно три месеца, в една стая и на един креват спехме. В това време изработихме плана на въстанието, който да не може да се развали, макар и да умрем.*³

Не е нужно човек да е кой знае колко сведущ в характеристиките на изобразителното изкуство, за да схваща, че традицията в иконописта е консервативна. Това се набляга още в най-първата известна ни досега критика „Живописство у България“:

*Таквози едно скъпо занятие да стои все на един степен от памтивека... Това живописство у България ся е уграничило само... в свети образи и райско-адски начъртания... Тейзи живописци само копират (но твърде просто), а не створяват оригинални неща... Всяка красота трябва да има две неща: **идея** (въображение) и **вънкашън образи**, тези две неща тъй трябва да са скопчани, щото да съставят едно цяло...*⁴

И все пак сама по себе си иконописта и такава, каквато е била, приема редица важни духовни акценти: православните събори, българи светци, Кирил и Методий и техните ученици. Още векове преди това имаме следните сведения за ролята на иконописта в запазване на съзнанието на българската историческа памет. От Погановския манастир⁵ в националните ни колекции е запазена много интересна икона, която обаче е останала непопулярна през последния половин век. Някак странни звучат думите на големия историк акад. Кръстю Миятев за значението на тази икона, за нейната просветителска роля и онова негово старание да бъде съхранявана в специална стъклена витрина в Народния музей през 30-те години на миналия век, защото напразно ще търсите литература или репродукции от нея в последния половин век. Става дума за един трикрилен поменик с централно изобразена до поясно св. Богородица и медальонно вписан в нея образ на младеца. В долната половина на централната дъска и в двете ѝ крила са изписани конкретни имена, които започват с тия на българските царе от Борис насетне. Според Миятев поменикът е от около 1620 г., или век и половина преди Паисиевата история. Поменикът съдържа абсолютно всички български царе от Първото българско царство макар и в неточен ред. Погановският манастир е съдържал и други подобни сведения за миналото на българския народ – Добри Войников е бил предавал такива за съхранение на цариградската ни Екзархия, но лишени от пиетет към подобни страници свещеночиновниците ги загубили или по-вероятно са продали неизвестно къде (известни са на науката все пак няколко поменици, но онзи от Поганово, който е съчетание с нарисуваната Божия майка, е единствен и уникален!).⁶

³ **Николов**, Калин. Левски и..., с. 2.

⁴ Вж *България*, 7.01.1863 г.); **Николов**, Калин. Левски и..., с. 2.

⁵ Днес в пределите на Република Сърбия.

⁶ **Nikolov**, Kalin. Europa und die nationale Kunst in Bulgarien: Von der Jahrhundertwende Bis Zu den fünfziger Jahren. (1999); **Николов**, Калин. Левски и..., с. 2; **Миятев**, Кръстю. Погановският манастир. София, 1936, с. 69.

Но във времето на Левски една от проявите на това духовно действие е онова, което Цаню Захариев успява да препредаде на своите колеги и другари от Трявна, също зографи. На 5 май 1876 г. градът им посреща свободата, макар за 3–4 дни, извоювана от единствената по рода си чета, наречена *зографска* и съставена от иконописци.

Нека цитираме пак Цаню Захариев:

Веднаж, като четох от Светото писание този стих: „Человек яко трева, дни его яко цвет целний, тако оцветет“. Този стих като че бе винаги в ума и често си мислех: защо да бъде човек като тревата и дните му като цвете? Наистина човек не може да бъде вечен, но делата му могат. Воден от тези си разсъждения, аз търсех поле за деятелност, каквато по онова време трябваше и каквато аз можех по силите си да извърша, и намерих. Преди да се заломя с това свято дело, аз много размислях. По цели нощи не съм заспивал и често сълзи са намокрjali възглавницата ми: но не можех да гледам нашия народ тъй измъчван от неприятеля, пък аз да стоя със сгърнати ръце, докато могат те да въртят оръжие... Всичко това аз си поразмислях и най-после дойдох до туй заключение: да се простя с жена, деца, баща и майка, да нарамя тежкия кръст, като се заклея, че ще работя вярно за милото ми отечество и пред никаква опасност не ще отстъпя, догде не нанесем на Турция неизцеримата рана: а че какво ще стане с мене, Бог знае. Ний вече запалихме огъня, който ще стопи Турция, а сега и да умра, не ми е жално...

Заслужава да бъдат споменати и други художници, пак като анализираме текст от горните спомени.

Таман се обувахме с брат ми Кънча⁷, дойде Симеон Цонев⁸, на когото бях поръчал да дойде, за да изнесеме знамето. Подадох му го, като му разправих от где да мине, да го не види никой. Погледнах го, той излезва на портата. Викнах му да не излиза оттам, но той не искаше да чуе. „Тъй ще направя, с нас да излезе всекой“ – и разве знамето наред чаршията. Разбра се, че нема вече какво да се крием. Баща ми и майка ми взеха да плачат. Дойдоха и двете ми деца. Аз ги прегърнах и целунах, целунах ръка на баща си и майка си и излезох... Взеха да идат и нашите, един след други, докато се събрахме... Тръгнахме през сред града и запехме: „Не плачи майко, не тъжи...“. Пеят я Васил Михалев [зограф], Петър Генчев [зограф, убит няколко дни по-късно], Георги Калчев [зограф, заточеник във Видинската крепост], Георги Цанъов и неговият син Стефан [зографи, изпратени на заточение]...⁹

Образованието и високата за средата им култура им помагат да идентифицират своята съвест в историческия момент, да разберат своята роля в отстояването на националната идентичност, да се противопоставят на силното гръцко влияние или

⁷ Братът на Цаню Захариев, също иконописец.

⁸ Зограф, опълченец в боевете на връх Шипка през 1878 г. Автор на първите копия на стенописи от прочутата Боянска църква.

⁹ Даскалов, Б. Цит. съч., с. 3–7; Николов, Калин. Левски и зографите..., с. 2.

просто да поемат отговорни морални задължения чрез творчеството си. Редица родни художници проявяват много високо съзнание за историческия си дълг. Захарий Доспевски участва в Априлското въстание, арестуван е и избягва от Солун в Ерусалим, откъдето се завръща през 1882 г. Иван Доспевски е народен представител в учредителното Велико народно събрание. Кою Витанов помага на Славейков да събира пословици. Симеон Молеров е измежду най-видните представители на Македоно-одринската революционна борба.¹⁰ Георги Данчов носи, наред до Иван Арабаджията, славата на най-доверения човек до Левски. Той е много деен участник в Съединението. Станислав Доспевски умира в затвора с обвинение, че е руски агент, а той де факто е осъществявал явни и секретни връзки с руското консулство в Пловдив и е участвал в работата на комитетите, които Левски създава. Портретуваният от него д-р Чомаков от Батак, бива изгорен на скара...¹¹

Изграждането на исторически акценти и национални идеали е повод копривщенският лекар Бранков да изпълни литография в няколко цвята, на която рисува как светите братя Кирил и Методий покръстват Борис I и неговия двор.

Не по-малко интересно би било за нас да узнаем какви или кои са били онези картини, които Левски е носел със себе си.

Имало ли е наши творци, които са правили картини, които да не се харесват на властта? Или е имало начини да се набавят литографии с карикатурно съдържание, визиращо тогавашната действителност в Европа, също предизвикващи проблемни тълкования?

Така например една статия от 11.I.1871 г. припомня картината на някой си Русович:

Друга картина, която заслужава нашето внимание, е картината на г[-н] Русович. Тя представлява състоянието на нашето отечество България, която е везена с тежки синджуре, а лъвът седи около нея и буди я. Ние смело можеме каза, че тая картина е първа¹² между нашите картини, ако само авторът ѝ да не беше се възползувал от сюжета на италианската картина, която представлява същото, само наместо турска джамия стоят австрийски крепости и овцете пасе не българин, а италианец.

За този художник няма сведения и дори битува мнение, че това е вероятен псевдоним на също така неизвестния художник Клипарски, иронизиран доста незаслужено от Христо Ботев, който перефразира името му в някакъв мазач, клепащ боята, т.е. който маже бездарно. Всъщност съвсем ненаивните му, но идейно затрогващи и с много ясно послание графики, издавани в Букурещ, са важен етап в тогавашната родна култура. Смелостта да имам хипотезата, че Клипарски и Русович са едно и също лице ми дава повод точно горното описание на картината „Сънят на българския народ“ от 1845 г., издадена в Букурещ, литография.¹³

¹⁰ Него описва Антон Страшимиров като главен герой на романа си „Роби“.

¹¹ **Николов**, Калин. Левски и..., с. 2.

¹² Създадена е през 1854 г.

¹³ **Ботев**, Христо. Съчинения. София, 1929, с. 452.

За съжаление изкуството на А. С. Клипарски е предизвикало различни реакции. Видях, че Ботев го подлага на сарказъм, Николай Райнов пък пише, че художникът се възползвал от народната трагедия, за да се обогатява. И обратно, в книгата „Христо Ботев“ (1907), излязла под редакцията на Иванка Хр. Ботева и Иван Г. Клинчаров, се казва, че макар с *нищожни дарби, но неговите литографии, макар и грубо изпълнени, трогвали роба*.

Възможно ли е негови да са били творбите, които Левски пренасял? Или на неговия събрат, Неделчо Пандурски, когото Ботев също прави герой на своите фейлетони?

В няколко от най-известните фейлетони на големия български поет, публицист, вестникар и революционер Христо Ботев е избран за герой именно Неделчо Пандурски. Той е родом от малкото балканско градче Трявна, с което днес обозначаваме една от най-оригиналните и актуални като художествено своеобразие иконописни школи, град на поколения творци и с истински артистичен дух. Дали обаче самият Пандурски е бил художник, дали е отнесъл нещо от наситеното с творчество обкръжение, е много трудно да се потвърди. Сам аз съм установявал едно вероятно негово авторство на литография, изобразяваща преминаването на четата на прочутите хайдути Хаджи Димитър и Стефан Караджа през Дунав. Творбата бе подписана с неговото име. Днес колебливо съм длъжен да уточня, че не е изключено подписът да означава издателския имунитет. Още повече че биографът на Ботев, Захари Стоянов, с лека ръка му приписва редица графични творби, които без всякакво съмнение или проява на вероятности знаем, че са от друг. И все пак ако наистина и най-сигурно Пандурски е умеел да рисува, той преди всичко е издавал и съдействал за отпечатването и издаването на творби с патриотично съдържание – такова, което е осигурявало възможността от разпространение визията на актуални политически и революционни събития, важни за свободомислещите патриоти. Тези литографии съдържат обяснителни надписи на по два или три езика – български, румънски и френски. Изглежда именно той поръчва на полския емигрант Хенрих Дембицки изработването на толкова популярните и до днес у нас сцени от второто сражение на споменатата вече чета, самоубийството на Ангел Кънчев, за да не попадне в ръцете на турските заптиета, битката, която Филип Тотьо води край с. Върбовка (несправедливо битува заблудата, ще го установим и в един цитат от Иван Вазов по-долу, че поради посоченото вече подценяване художническата сага в онова бунтарско време, събитието в тази графика е свързано погрешно, като случило се с четата на Хаджи Димитър), пристигането на Симеон пред крепостните стени на Цариград (събитие, което патетично е прекръстено като влизане, а всъщност не това се е случило)... Тук е мястото да се добави, че подобни интерпретации на историческата правда са били срещани в онази епоха.¹⁴

Ето и описанието на Вазов на картина, която големият писател поставя в кръчмата на Странджата и това описание много говори. Или е едно, предполагам, типично описание на гостоприемница с подчертан хъшовски интериор:

¹⁴ Nikolov, Kalin. Europa...

На срещната стена бяха налепени няколко литографически картини, които представляваха боевете на Хаджи Димитровата чета при Върбовка, при Карачисен и клетвата, която прави същата чета при дунавския бряг. Няма нужда да описвам подробностите на тия картини: те са разпространени по всички кътове на отечеството ни и всеки от нас ги е гледал на времето с благоговение и възторг. Достойна за любопитството беше една картина, изписана грубо с ръка, залепена под горните три. На лявата ѝ страна беше изобразено нещо като село. Из това село излязоха нещо като селяне. Пред тия селяне вървеше един стар турчин с огромна гъжва, с едно блюдо на ръцете, в което стоеше пита хляб. Срещу тази буколическа група задаваше се друга група, състояща се от въоръжени чоловеци, с бели хъшовски дрехи, с цървули и калпаци, на които личеха малки лъвчета. В средата се издигаше един великан, който държеше висок червен байрак със словата „Свобода или смърт“. Отдолу, с едри неправилни букви, се разказваше съдържанието на картината, представляваща посещението, което направи един турски първенец на четата, не помня добре в кое село. Това разказване се свършваше с думите: *Д а ж и в е е х р а б р и я т С т р а н д ж а – з н а м е н о с е ц!*¹⁵

Допълнителен шрих от биографията на Васил Левски е и това, че той е познавал и другарувал с много от големите ни или да кажем, важните ни тогавашни художници. Знае се от това, което майка му и сестра му са разказвали, че самият той е рисувал, считали са, че ще стане иконописец-монах. Според някои от сподвижниците му лъвчето от корицата на Устава на Българския централен революционен комитет е нарисувано от него. Говори се още и за изображение на лъв на външна стена на Драгалевския манастир, заличено от времето.

Нека изброим поне няколко от приятелите му: Георги Данчов – Зографина, Станислав Доспевски, тревненците, Петьо Ганин...¹⁶

През 1869 г. **Георги Данчов** се запознава с Васил Левски и започва да му помага по устройството на тайни революционни комитети из Южна България. Той е и сред организаторите на неуспялата акция за спасяването на Апостола. През 1873 г. Георги Данчов е заловен и осъден на доживотно заточение в Диарбекир. Успява да избяга и отива в Русия. Там започва да рисува творбата си „Трагедията на България“, която завършва в Свищов през 1878 г. От 1879 г. живее в Пловдив и създава легендарната си творба – литографията „Свободна България“. Развива активна обществена дейност, учител е по рисуване, издава първия в България учебник по перспектива, издава вестник „Галасъм“ и публикува в него свои карикатури. Деятел е на Съединението. Избран е за помощник кмет на Пловдив, заседава 2 мандата като депутат в Народното събрание.

Станислав Доспевски, с рождено име Замфир (Зафир) Зограф, е син на Димитър Зограф и племенник на Захари Зограф, които са видни представители на Самоковската иконописна школа. Доспевски е един от първите художници с ака-

¹⁵ **Вазов**, Иван. Немили-недраги. София, 1967, с. 11.

¹⁶ **Николов**, Калин. Kultur und Zivilgesellschaft in Bulgarien von der zweiten Hälfte des 19. bis zum frühen 20. Jahrhundert (2003).

демично образование в България. Художественото му наследство включва икони, портрети, рисунки и стенописи. Участва дейно в обществения живот – той е един от създателите на читалище „Виделина“ в Пазарджик. Включва се в националноосвободителното движение. Поддържа връзки с Васил Левски, Ангел Кънчев, Димитър Общи и др. революционери. По време на Априлското въстание събира помощи, приютява бежанци и изпраща дописки до европейския печат.

Чрез Левски един иконописец ще направи и друг род творба, неиконописна.¹⁷ През 1881 г., когато в книгопечатницата на Янко С. Ковачев в София е изработена щампата „Объсванието на приснопамятний родолюбецъ войвода Василь Левски (Диакона) на бий февр. 1873 г. въ гр. София“. Тя е копие на литография, изработка на тревненския зографин **Симеон Ц. Симеонов** (1853–1881), с време на създаване най-сигурно през годините 1879–1880. Симеон Ц. Симеонов е забележителна възрожденска личност: пръв братовчед е на Ангел Кънчев, в неговата семейна къща е отсядал Апостола. Потомък е на известен зографски род – Витановците. Свири отлично на цигулка и флейта; първи докарва фотографски апарат в родната Трявна. През 1876 г. се глави за байрактар на четата от тревненските зографи, начело с войводата Цаню (Стефан) Захариев. След разгрома на въстанието емигрира във Влашко, откъдето през 1877 г. заедно с руските войски преминава Дунава. Участник е в боевете край Стара Загора и на връх Шипка, отличен е с Георгиевски кръст за храброст. Негово дело са първите (4 на брой) репродукции на ктиторските портрети от Боянската черква, които предоставя на Градската галерия в Пловдив. От уменията му е възхитен Константин Иречек, който крои свои планове за него (искал е да го привлече към музейна работа). Осуетява ги преждевременната, за жалост, смърт на художника поборник през 1881 г.¹⁸

¹⁷ **Попов**, Жечко. Васил Левски в българското изобразително изкуство. София: Българско изкуство, 1976.

¹⁸ **Новков**, Митко. На Дякона Левски Светото Евангелие, рисуване. [онлайн]. [прегледан 2.08.2019]. <https://www.marginalia.bg/analizi/na-dyakona-levski-svetoto-evangelie-risuvanie>

Приятелството между Петко Тодоров и проф. Александър Балабанов

Радка Пенчева

**The amity between Petko Todorov and
Prof. Aleksander Balabanov**

Radka Pencheva

Summary

The text follows the creative amity between the writer P. U. Todorov and Prof. Aleksander Balabanov based on memoirs of Al. Balabanov titled “Me too in this world” and his article from 1930 “Life and Poetry (P. U. Todorov)”. Early deceased P. U. Todorov bequeaths to Al. Balabanov the care for his creative works in 1930.

Key-words: P. U. Todorov, Aleksander Balabanov, amity, idylls, dramas.

В литературната наука са създадени многократни изследвания за творческите приятелства между П. Ю. Тодоров и неговите съмишленици от кръга „Мисъл“, за приятелството му с писателя Иван Кирилов и т.н. Недостатъчно внимание е отделено на приятелството му с Александър Балабанов. И това е странно, като се има предвид, че те се запознават още през 1899 г., когато следват в Германия – Балабанов в Лайпциг, а Тодоров в Берлин, но често си гостуват. След смъртта на П. Тодоров проф. Ал. Балабанов съставя и пише предговора към избраните съчинения¹ на П. Ю. Тодоров. Запазени са и около 150 писма, разменени между двамата. Разказвам за това приятелство въз основа на публикуваните спомени на проф. Ал. Балабанов „И аз на тоя свят“ и статията му „Живот и поезия. П. Ю. Тодоров“ (1930).

В спомените на проф. Александър Балабанов откриваме разказ за запознанството между двамата на гарата в Лайпциг, когато той и годеницата на П. Тодоров – Райна, го очакват от Берлин. Ето какво пише за това пристигане и очакване:

Днес, 11 часа преди пладне, пристига Петко – ми каза още сутринта Райна.

Кой знае как и защо, а може би много добре ще се знае от всички, но аз се смутих много при това съобщение от Райна. Не бях виждал никога и никак Петко, или за да се изразя с неговия вече израз – Петка...С „!... Но толкова много го очакваше душата ми, толкова жадувах да говоря само за поезия, която единствено ме интересуваше и само разговорът, за която можеше да ме събуди,

¹ Тодоров, Петко Юрданов. Съчинения. София: Държ. печ., 1929 (кор. 1930). 406 с.

да ме сепне и от най-тъмната заспалост да ме ободри и в минути на голяма и дълбока безнадеждност, щото аз вече предвкусах силата на насладата си...

Аз бях чел от Петко само „Овчари“, тая прелестна, но някак си разпокъсана идилия в „Мисъл“. Но годеницата му, Райна, с която той ни бе вече чрез писма сближил, ми бе разправяла толкова за него, както и за мен пък на него! Райна бе дошла по негово нареждане в Лайпциг да учи пиано, за да не са и двамата в Берлин. А то... работата излезе така, щото наистина в Берлин не бяха постоянно и двамата, но в Лайпциг...

Райна бе съвсем младо момиче и всецяло пленена от всички мисли и творения на Петко, който бе тогава на двайсет, едва на двайсет години, а пък аз – на туй отгоре – и няколко месеца по-млад от него...

На мен разправяше само за него, на него пишеше само за мен...²

Двамата отиват на гарата да посрещнат П. Тодоров. Ал. Балабанов описва малката катастрофа с влака при спирането му:

Ето го Петко слиза. Смее се и като се смее, хълца като дете, ту на мен, ту на нея – и вика:

– Балабане, щяхме да не се видим още малко, ако да беше станало нещо...

Разбира се, „Балабане“, не „Балабанов“, а „Балабане“... От Райна, тя така си викала, така си викала – и той така. А после, в София, и децата на Петко все „Балабане“ ми викаха, дори когато бяха съвсем невръстни, че той се ядосваше и ги поправяше...³

Именно при тази първа среща Балабанов забравя латинския си трактат във файтона и едва го открива, притеснен, защото следобед на същия ден е защитата му. Тази разсеяност е характерна за Александър Балабанов през целия му живот.

В този ред на спомените си той е записал и това, което оставя като текстове за П. Ю. Тодоров:

Биография и литературна характеристика на Петко Тодоров съвсем нямам намерение и не искам да давам аз тука. Това съм сторил обилно и във всички посоки в многобройни статии и особено в увода си към избраните му от мене съчинения, издадени от Министерството на просвещението под моя редакция, както ми завеща той, когато отиваше за Швейцария – за да не се видим вече никога живи... А само на 9 юни 1921 година, като сме пътували цяла нощ от Драгоман за София – заедно, но аз жив, а той мъртъв – и в ковчег!...⁴

Но да продължим със срещата им при тяхното запознанство:

Късно се прибрахме в квартирата. Ще спим. Ха, ще спим зер...

² Балабанов, Александър. И аз на тоя свят: Автобиогр. повест. ред. [с послесл.] Тодор Боров. София: Отечество, 1979, с. 122–123.

³ Пак там, с. 123–124.

⁴ Пак там, с. 123–124.

И така и постъпихме... Легнахме си. Той на леглото в тясната ми стая, аз на канапето... Угасихме газовата лампа.

– Спиш ли, Петко?

– А ти?

Запалих лампата.

– Нещо ме притиска – казва той. И се изправя, за да сложи главата си в лявата ръка и да се опре на лакътя си.

Същото направих и аз...

– Една драма съм записал, една драма съм записал, една драма – не ме оставя да мигна. Всички образи и картини се бъркат в главата ми.

Пък току млъкна...

И се замисли.

Той идеше сега от чайното море на руските емигранти – на Лениновци и Троцковци, идеше от Швейцария, след като е бил по-напред в Тулуза, във френски лицей, и после в Елена и в Русе с покойния министър Иван Белинов да издават вестник „Законност“ – с много противозаконни статии от двамата...

И все му се искаше всичко да ми изкаже изведнъж. Но колкото и да говорехме – всичко се обръщаше на поезия...

– Каква е тая драма?

– „Зидари“ ще се казва.

– Къде е?

– Не е написана. Искаш ли да ти я разкажа? Слава богу – нито ти, нито аз нямаме часовник, та може и да съмне...

– Нищо...

Не биография, нито литература, а искам да представя как сме си били двама донкихотовци... А всъщност – ще разкажа поне за тая драма, за да се отърва от тая беля тука и в тия си бързи писания...

...И драмата дойде.

И скоро заедно с разказа му пред мен се нареждаха образите на зидарите, ехтяха надеждните удари на чуковете, чучуриите ромонеха за Балкана, пукот от пушки заглуши всичко – после виждах вече как се дигаха и слагаха ръцете на зидарите с чуковете, но не се чуваше никакъв глас... Убиват те младата жена и в зидовете на черквата, убиват себе си – и се скитат вече като призраци в жълтината на балканската есен...

Толкова ми хареса тая драма тогава, толкова много! Просто мислех, че е нещо извънредно, както и се доказва по-късно в живота на същата драма. Но дотогава?...

Сутринта Петко си замина за Берлин. Аз едва дочаках да дойде обяд да я разкажа на другите...⁵

Александър Балабанов разказва по-нататък за многото редакции на драмата,

⁵ Балабанов, Александър. И аз..., с. 129–130.

които П. Тодоров му праща, а той не одобрява. Работата върху нея продължава повече от 10 години. Ето и края на този процес:

Това търсене на „Зидари“ у Петко трая десетина години. Драмата се печати в „Мисъл“, получи награда от Академията, но аз все я мразех и наистина не беше нищо... И в Княжево я четохме, той си я реди отново и я преправя, и в София, като възрастни вече другари... Четене и препирни – и драмата все нова и друга...

И еднаж Петко извика смъртно печален:

– Какво искаш ти?

– Искam драма!

– Утре ще я имаш!

И ето наистина. Утрото дойде – и драмата дойде. Така я направил, с такава сила и ожесточение се нахвърлил върху действието и героите, с такъв героизъм махнал всичките бабешки сантименталности – драма!...

*

И не дълго след това ние пак сме заедно с Петко Тодоров, заедно една вечер – но тоя път в една ложа на Народния театър, на тогава новия и бляскав, на който аз бях тогава не само първият драматург, но и нещо повече – 1907 година... Блясъкът угасна, дигна се завесата. Дигнаха се нашите сърца.

Драмата мина силна, прясна, жива, преизпълнена с поезия... Публиката гледа у нас, аз го мушкам и щипя да излезе на сцената. Той излиза и бяга оттам, но пак го уципах: това бе благодарността ми... Петко се закиска като дете и захълца...⁶

Александър Балабанов си спомня и за дружбата си с големия приятел на България Георг Адам⁷, превел на немски творби на Пенчо Славейков и на други български писатели. Тримата се сприятеляват и често общуват.

Така – и все така, докато дойде Петко... Бойкинов си бе заминал вече доктор по медицината, останахме тримата: Адам, Петко и аз... Поезията взе вече да беснее... Нищо друго не ни интересуваше. Каквото бе донесъл Петко от Бернското швейцарско чайно море на Троцкевци, на Лениновци и на мнозина други руски външни дейци, той го изтърси вече на масата само за две-три вечери и обеди...

Адам преведе чудно хубаво много от най-хубавите идилии на Петко, те излизаха на видни места в немските списания – и така нататък...

П. Ю. Тодоров, 1914 г.

⁶ Балабанов, Александър. И аз..., с. 132–133.

⁷ Вж Величков, Петър. По следите на 205-те номерирани екземпляра. – В: Библиотека, 2018, кн. № 1, с. 92–98.

И пак отивахме заедно у Адамови, те, които ще да са имали някаква полска жилка⁸, и Петко също ги много обичаше.⁹

Балабанов разказва и за желанието на Петко Тодоров да пее, как той се държи с брат си и как самият Балабанов му намира нова квартира в Берлин, защото вече явно болестта му е започнала:

Бойкинов пееше и не пееше, ама като почнеше Петко да пее!... Рекорд на най-фалшиви виения и извивания от време на време!... И поне Бойкинов спираше, когато му кажеш, а Петко – колкото повече го молиш, толкова повече пееше и извиваше... И то една еленска песен – за одного, който паднал в Сръбско-българската война:

*Олеле, братя, умирам
в джеба ми има три лири,
три лири – турски жълтици...
Щете ги, братя, изпийте,
щете ги дайте на мама...*

И я изпее по няколко пъти, а ние – особено когато бяхме мнозина и на публично място, ние се пукаме от яд, а той хълца и се смее, хълца и се смее... И не го е грижа!

Дори еднъж всички ни помолиха да напуснем първокласен един локал заради песента „Олеле, братя, умирам...“. А той пак се смее и хълца като дете... А на туй отгоре и не плаща, когато брат му Христо бе там, а си дигне бастуна, на палтото го закачи и каже спокойно:

– Майн Брудер цаалт... Брат ми ще плати...

А брат му плащаше – и му идеше да се пръсне от яд, не зарад парите, те имаха и имаха доста, а зарад спокойствието, с което Петко казваше:

– Майн Брудер цаалт...

Петко имаше лоша квартира, имаше големи мъгли в Берлин, в неговата стая и слънце не проникваше. Петко кашляше лошо, аз просто му заповядах – да му намеря друга квартира – по-удобна и по-хигиенична... Пък тогава и за мене щеше да бъде по-удобно там да бивам на конак, там да е моят ятак.

И му намерих една хубава широка стая на първия етаж на „Филипцрасе“ 21... И наредих, без да го експлоатират – Петко бе пълно дете в тия работи – да му носят по две кила ли беше или по два фунта мляко, и го контролират как той го изпива всичкото...¹⁰

⁸ Майката на Георг Адам е полякиня.

⁹ Балабанов, Александър. И аз..., с. 148.

¹⁰ Пак там, с. 148–149.

В разказа на Александър Балабанов присъства и срещата на двамата приятели със световноизвестния учен Георг Брандес¹¹, който изнася лекция в Берлин:

Щом прочетохме, че Брандес дошел и веднага – в хотела му да му занесем всички излезли на немски идилии на Петко. Особено хубаво и прясно звучеше на немски Петковата чудна идилия – като симфония, именно идилията „Борба“, в която се представяше борбата в гора на два рогати елена за една кошута... Тая идилия той написа след едно наше посещение на Националната галерия, где-то видяхме една свежа картина: в гората пред първите слънчеви лъчи се бият жестоко два елена за една кошута, която си стоеше настрана безстрастна и чакаше кой ще победи, за да отиде с него...

Занесохме ги, нямаше го Брандес в хотела, оставихме ги на портиера и си отидохме – като решихме на всяка цена да отидем на другия ден на сказката му в Шарлотенбург... Но решихме... не знам защо – да не съобщаваме на Адам, че ще отидем на сказката, да не дойде и той...¹²

Двамата приятели се вълнуват много по време на сказката, слушат задълбочено блестящото слово на Брандес. В края на лекцията си той споменава, че вечерта двама българи са му занесли в хотела свои творби, преведени на немски, но още не е успял да ги прочете. Двамата младежи са много развълнувани, въпреки че той не споменава имената им.

Очевидно Балабанов има много общи спомени с П. Ю. Тодоров. В автобиографичната си книга той разказва и за моменти, свързани с творческия процес при поета. Така веднъж, когато Петко Тодоров го праща на баня, Балабанов се връща и заварва същия да чете сборника с народни умотворения. Заловен на *местопребыванието*, Петко Тодоров признава, че ползва материал от него, за да напише идилията си „Църква“.

И Петко продължи идилията си, завърши я, прочете ми я десетина пъти, поправи... цях да кажа, поправихме, някои неща, и я прати, и наистина в най-голямото безпаричие получи двадесет и пет марки хонорар – и ги изгуляхме в разговори за поезията, за имитацията, за плагиата, за Ибсен, когото той познаваше по-добре от мене, беше го чел на руски в Берлин, где-то се даваха Ибсеновите премиери тогава в присъствието на автора...

Но между тоя хонорар и пращането на идилията има толкова работи да се разправят, не ги разправях досега, защото не кълдисвах – страх ме е да не изложя Петко с нещо, когато толкова много го обичам! И ако ги разправя впоследствие, знайте че ще бъде от любов и ще бъде разказано с любов...

Но сега нямам кураж.¹³

¹¹ Георг Морис Кoen Брандес (4.II.1842–19.II.1927) – датски литературовед, публицист, теоретик на натурализма.

¹² Балабанов, Александър. И аз..., с. 150.

¹³ Пак там, с. 159.

Виждаме колко субективно са обагрени спомените на Александър Балабанов за П. Ю. Тодоров. И това е логично. За разлика от дневниците, спомените са по-свободни като текст. За да ги напише човек може да ползва освен паметта си и други източници. В този случай спомените са по запазеното в паметта на Балабанов. От тях лъха обич и добро приятелство. Да не забравяме, че когато двамата другаруват, са съвсем млади и се намират в чужбина, далеч от родината. Вероятно обичта и приятелството им е било взаимно. По тази причина П. Тодоров завещава на Балабанов да издаде избраните му творби, което се случва през 1930 г. Освен съставител, Балабанов е автор и на предговора към тях, на който ще се спра.

Предговорът на избраните съчинения на П. Ю. Тодоров събира в себе си няколко текста, печатани на различни места от проф. Ал. Балабанов. Под заглавие „Живот и поезия“ те излизат и в книгата му „Студии, статии, рецензии, спомени“ (1973). Ще се позовавам на нея в своите разсъждения.

Студията е разделена на няколко части. Първата от тях носи заглавието „Смърт. Интимни бележки“. В нея проф. Балабанов разказва за запознанството си с П. Тодоров в Лайпциг през 1899 г. и за безсънната нощ на двамата, когато говорят за поезия. Проф. Балабанов откроява разбирането на П. Тодоров, че се чувства писател, свързан и живеещ единствено за поезията и литературата. През този период той създава и много от идилияте, които чете на приятеля си. Работи върху тях задълбочено, всяка има по 3–4 редакции. Проф. Балабанов е човекът, който най-добре знае творчеството му. Заради това П. Тодоров му завещава издаването на избраните му творби. Срещата им е в навечерието на отпътуването му за Швейцария, когато поетът е много болен и трябва да се лекува. П. Тодоров дава заръки на Балабанов и вади едно тефтерче, в което са записани всичките му творби. Чете заглавията пред професора, а той разказва как са създадени и каквото знае за тях. Балабанов разказва на поета и за критиките, споровете и важни моменти от тяхното приятелство. Сякаш животът отново преминава като на филм пред Тодоров, плачещата му жена и угрижения му брат Христо. Нещо повече: Балабанов му разказва и за посещенията си в Елена през лятото на 1903 г. Той си спомня всички хора, с които се е срещал, забележителностите на града, неговата атмосфера и т.н. П. Тодоров възкликва на този разказ:

– Ти помниш всичко. Знаеш идилияте и драмите ми, и хората ми, и хълмовете ми – като че са днес пред нас. Помни това, не ги забравяй, помни ти – аз си отивам вече...

*И замина, и не се върна вече с дихание.*¹⁴

Александър Балабанов,
ок. 20-те години на XX в.

¹⁴ Балабанов, Александър. Живот и поезия. – В: Балабанов, Александър. Студии, статии, рецензии, спомени. [т.] 1. под ред., [с предг.] на Тодор Боров. София: Бълг. писател, 1973, с. 336.

Проф. Александър Балабанов разказва и как на 9 юни 1921 г. на гарата в Драгоман посреща и съпровожда тленните останки на Петко Тодоров и Пенчо Славейков, за да бъдат погребани в София. Има нещо симптоматично в това, че двамата приятели са заедно и в смъртта си, единият от Италия, другият от Швейцария. И проф. Балабанов си спомня за датата 14.II.1916 г., когато се получава телеграма, че Петко тихо е издъхнал в Шато Дьо.

Втората част на студията е озаглавена „Живот“. Александър Балабанов отбелязва, че ползва бележките на съпругата му Райна, статия по повод 5-годишнината от смъртта му от брат му д-р Христо Тодоров, а също и това, което знае сам, за да състави биографията на П. Тодоров. Следват биографични данни: къде и кога е роден, неговите детски и ученически години в Търново и Тулуза, завръщането му в България, годините, прекарани в Русе, където заедно с братовчед си Иван Белинов¹⁵ издават вестник „Законност“ и поетът едва не бил осъден заради статиите в него за обида на височеството. Спасява го неговата младост и непълнолетие. По-късно П. Тодоров заминава да следва право в Берн, Швейцария, но се отказва и пристига в Берлин, където записва славянска филология. Балабанов отделя специално внимание на старанието, с което Петко Тодоров подготвя докторската си дисертация – за отношението на славяните към българската литература. По този повод поетът пребивава в Прага, във Варшава и в Львов, за да събира материали. Проявява голямо трудолюбие и талант при подготвянето на този труд и е жалко, че той остава непубликуван и по този начин неизвестен в науката. След това П. Тодоров се установява в София като утвърден писател и член на кръга „Мисъл“. Назначен е на работа като секретар в Народната библиотека, където прекарва до 1914 г. След това заминава на лечение в Швейцария и през 1916 г. умира.

Третата част на студията носи заглавие „Човекът и писателят“. В нея Александър Балабанов набляга върху факта, че поезията за Петко Тодоров е смисълът на живота му, че тя е самият му живот. Споменава, че той черпи идеи от живота, както и че общественият живот, войните, политиката – всичко той свързва само с поезията. Главна черта на характера му е неговата хуманност, непримиримост към бруталността; обича много България и българския език, без да патриотарства, цени всекиго, който владее занаята си, пък бил той и мечкар.

Четвъртата част е озаглавена „Идилията му“. Балабанов ги определя като едно от най-значителните явления в българската литература. В исторически план търси зараждането на този жанр и го намира още във времето на Теокрит, когато човекът започва да търси сюжетите си не сред боговете, а сред природата и сред интимния свят на обикновените хора. Дава определение за идилията като *тихи, мили и безпретенциозни пасторални сценки в лоното на природата, под звездното небе, в майски нощи*.¹⁶

Балабанов откроява специфичното в идилията „Край запустялата воденица“,

¹⁵ Иван Иванов Белинов (1859–1902) – бълг. офицер, адвокат и политик от Демократическата партия, министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията (1901–1902).

¹⁶ Балабанов, Александър. Студии, статии..., с. 345.

„Мечкар“, „Змейно“, „Певец“, „Гусларева майка“, „Несретник“ и др. От тях лъха лиризм, поетичност, плод са на творческата фантазия на автора.

Петата част на студията разглежда драмата „Зидари“. В нея Балабанов ни запознава отново с творческата история на драмата, при писането на която той е пряк свидетел. Редакциите ѝ продължават 10 години. Така се стига до блясавия ѝ успех на сцената на Народния театър.

Последната – шеста част на студията – носи заглавието „Молба“. В началото са цитирани думите на П. Ю. Тодоров, че би желал 50 години след смъртта си да може да погледне какво от поезията ни е останало, какво ново се е родило. И проф. Балабанов прави кратък преглед на новите явления в българската литература. Едновременно с това той разсъждава и за българския читател – какво той цени и уважава и в сегашната, и в литературата от миналото ни. Завършва с констатацията, че съвременният читател би оценил и разбрал високо поетичното и художествено творчество на П. Ю. Тодоров.

Студията на проф. Александър Балабанов е задълбочено вникване в живота и творчеството на неговия незабравим приятел от младини П. Ю. Тодоров. Написана с много обич и с проникновение, тя и днес звучи актуално. Пример е за едно добро приятелство, както и за достойно изпълнен приятелски дълг.

За описа на Вера Василева

Христо Глушков

For the inventory list of Vera Vasileva

Hristo Glushkov

Summary

Assoc. Prof. dr. Hristo Glushkov edited the work of Vera Vasileva on the History of Economy in Bulgarian area during the period 1648–1879. She presents documents preserved in the Bulgarian History archive of the National Library “St. St. Cyril and Methodius”.

Key-words: National Library “St. St. Cyril and Methodius”, Vera Vasileva, Bulgarian Revival.

Обособяването на Българския исторически архив (БИА) като институция в състава на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – за съхраняване и използване на документи от епохата на Възраждането, позволи на неговите сътрудници да го утвърдят като авторитетен център за изучаването на политическата, икономическата и културната история на българския народ.

Архивът на Възраждането (или Българският исторически архив, както е известен между специалистите) привлича учени от различни поколения, тъй като богатството на съхраняваните в него документи е неоценимо. Изпитвам чувство на уважение към сътрудниците на архива, които ме ориентираха в необходимите ми документи за написването на монографията ми за живота и дейността на братя Евлоги и Христо Георгиеви¹. По различни причини тогава използвах само ограничен брой архивни фондове и се надявам в бъдеще отново с тяхна компетентна помощ да имам възможност да открия съществената роля на братя Георгиеви при еволюцията на стопанските процеси през Възраждането.

Приятна изненада за мене е фундаменталният труд на колежата Вера Василева, която е подготвила внушителен опис на запазените документи за стопанската история на България, които се съхраняват в БИА. Тя е успяла да се запознае и да представи на бъдещите читатели документи от над 800 фонда и колекции, да проучи написаното от десетки компетентни краеведи като Димо Минев, Никола Начов, Юрдан Трифонов, Кирила Възвъзова-Каратеодорова, както и книгите на авторитетни стопански историци като Христо Гандев, Виржиния Паскалева, Любен Беров, Константин Косев, Христо Христов и др. Вера Василева тематично

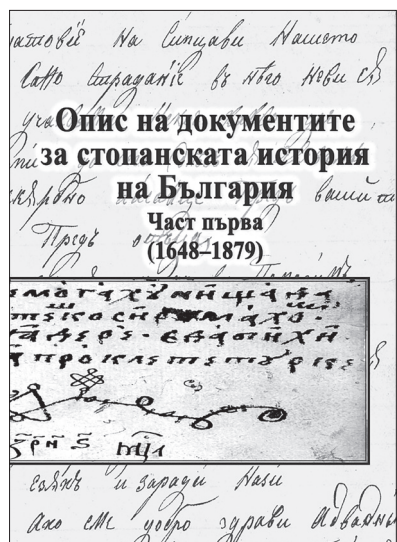
¹ Проф. д.ис.н. Христо Глушков е автор на монографията „Евлоги и Христо Георгиеви. Живот и дейност“, издадена от изд. „Наука и изкуство“, 1. изд. 1982, 2. изд. 2014). Заместник-ректор е бил на университета „Св. св. Кирил и Методий“ във Велико Търново (2003–2007).

групира представяните фондове и документи в раздели и по такъв начин улеснява изследователската работа с тях.

Съставителството на описа, извършен от колегата Василева, е резултат на нейната професионална компетентност, завидно умение за систематизиране на документите и респект към основното изискване на историческата наука за обективност и коректност. Очевидно е, че за подготовката му тя е посветила дълги години, стремяла се е да проследи и представи еволюцията на стопанските процеси в българските земи през епохата на Възраждането. Имам предвид данните в описа за занаятчийското производство, начините на търговска обмяна между провинциите в Европейска Турция, организацията на седмичните пазари в градовете и годишните панаири като тези в Узунджово и в Ески Джумая. В описа са представени правилници на еснафските организации у нас, регламентите на занаятчии и търговци.

Убеден съм, че с отпечатването на описа не само ще бъдат улеснени изследователите на стопанската история у нас и в чужбина, но ще се обогатят поселищните проучвания на краеведите и музейните специалисти. След издадената от сътрудници на БИА поредица от описи на отделни по-богати архивни фондове от Възраждането, с отпечатването на подготовения от г-жа Василева опис се постига по-високо ниво на специализирани тематично издания на документи. В този смисъл съм дълбоко убеден, че подобно издание е необходимо и полезно. То е поредно доказателство за видната роля на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, на нейните отдели, издания и каталози в развитието на българската наука.

Имах възможност да работя в архива на френското външно министерство, както и в руския дипломатически архив, които са много богати с документи и за българската история в ново време. Впечатли ме обстоятелството, че при тях документалните поредици са дело на авторски колективи, и то големи. Вера Василева е предпочела да работи самостоятелно. Нейният труд заслужава висока оценка, която, надявам се, ползвателите и читателите ще посочат при работата си с описа.

Подобни описи, като този, изискват дългогодишен упорит труд, какъвто могат да положат само самоотвержени и посветени на България архивисти. Затова препоръчвам горещо труда на Вера Василева на историци, архивисти и студенти, защото чрез него ще бъдат улеснени в изследването на стопанската история на българите през Възраждането.

Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: Част първа, (1648–1879). състав. Вера Василева. ред. Петър Величков. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2019. 504 с.; сн.

Спомен за Рада

Мая Кисьова

Memory of Rada

Maya Kisyova

Summary

28 theatrical activists are telling the story of Rada Spasova (Actress and playwright) in a book.

Key-words: Rada Spasova, theatre, memories.

Книгата съдържа 28 фрагмента от театрали за актрисата Рада Спасова (1945–2008). В предговора Георги Тошев казва: *Тя притежаваше интуиция за път и посока... Тя беше създател на театрални ситуации...*

Устойчива на творчески предизвикателства, с изключителен характер – рядко сама създаваше предизвикателства. Рада беше мощна актриса и човек на действието. И книгата прилича на нея – елегантна, но алтова, лека, но жежка.

Дебютира в Разград през 1975 г. в ролята на Малама от „Вампир“. 20 години по-късно, отново под режисурата на Христо Кръчмаров, изиграва своята още по-зряла и категорична Малама.

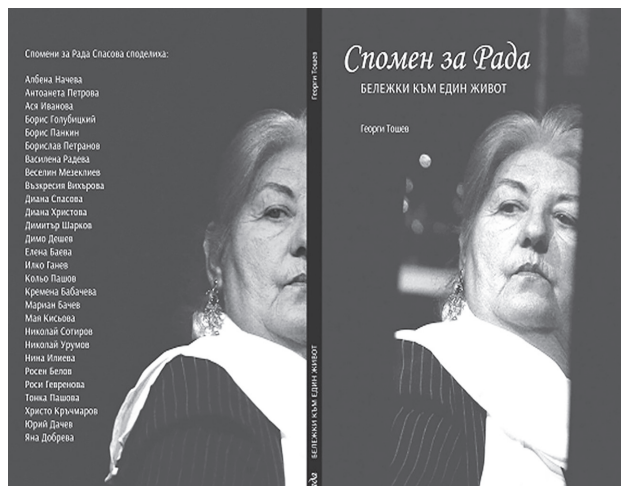
В периода 1991–1996 г. е директор на ДТ „Антон Страшимиров“. Привлича Възкресия Вихърова, установява траен и плодотворен контакт с главния режисьор на Орловския академичен театър „И. С. Тургенев“ Борис Голубицкий. Театърът придобива самочувствие и представя постановки като „Домът на Бернарда Алба“, „В лунната стая“, „На оживеното място“, „Щура любов“, отличили се на национални и международни фестивали. Рада беше театрален мениджър със стабилна подготовка по холандска матрица в НБУ.

Пътят на директор я отвежда във Варна, където театралната ситуация е динамична и мащабна.

В ДКТ „Васил Друмев“ Рада Спасова увенча много реализации. Кремена Бабачева споделя в книгата:

...тя изпълни това, което считаше за своя мисия – честването на 150-годишнината на българския театър, създаването на млада жизнена трупа и голямата ѝ любов – ежегодните Друмев театрални празници, станали неизменна необходима част от живота на българския театър. Тя успя да върне любовта на шуменци към театъра. И остана завинаги при тях.

Колоритният актьор Никола Пашов е молил Рада да напише своята творческа история за поколенията. *Нямам време* – му отговаря тя. А то, времето, завърши кръга на тази енергия чрез спомените в книгата. Всеки от тях е само блеснал

прожектор, чието въздействие ще отключва още и още памет, защото *емоционалната памет* (по Станиславски) е огънчето за мимолетния *материал* в театралното изкуство – тялото, душата и духа на актьора.

Книгата съдържа динамична поредица от случвания *за пръв път*:

Доц. Юрий Дачев за дебюта му като драматург с „Праведните не закусват в петък“.

Борис Панкин и Василена Радева за дебютите им като

режисьори на професионалната сцена. Толкова различни театрални ситуации – през 80-те и 20 години по-късно!

- Мариан Бачев разказва как Рада събира него и бъдещата му съпруга в една и съща пиеса в Шумен.

- За 17-годишното творческо сътрудничество с театрите, които Рада оглавяваше, разказват проф. Борис Голубицкий и Олга Нестерова, заслужил деятел на културата на Русия.

- Проф. Елена Баева споделя уникалните си наблюдения за Рада като студентка по актьорско майсторство – в кипежа на работата на сцената, безкомпромисна и всеотдайна.

- Известният режисьор Димитър Шарков я нарича сполучливо *Фантомът на театъра* – реплика към „Фантомът на операта“, защото смелостта да се прави качествен театър крие много рискове, а гаранциите са неистова работа и непокла- тимо доверие във всеки участник от екипа.

Книгата „Спомен за Рада“ създава прекрасна театрална атмосфера, многообразна, интересна, вълнуваща. Ние, живите, понасяме тъжната ирония, че ни е било нужно линейно време, за да съумеем да изкажем благодарност. Да прозрем нейните рискове, за които не сме подозирали. Да приемем горчивия факт, че материята на голямото сърце се трансформира във вечност. Загубата боли. Но внезапният спомен може да озари, да донесе облекчение, а смирението да направи тази история на жената, майката и твореца Рада Спасова още по-ценна. За всички.

Спомен за Рада: Бележки към един живот. състав. Георги Тошев. Велико Търново: Абагар, 2019. 70 с.

Библиографски справки

29 Нехристиянски религии

Орфей и орфизъм. Книги и статии. 1928–2015. 37 загл. Бълг. ез. Май 2019. РБ Пл

316 Социология

Политически имидж. Книги, дис. и статии. 40 + 24 пълнотекст. загл. Бълг. и англ. ез Юли 2019. НБКМ

316.346-053.6(497.2) Младеж – България – социални проблеми

Българска младеж – ценности, интереси, социална дилема. Книги и статии. 1992–2019. 53 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2019. НБКМ

327 Дипломация

Публикации за италианските посланици в България. Статии. 1944–2009. 114 загл. Бълг. ез. Юни 2019. НБКМ

327 (510) Китай – външна политика

Предизвикателства и перспективи пред външната политика и политиката за сигурност на Китайската народна република. Книги и статии. 31 загл. Бълг. ез. Юни 2019. НБКМ

33 Икономика. Икономически науки

Франчайзингът като форма на търговско посредничество. Книги и статии. 2003–2017. 32 загл. Бълг. ез. Март 2019. РБ Пл

338.48-6:7/8 Културен туризъм

Състояние и перспективи за развитие на културно-историческия туризъм в град Плевен. Книги и статии. 1933–2019. 123 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2019. РБ Пл

37 Възпитание. Образование. Просвета. Организация на свободното време

Образователната среда в детската градина и началното училище. Книги и статии. 2001–2018. 33 загл. Бълг. ез. Март 2019. РБ Пл

37.013.42 Социална педагогика

Кариерно развитие на студентите от специалност „Социална педагогика“. Книги, дис. и статии. 2014–2019. 40 + 3 пълнотекст. загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2019. НБКМ

372.2 Занимания в предучилищна възраст

Игрите за възпитанието на детето в предучилищна възраст. Книги и статии. 2009–2019. 28 загл. Бълг. ез. Май 2019. РБ Пл

61 Медицина ; 91 География

Медицинска география (на примера на Северозапада). Книги и статии. 1990–2018.

35 загл. Бълг. ез. Януари 2019. РБ Пл

614. 88 Бърза помощ

История на Бърза помощ. Книги, дис., статии и нормативна база. 1935–2019. 41 загл. Бълг. ез. Юни 2019. НБКМ

65.012 Стопански предприятия – управление и организация

Дизайн мислене. Книги, дис. и статии. 97 + 8 пълнотекст. загл. Бълг. и англ. ез. Юли 2019. НБКМ

784.4 Народни песни

Северняшки ансамбъл за народни песни и танци „Иван Вълев“ – Плевен. Книги и статии. 2006–2018. 132 загл. Бълг. ез. Януари 2019. РБ Пл

82.085.4 Ораторско изкуство. Реторика

Донка Александрова. Публикации от нея. 1974–2019. Книги, дис. и статии. 64 загл. Бълг. ез. Юли 2019. НБКМ

908 Краезнание

Село Искър (Гигенска махала). Книги и статии. 1930–2015. 28 загл. Бълг. ез. Февруари 2019. РБ Пл

92 Биографични изследвания

Александър (Велики) Македонски. Книги и статии. 31 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юли 2019. НБКМ

949.72 История на България

Радослав, Войсил и Смилец и тяхното владение с център Копсис. Книги и статии. 1921–2015. 27 загл. Бълг. ез. Май 2019. РБ Пл

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

РБПл – Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен

*Редактор Величка Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg*

Елисавета Христова Миладинова (1932–2019)

Elisaveta Hristova Miladinova
(1932–2019)

Summary

We announce the passing of Elisaveta Miladinova, a long-standing specialist in the Bulgarian History Archive at the National Library “St. St. Cyril and Methodius”, grantor of valuable documents for the Liberation fights of Macedonian Bulgarians.

Key-words: Elisaveta Miladinova, National Library “St. St. Cyril and Methodius”.

С прискърбие съобщаваме, че на 4 август 2019 г. внезапно почина Елисавета Миладинова. Тя е родена на 20 юни 1932 г. в семейството на потомци на братя Миладинови от Струга. Баща ѝ Христо Миладинов е областен управител на Битолска област в Македония през Втората световна война и адвокат в Горна Джумая (Благоевград), убит без съд и присъда след 9.IX.1944 г.

Целият трудов стаж на Елисавета Миладинова – повече от 38 години – преминават във всеотдайна работа като архивист в Българския исторически архив при Националната библиотека. Благодарение на нейните широки контакти и лична инициатива в БИА постъпват десетки ценни архиви, свързани с историята на освободителните борби на македонските българи. До последните си дни тя поддържаше активна връзка с днешните млади служители на отдела, интересувахе се, обичаше и страдаше за всичко, свързано с Библиотеката.

Елисавета Миладинова и сестра ѝ Милка Миладинова са дарители на архивни документи на БИА при НБКМ, на народни костюми от Стружко, Македония (на Историческия музей в Благоевград), както и на Стружкото бойно знаме от 1903 г. (на Националния военноисторически музей в София). Елисавета Миладинова беше дългогодишен член на Македонския научен институт.

Ще япомним винаги забързана, неуморна, усмихната, добра, интересуваща се живо за работата ни и за проблемите ни...

Почивай в мир, како Ечи...

Колективът на Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”